

LAYİHƏ
24 iyul 2003-cü il

**XƏZƏR REGIONUNUN İNKİŞAFI ÜZRƏ
MƏSLƏHƏT ŞURASI**

**AZƏRBAYCAN VƏ GÜRCÜSTANLA BAĞLI
ARALIQ HESABAT**

(İYUL 2003-CÜ İL)

MÜNDƏRİCAT

İXTİSARLARIN SİYAHISI.....	iii
Bölmə I Qısa icmal	1
Bölmə II Giriş	14
A. Şura və onun mandatı.....	15
A. Xəzər layihələrinin xülasəsi	20
A. Xəzər Layihələrinin strateji əhəmiyyəti	21
Bölmə III Tənzimləyici hüquqi rejim.....	25
A. Tənzimləyici hüquqi rejimin xülasəsi	26
B. Hüququ standartlar və hüququ müdafiə vasitələrinin izahı.....	28
C. İnsan hüquqları ilə bağlı narahatlıq doğuran məsələlər	30
Bölmə IV İqtisadi təsir.....	33
A Gözlənilən gəlir axınları və həmin gəlirlərin idarə olunması.....	36
1. Azərbaycan	36
2. Gürcüstan	40
3. Şəffafliq məsələləri	42
B Təchizat, İşlə təmin etmə, Kiçik və Orta müəssisələr	45
1 Təchizat.....	45
2 İşlə təmin etmə	49
C. Yerli əhalinin enerjiden istifadə edə bilməsi.....	51
1. Gürcüstan	52
2. Azərbaycan	55
Bölmə V Ətraf mühitə təsir	60
A. Azərbaycan	61
1. Qazma şlamları	62
2. Neft dağılmaları	65
3. Səngəçal terminalı	67
4. Elmi məlumatların nəşr olunması.....	68
B Gürcüstan	70
1. Boru kəməri marşrutu.....	70
2. Təsirlərin azaldılması tədbirləri	77

C	İstismardan çıxarılma/Tərk edilmə	80
1	İstismardan çıxarılma üçün müqavilə çərçivəsi	80
2	Dəniz qurğuları üzərində sərəncam hüququ	82
3	Qurudakı qurğulara sərəncam hüququ.....	84
Bölmə VI	Sosial təsir.....	86
A	Torpağın əldə olunması, İqtisadi əlaqələrin pozulması və Kompensasiya87	
1	Torpağın əldə olunması və bununla bağlı problemlərin xülasəsi	87
2	Torpağa görə kompensasiyaların verilməsi prosesi	91
B	Mədəni irsin idarə olunması	99
1	Mədəni irsin idarə olunmasının planlaşdırılması	99
2	Qobustan qoruğu.....	100
Bölmə VII	Davamlı inkişaf.....	103
A	BP şirkətinin mövcud sərmayə proqramları	105
1	İctimai Sərmayə Proqramı	105
2	Ekoloji Sərmayə Proqramı	106
3.	Sosial Sərmayə Proqramı	107
B	Davamlı inkişafa sərmayə yatırılması üçün tövsiyələr	108
Bölmə IX	Nəticələr	113
Əlavələr.....		117
Əlavə A.....		118
Görüşlər və məsləhətləşmələrin natamam siyahısı		118
Əlavə B		124
Əlavə C Şura üzvlərinin tərcümeyi- halları		126

İXTİSARLARIN SİYAHISI

AÇG	Azəri-Çıraq-Günəşli dəniz neft yatağı
ABƏŞ	Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti
TSHMC (APLR)	Torpaq Sahiblərinin Hüquqlarını müdafiə cəmiyyəti
BTC	BTC Boru Kəməri Şirkəti
BTC boru kəməri	Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri
ƏYMEV (BPEO)	Ən yaxşı mümkün ekoloji variant
ATM (CAS)	Arxeoloji Tədqiqatlar Mərkəzi
XİMŞ (CDAP)	Xəzərdə İşlənmələr üzrə Məşvərət Şurası
MMİ (CHM) Planları	Mədəni irsin idarə olunması planları
İSP (CIP)	İctimai sərmayə proqramı
HİTM (CLEE)	Hüquq və İqtisadi Təhsil mərkəzi
AYİB (EBRD)	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf bankı
ESP (EIP)	Ekoloji sərmayə proqramı
HSŞT (EITI)	Hasilat sənayelərinin şəffaflyq təşəbbüsü
ƏMSSTQ (ESIA)	Ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirin qiymətləndirilməsi
GBQK (GGIC)	Gürcüstan Beynəlxalq Qaz Korporasiyası
GŞMŞŞ (GGMW)	Gürcüstan Şüşə və Mineral su şirkəti
GBNK (GIOC)	Gürcüstan Beynəlxalq Neft Korporasiyası
TƏMÖHS (HGA)	Tranzit Əraziyə Malik Ölkə Hökuməti ilə Saziş
MKŞ (IDPs)	Məcburi köçkün şəxslər
BMK (IFC)	Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
HAS (IGA)	Hökumətlərarası Saziş
NVF (IMF)	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BDT (IMO)	Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı
QHT (NGO)	Qeyri-hökumət təşkilatı
HPBS (PSA)	Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişi
YASS (PRSP)	Yoxsulluğun azaldılması strategiyası haqqında sənəd
KTP (RAP)	Köçürülmə Tədbirləri Planı
CQBK (SCP)	Cənubi Qafqaz Boru Kəməri
SSP (SIP)	Sosial Sərmayə Proqramı

KOM (SME)

ARDNŞ

ARDNF

USAID

DCTF (WWF)

Kiçik və orta müəssisələr

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu

ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi

Dünya Canlı Təbiət Fondu

Bölmə I

Qısa icmal

Bu, Lord Braunu və BP şirkətini Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin (BTC kəməri) və BP şirkətinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə həyata keçirdiyi əlaqədar işlərin iqtisadi, ekoloji və sosial təsirləri haqqında obyektiv məsləhətlərlə təmin etmək üçün BP Qrupunun Prezidenti Lord Con Braun tərəfindən 2003-cü ilin yanvar ayında müstəqil kənar məşvərət orqanı kimi yaradılmış Xəzərdə İşlənmələr üzrə Mələhət Şurasının (XİMSŞ və ya Şura) birinci Aralıq hesabatıdır. BP şirkəti tərəfindən maliyyələşdirilməsinə baxmayaraq, şirkət Şuraya tam müstəqillik vermək öhdəliyi götürmüşdür. Üçillik mandatla yaradılmış Şura üzvlərinin sırasına Yan Leşli (sədr), Styuart Eyzenştat, Cim MakNeyl və Mohamed Saxnun daxildir. Şura hökumət rəsmiləri, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT), elm adamları, alimlər və digər mütəxəssislərlə Londonda, Vaşinqtonda, Azərbaycanda və Gürcüstanda görüşlər keçirmişdir. Şuranın 2003-cü ilin mart ayında Xəzər regionuna etdiyi səfər İraqda müharibənin başlanması ilə üst-üstə düşdüyündən Şura Türkiyəyə səfər edə bilməmişdir. Nəticədə bu Aralıq hesabatda əsas diqqət müstəsna olaraq Azərbaycan və Gürcüstan üzərində cəmləşmişdir. Şura 2003-cü ilin payızında Türkiyəyə səfər edəcək və əsas diqqətin Türkiyə bazarına yönəlmiş bir hesabat təqdim edəcək.

BP şirkəti Xəzər dənizində neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsi üçün iki kəşfiyyat və hasilat layihəsinin aparıcı sərmayədarı olmaqla yanaşı neft və qazın Türkiyə vasitəsilə dünya bazarlarına ixrac edilməsi üçün iki boru kəmərinin (birlikdə “Layihələr”) də əsas sərmayədarıdır. Daha dəqiq desək, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) neft yatağını və Şahdəniz qaz yatağını işləyirlər. Bundan başqa, BP şirkəti və onun tərəfdaşları AÇG-də işlənmiş neftin Aralıq dənizindəki Ceyhan limanına nəql edilməsi

üçün Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəmərinə və Şahdəniz yatağında işlənmiş qazın Bakı şəhərindən Türkiyə sərhədinə nəql edilməsi üçün Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinə inşa edirlər.

Şura hesab edir ki, AÇG və Şahdəniz yataqlarının işlənməsi BTC və CQ boru kəmərlərinin tikintisi ilə birlikdə həm tranzit əraziyə malik ölkələr, həm də bütövlükdə dünya üçün böyük strateji əhəmiyyətə malik layihələrdir. Xəzərin enerji resurslarının işlənməsi Azərbaycan və Gürcüstan üçün özlərinin təchizat mənbələrini çoxaltmaq, iqtisadi inkişafı sürətləndirmək və yaranmaqda olan demokratik institutları möhkəmləndirmək imkanları yaradır. Layihələr Türkiyənin də mühüm və önəmli təbii qazla təchiz olunması üçün imkan yaradır. Bundan başqa, boru kəməri marşrutu karbohidrogenlərin Türkiyə vasitəsilə birbaşa Aralıq dənizinə ixrac edilməsinə imkan yaradır və iqtisadi cəhətdən həyati əhəmiyyətə malik və ekoloji baxımdan həssas Bosfor boğazından əlavə tankerlərin hərəkət etməsinə ehtiyacı aradan qaldırır.

Şura Layihələrin Azərbaycan və Gürcüstan iqtisadiyyatı üçün tarixi imkanlar yaratdığını təsdiq etməsinə baxmayaraq mühüm risklərin də mövcud olduğunu etiraf edir. Xüsusən də, gəlirlər zəif və ya inkişaf etməmiş idarəetmə strukturlarının əlinə düşəndə, hökumətin funksiyalarında şəffaflıq olmayanda, vətəndaş cəmiyyəti inkişaf etməmiş olanda və böyük iqtisadi ehtiyaclar mövcud olanda neft və qaz sərvəti “bəla” mənbəyinə çevrilə bilər. Belə ölkələr üçün enerji sərvəti artım və inkişafı sürətləndirmək əvəzinə ləngitmək potensialına malik olur. Azərbaycanda tez-tez neft və qaz “bəlası” ilə əlaqələndirilən bir sıra məsələlər özünü büruzə verir və Gürcüstanda müxtəlif səbəblərə görə müəyyən qədər eyni risklərlə üzləşir. Əslində, bazar iqtisadiyyatına keçməkdə olan hər iki ölkə BP şirkətinin rəhbərlik etdiyi Xəzər

layihələrindən potensial iqtisadi mənfəətlər əldə etmək üçün müəyyən böyük və əlaqədar problemlərlə qarşılaşır.

Eyni zamanda, Şura evləri istilik və elektrik enerjisi ilə təmin olunmayan kəndlər və şəhərlərin yaxınlığından və ya içərisindən hər gün keçən bir milyon bareldən çox neftin və təxminən həmin həcmdə mühüm təbii qazın potensial uyğunsuzluğunu da qeyd edir. Şuranın fikrincə, belə bir ziddiyyət nə əsaslandırılı, nə də uzun müddət ərzində davam edə bilməz. Əgər tranzit ölkələr gözlənilən iqtisadi gəlirləri öz xalqlarının mənafeyi naminə idarə etməsələr, onda BP şirkəti və onun tərəfdaşları əsas olub - olmamasından asılı olmayaraq layihə tərəfdaşları və sənayeləşmiş millətlərin istehlakçılarının mənafeyi naminə resurslar və əlaqədar gəlirlər ixrac olunan zaman öz tarixi imkanlarını kapitalla çevirməkdə regiona kömək edə bilmədikləri üçün tənqid atəşinə məruz qala bilərlər.

Şura tam təsdiq edir ki, BP şirkəti və faktiki olaraq onun bütün tərəfdaşları özəl sektorda fəaliyyət göstərirlər və Xəzər qazı və neftin işlənməsi nəticəsində axması gözlənilən gəlirlərin çoxu tranzit ölkə hökumətlərinin müstəqil tədbiri ilə təmin oluna bilər. Eyni zamanda, Layihələrin regionun iqtisadi və sosial inkişafına həlledici təsir göstərəcəyi labüddür, həmçinin BP şirkəti və onun tərəfdaşları müvafiq qaydada təsdiq etmişlər ki, onlar əsas iştirakçılardır və Layihələrin qüvvədə olduğu müddət ərzində əsas iştirakçılar olaraq qalacaqlar. Buna görə də, Şura hesab edir ki, onlar regionun inkişafına müsbət təsir göstərməlidirlər. Daha dəqiq desək, Xəzər layihələri BP şirkətinə inkişaf etməkdə olan və keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə mühüm, çoxmillətli müəssisələr tərəfindən geniş miqyaslı hasilat sənayesinə sərmayələrin yatırılması üçün yeni model və ya forma işləyib hazırlamaq imkanı yaradır.

Bu Aralıq hesabatında Şura bir sıra tövsiyələr təklif etməklə ümid edir ki, bu tövsiyələr məqsədə nail olmaq üçün BP şirkətinə kömək edəcək. Bu qısa icmalda Şuranın nəzərində xüsusi yanaşma və diqqət tələb edən beş böyük sahə ön plana çəkilir və yekunlaşdırılır.

Xəzər inkişaf fondunun yaradılması yolu ilə davamlı inkişaf

Şura müzakirələr aparır, BP və digərlərinin dəstəyi ilə Layihələrlə bağlı olmayan təşəbbüslərlə əlaqədar regionda davamlı sərmayələrin yatırılması üçün bir sıra tövsiyələr verir. BP şirkəti Layihələrə qoyulmuş 20 milyard ABŞ dollarından çox sərmayədən əldə olunan mənfəətlər haqqında geniş məlumatların verilməsi və Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə vətəndaşlarının, ələlxüsus da boru kəmərləri marşrutu boyunca məskunlaşmış insanların Layihələr nəticəsində öz həyatlarında nəzərəçarpan inkişafı görə bilmələri üçün tədbirlər görmüşdür və konkret addımlar atmaqda davam edəcəkdir. Üç ölkənin hökuməti ilə birlikdə BP şirkəti belə gəlirlərin yaranmasında rol oynaya bilirsə, onda şirkət həqiqətən də inkişaf edən ölkələrdə geniş miqyaslı hasilat sənayesi sərmayələri üçün təzə model işləyib hazırlamış olacaqdır.

BP şirkəti üç ayrıca sərmayə proqramını həyata keçirməli və həmin proqramlarda şirkət və onun tərəfdaşları növbəti bir neçə il ərzində ictimai, ekoloji və sosial layihələrə on milyonlarla dollar sərmayə qoymalıdırlar. Özünün Regional icmalında BP şirkəti belə sərmayələr üçün məntiqi əsaslar göstərmişdir. BP şirkəti və onun tərəfdaşları mühüm layihələri özlərinin İctimai sərmayə proqramı vasitəsilə maliyyələşdirmişlər və Ekoloji sərmayə proqramı vasitəsilə təkliflər irəli sürmüşlər. Məsəl üçün, İctimai sərmayə proqramı ilə bağlı qrantlar icmaların səfərbərliyinin

gücləndirilməsinə, əhalinin sağlamlığına qaygının artırılmasına, Azərbaycan və Gürcüstanda mikro-maliyyələşdirmənin genişləndirilməsinə yönəldilir. Bunlar mühüm proqramlardır və regiona müsbət təsir göstərməlidirlər.

Şura BP şirkətinə regionda əlavə sərmayələrin yatırılmasını, onun həcmi və vaxtı genişləndirməyi tövsiyə edir. Xüsusən də Şura inteqrasiya olunmuş, vahid və regional yanaşmaya ehtiyacın olduğunu etiraf edərək BP şirkətinə tövsiyə edir ki, BP şirkəti özünün davam edən ictimai, sosial və ekoloji sərmayə vəsaitlərinin birləşdirilməsi mexanizmlərini yaratsın. Şura həmçinin tövsiyə edir ki, BP şirkəti Xəzər İnkişaf Fondu formasını ala biləcək hər hansı təşəbbüsə kömək etmək üçün digər özəl sektor müəssisələrinə və ictimai inkişaf təşkilatlarına imkan yaratsın. Digər tərəflərin təmin etdiyi yardımlar Xəzər İnkişaf Fondunun geniş miqyaslı dəstəkdən faydalanmasını və regionda fəaliyyət göstərən inkişaf agentliklərinin resursları və təcrübələrindən istifadə etməsini təmin edəcək. Xəzər İnkişaf Fondu gəlir götürməyən fond kimi fəaliyyət göstərə və BP şirkətinin üç ölkədə davamlı inkişafa yatırdığı bütün sərmayələrə nəzarət edə, digər yardımlar üçün saxlanacaq xidməti göstərə və ictimai-özəl tərəfdaşlıqların yaranmasına kömək edə bilər.

Xəzər İnkişaf Fondunun maksimum uzunmüddətli təsirə malik olması üçün Şura BP şirkətinin bütövlükdə Xəzər regionunda davamlı inkişafa sərmayə yatırmaq üçün aydın öhdəlik götürdüyünü və bu öhdəliyin tikinti müddətindən sonra da davam edəcəyini və Xəzər layihələrinin tam qüvvədə olma müddətini əhatə edəcəyini elan etməyi tövsiyə edir. Bundan başqa, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Layihələrin istismar müddətləri ərzində istehsal və/və ya hasil olunan hər bir neft və qaz vahidindən əldə olunan gəlir əsasında bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi və regiona davamlı təsir

göstərilməsi üçün yetərincə təhlükəsiz, xüsusi, uzunmüddətli maliyyə axını müəyyənləşdirsin. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti regionda fəaliyyət göstərən beynəlxalq inkişaf təşkilatları ilə əməkdaşlıq etməklə öz sərmayələri üçün onların kreditlərindən istifadə etməyə çalışsın. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti özünün davamlı inkişafa yönəltdiyi sərmayələri birbaşa xarci sərmayələrin yatırılmasını və yerli iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafını təmin edən həm fiziki, həm də insani infrastrukturun yaradılması məqsədilə mərhələləşdirsin. Bundan başqa, Şura tövsiyə edir ki, Xəzər İnkişaf Fondu ən böyük davamlı təsir göstərə biləcək sektorları və təcrübələri prioritetləşdirsin və əsas diqqəti onların üzərində cəmləşdirsin. Bu sahələrə kənd təsərrüfatı və turizm daxildir və bir sıra mütəxəssislərin fikrincə, bu sahələr Azərbaycan və Gürcüstanda iqtisadi inkişafa təkan vermək, yerli enerji və bank sektorlarında siyasi islahatlara dəstək vermək potensialı olan və enerji ilə bağlı olmayan iqtisadiyyat sektorlarıdır. Həmçinin, Şura tövsiyə edir ki, Xəzər İnkişaf Fondu Azərbaycan və Gürcüstanda təhsil hüququnu genişləndirəcək, vətəndaş cəmiyyətini gücləndirəcək, kiçik və orta müəssisələr arasında ixtisaslı işçi qüvvəsinin artırılması imkanlarını çoxaldacaq layihələri nəzərdə tutsunlar. Növbəti hesabatımızda biz fondun Türkiyədə istifadə oluna biləcək yolları barədə tövsiyələr verəcəyik.

KOM-lərə dəstəyin gücləndirilməsi

Şura hesab edir ki, tranzit ölkələrdə iqtisadiyyatın inkişafı üçün kiçik və orta müəssisələrə (KOM) BP şirkətinin dəstəyi mühüm əhəmiyyətə malikdir. KOM-lərin təcrübə əldə etmək və texniki inkişaf yolu ilə subpodrat imkanlarından bəhrələnməsini təmin etmək üçün BP şirkəti bir sıra mühüm addımlar atmışdır. Xüsusən də, Şura BP və onun tərəfdaşlarının Bakı şəhərində Biznes Mərkəzi yaratmasını

alqışlayır, belə ki, bu mərkəz vasitəsilə yerli təchizatçılar Layihələrlə bağlı podrat imkanlarını müəyyənləşdirə, BP və onun subpodratçıları tərəfindən tələb olunan texniki standartları daha yaxşı başa düşmək üçün işləyə bilərlər. Şura KOM-lərin gücləndirilməsi üçün bir sıra tövsiyələr təklif edir və bu tövsiyələrin sırasına aşağıdakılar daxildir: texniki yardım təmin edən inkişaf təşkilatları və KOM-lərə potensial fayda gətirmək üçün bank funksiyalarını yerinə yetirən digər proqramlar ilə birlikdə iş görülməsi; KOM-lərin mənafeyi naminə regional inkişaf təşkilatları tərəfindən yaradılması mümkün olan kredit təşkilatlarının maliyyələşdirilməsi və/və ya onlara dəstək verilməsi üçün imkanların aranması; layihə ehtiyaclarını ödəmək üçün mümkün hallarda qeyri-texniki KOM-lərdən istifadə etmək səylərinin artırılması; və KOM-lər üçün enerji sektorundan kənarında təchizat imkanlarının müəyyənləşdirilməsi.

Səffaflığın və sərbəst fikir mübadiləsinin yaxşılaşdırılması

Şura hesab edir ki, BP şirkəti sərmayə yatırdığı ölkələrdə şəffaflığın yaxşılaşdırılmasına və sərbəst fikir mübadiləsinin genişləndirilməsinə mühüm və müsbət təsir göstərə bilər. Yerli qeyri-hökumət təşkilatlarının maliyyələşdirilməsi və onlara dəstək verilməsi ilə yanaşı Şura BP şirkətinə Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərinin Layihələrdən əldə edəcəyi gəlirlər haqqında məlumatların nəşr edilməsi ilə bağlı bir sıra tövsiyələr də verir. Eyni zamanda, Şura bu hesabatın 4-cü bölməsində Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərinin sözügedən gəlirlərin idarə olunmasını yoxsulluğun azaldılması və digər inkişaf məqsədləri ilə əlaqələndirməyə kömək etmək üçün BP-nin görə biləcəyi bir sıra geniş tədbirlər də təklif edir.

Şura hesab edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları ictimaiyyətə tranzit əraziyə malik ölkə hökumətlərinin layihə ilə bağlı olaraq əldə edəcəyi gəlirlər haqqında

nə qədər çox şəffaf məlumatlar versələr, hökumətlər həmin vəsaitlərin sərf edilməsi üçün bir o qədər də çox potensial məsuliyyət daşıyacaqlar. Eyni zamanda şəffaflıq həmin gəlirlərin gələcəkdə müfaiq istifadəsi haqqında dialoq və müzakirələri də gücləndirəcək. Şura BP şirkətinin əməliyyatçı olaraq tranzit ölkə hökumətlərinə müxtəlif layihələrlə bağlı ödəniş smetalarının, eləcə də Layihələri bütövlükdə və ya qismən tənzimləyən Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişlərinin, Tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri ilə sazişlərin və Hökumətlərarası sazişlərin yerli dillərdə nəşr edilməsi haqqında qərarını bəyənir. Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti “nə ödəyirsənsə, onu da nəşr et” prinsipi ilə bağlı növbəti addım ataraq ingilis dilində və yerli dillərdə (a) tranzit ölkə hökumətlərinə və onların müxtəlif təşkilatlarına verilən kateqoriya və məbləğinə görə xüsusi ödənişlər və (b) tranzit ölkə hökumətləri və onların müxtəlif təşkilatları üçün dövlətin neft və qaz payının satışından əldə olunan gəlirlər, tranzit haqları, qrantlar, vergilər və digər gəlirlər daxil olmaqla Layihələrin yaratdığı kateqoriya və məbləğinə görə ümumi gəlirlər haqqında müfəssəl və asanlıqla başa düşülən hesabat hazırlasın və ictimaiyyətin tanış olması üçün lazımı ünvanlara təqdim etsin. Layihələrlə bağlı ödənişlər və gəlirlər haqqında müfəssəl və asanlıqla başa düşülən illik hesabatın nəşr edilməsi BP şirkətinin inkişaf edən ölkələrdə hasilat sənayelərinə böyük həcmli sərmayələrin qoyulması üçün bir model yaratmaq istiqamətində mühüm addımı olar və BP şirkətinin açıq surətdə dəstək verdiyi və Azərbaycan hökumətinin qoşulmaq niyyətində olduğu böyük, çoxmillətli Hasilat Sənayelərinin Şəffaflıq Təşəbbüsünü gücləndirərdi.

Marsrutla bağlı mülahizələr və Ekoloji monitoring işlərinin genişləndirilməsi

Şura boru kəməri marşrutu ətrafında ziddiyyətli fikirlərin mövcud olduğu Borjomi rayonu da daxil olmaqla bir sıra kənar monitorinq işlərinin aparılmasını tövsiyə edir. Hesabatın 5-ci bölməsində BP və onun tərəfdaşlarının boru kəməri üçün son dəhlizi seçmə prosesi təsvir olunur. Şura hesab edir ki, Gürcüstanda on kilometrlik dəhlizin seçilməsi prosesində nöqsanlara yol verilmişdir. Gürcüstan Hökumətini müəyyən marşrutların təhlükəsizliyi narahat etdiyindən, BP şirkəti 2002-ci il aprel tarixində açıqlanmış BTC Layihəsi üzrə ƏMSSTQ sənədində qeyd olunduğu kimi müəyyən marşrutları cədvəldən çıxartmağa məcbur olmuşdur. Nə BP şirkəti, nə də Şura Gürcüstan Hökuməti tərəfindən aparılmış təhlükəsizliklə bağlı qiymətləndirmə işlərini qiymətləndirmək iqtidarında deyil. Yalnız Gürcüstan Hökuməti belə təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı mühakimələr yürüdə bilər. Şuranın fikrincə, elə bir təəssürat yaranmışdır ki, sanki BTC boru kəməri dəhlizi geotexniki, ekoloji və sosial kriteriyalara əsasən marşrutlaşdırılmışdır, halbuki əslində marşrutla bağlı qərarın qəbul olunmasında təhlükəsizlik mülahizələri başlıca faktor olmuşdur. Eyni zamanda, Şura hesab edir ki, dəhliz marşrutu ilə bağlı həddindən artıq siyasi gərginliklərin mövcud olması qəbul edilmişdir və son olaraq seçilmiş marşrut variantlar üzərində daha geniş müzakirələr aparılsa da yenə seçilmiş olardı.

BP və onun tərəfdaşları baş vermə ehtimalı yox dərəcəsində olan neft dağılması zamanı ətraf mühitə dəyən ziyanın qarşısını almaqdan ötrü Borjomi rayonunda təsirlərin azaldılması və neft dağılmasının qarşısının alınması məqsədilə bir sıra mühüm mexanizmləri həyata keçirmək üçün öhdəlik götürmüşlər. Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti təsirlərin azaldılması üçün həyata keçirməyi planlaşdırdığı tədbirləri nəşr etdirib geniş şəkildə ictimaiyyətə açıqlasın və ictimaiyyət nümayəndələrinin, Gürcüstan Elmlər

Akademiyasının və digər mütəxəssislərin təsirlərin azaldılması üçün məqsədemüvafiq hesab olunan əlavə təşəbbüsləri ilə bağlı məlumatların əldə olunmasına çalışsın.

Bundan başqa, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Borjomi rayonunda boru kəmərinin potensial təsirlərinin izlənilməsi üçün ictimai monitorinq mexanizminin yaradılmasına dəstək versin. Ehtimal ki, monitorinq şurası Borjomi və digər rayonlardan olan mütəxəssislər və qeyri-peşəkar şəxslərdən və eləcə də Gürcüstan Elmlər Akademiyasının üzvlərindən ibarət olmalıdır. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti yerli hökuməti və vətəndaşları özünün neft dağılmalarının nəticələrinin aradan qaldırılması üçün cavab tədbirləri planına cəlb etsin və potensial neft dağılmasının aradan qaldırılması məqsədilə Borjomi rayonunda yerli icma nümayəndələrinin təlim keçməsi və avadanlıqlarla təchiz edilməsi üçün proqram işləyib hazırlasın.

Tənzimləyici hüquqi rejimə aydınlıq gətirilməsi

Aralıq hesabatın 3-cü bölməsində boru kəmərlərinin inşa edilməsi və istismar olunması üçün əsas standartların idarə olunması və həyata keçirilməsi məqsədilə BP şirkətinin və onun BTC və CQBK layihələrindəki tərəfdaşlarının tranzit ölkə hökumətləri ilə birlikdə yaratdığı hüquqi rejimdən bəhs olunur. Aydındır ki, bu hüquqi rejim tranzit ölkələrdə, ələlxüsus da Azərbaycan və Gürcüstanda müxtəlif hüquq müəssisələrinin inkişaf mərhələsində olduğu nəzərə alınaraq BP şirkəti və onun tərəfdaşları tərəfindən qoyulan sərmayələrlə bağlı daha çox əminlik yaratmaq üçün yaradılmışdır. Buna baxmayaraq, tənzimləyici hüquqi rejim QHT-lər arasında bir sıra mübahisələrin, xüsusilə də polemikanın yaranmasına səbəb olmuşdur, çünki Şura hesab edir ki, bu rejim mürəkkəb bir rejimdir və onu başa düşmək çətindir. Şura tövsiyə edir ki, hüquqi rejimlə bağlı bir sıra mühüm məsələlərə aydınlıq gətirilməsi üçün BP şirkəti

tranzit ölkə hökumətləri ilə birlikdə işləsin. Bu məsələlərin sırasına daxildir: tranzit ölkə hökumətləri və üçüncü tərəflərin yerli məhkəmələrin işinə və ya layihə işləri ilə bağlı ekoloji, səhiyyə, əməyin təhlükəsizliyi və digər standartların tətbiq edilməsi üçün yerli inzibati tədbirlərin qəbul edilməsinə müdaxilə etmə dərəcəsi; Layihələrin beynəlxalq və Avropa Birliyi miqyasında tanınmış dinamik praktikanı qəbul etdiyini etiraf edərək hazırda layihə işlərini tənzimləyən ekoloji, sağlamlıq və əməyin təhlükəsizliyi standartları; və davam edən layihə işlərini tənzimləyən ekoloji, sağlamlıq və əməyin təhlükəsizliyi standartlarının necə və kimin tərəfindən qəbul olunması;

Sosial təsirlərin monitorinqi

Şuranın fikrincə, boru kəmərlərinin sosial təsirlərinin davam edən monitorinqi, o cümlədən şikayətlərin təqdim olunması və şikayətlərə baxılması üçün aydın prosedurların yaradılması Köçürmə Tədbirləri Planının səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinin və boru kəməri dəhlizi boyunca ictimaiyyətlə əlaqələrin mühüm elementləridir. Geniş miqyaslı tikinti layihələri həyata keçirilən müddət ərzində bir sıra məsələlərlə əlaqədar narahatlıqlar və mübahisələrin meydana çıxması labüddür və yerli icmalar BP şirkəti və onun tərəfdaşları ilə əlaqə saxlamaq üçün təsirli vasitələrə malik olmalıdırlar. Şura etiraf edir ki, BP şirkəti tikinti podratçıları ilə əməkdaşlıq şəraitində artıq müəyyən monitorinq və şikayətlərin təqdim edilməsi mexanizmlərini yaratmışdır. Şura bu monitorinq mexanizmlərinə həm tikinti müddəti ərzində, həm də tikintidən sonra yerli icma nümayəndələri daxil olmaqla vətəndaş cəmiyyətinin birbaşa cəlb olunmasını tövsiyə edir. Eyni zamanda, Şura KTP prosedurlarına uyğun olaraq dərhal kənar monitorinq şurasının yaradılmasını da tövsiyə edir. Nəhayət, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti şikayətlərin təqdim olunması və şikayətlərə baxılması prosesi ilə məşğul

olmaqda davam etsin və mübahisələrin vaxtında, ədalətlə və qənaətbəxş tərzdə həll olunmasını təmin etmək üçün öz məsuliyyətini sadəcə olaraq subpodratçılara həvalə etməsin.

* * * *

Şura maraqlı tərəfləri bu Aralıq hesabat və Şuranın iş planı haqqında öz qeyd və təkliflərini təqdim etməyə dəvət edir və Şura bu mühüm layihə ilə bağlı öz işini davam etdirdiyinə görə BP şirkəti, QHT-ləri, hakimiyyət orqanları, beynəlxalq maliyyə qurumları və digər maraqlı tərəflərlə birlikdə işləyəcəyinə ümid bəsləyir.

Bölmə II

Giriş

Xəzər regionunun inkişafı üzrə məsləhət şurası Lord Con Braunu və BP şirkətini Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin (BTC boru kəməri) və BP şirkətinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə həyata keçirdiyi digər əlaqədar işlərin iqtisadi, ekoloji və sosial təsirləri ilə bağlı obyektiv məsləhətlə təmin etmək üçün BP Qrupunun Prezidenti Lord Con Braun tərəfindən 2003-cü ilin yanvar ayında müstəqil bir könər məsləhət şurası kimi yaradılmışdır. “Xəzər Layihələri” kimi istinad olunan bu işlərə Xəzər dənizində neft və təbii qaz ehtiyatlarının kəşfiyyatı və hasilatı, Türkiyənin və digər bazarların Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) vasitəsilə təbii qazla təchiz edilməsi daxildir. Üçillik mandatla yaradılmış Şuranın üzvləri Yan Leşli (sədr), Styuart Eyzənştat, Cim MakNeyl və Mohamed Saxnundan ibarətdir.¹

A. Şura və onun mandati

Azərbaycan və Gürcüstan haqqında bu Aralıq Hesabat və sonrakı hesabatlar vasitəsilə Şura Lord Braunu və BP şirkətini tövsiyələr və təkliflərlə təmin edəcək. Bu tövsiyələr və təkliflər BP şirkətinin Xəzər Layihələrini dünya səviyyəli modelə çevirməsinə kömək edəcək və qoyulan sərmayələrin regionda müsbət və davamlı irs qoymasını təmin edəcək. Buna görə də, Şura bu günə qədər öz işində əsas diqqətini Xəzər Layihələrinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üçün potensial iqtisadi və sosial faydaları ilə yanaşı, tranzit ölkələrin bu mənfəətlərin geniş və ən davamlı tərzdə realizə edilməsinə kömək etmək üçün BP şirkətinin ata biləcəyi addımlar üzərində cəmləşdirmişdir. Eyni zamanda, Şura Xəzər Layihələrinin sosial, ekoloji və iqtisadi təsirlərini və BP şirkətinin potensial mənfi təsirləri azaltmaq üçün bu günə qədər həyata keçirdiyi tədbirləri və gələcəkdə həyata keçirmək niyyətində ola biləcəyi işləri də nəzərdən keçirmişdir. Şura BP şirkətinin fəaliyyət göstərdiyi icmalarla məşğul olmaq, məsləhətləşmək və tərəfdaşlıq etmək metodlarına, o cümlədən bu işlərin müsbət

və ya mənfi təsirlərinə diqqət yetirmişdir və yetirməkdə davam edəcəkdir. Şura bu Aralıq Hesabatda BP şirkətinin regionda Xəzər Layihələrinin birbaşa və ya dolayısı ilə təsirinə məruz qalacaq insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün yatıra biləcəyi sərmayələri nəzərdən keçirmişdir və müzakirə edir.

BP şirkətinin regionda rəhbərlik etdiyi, ömrü 40 ildən artıq ola biləcək tarixi sərmayələr Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə heç vaxt yatırılmamış ən böyük vahid xarici birbaşa sərmayələrdir. BP şirkətinin Xəzər Layihələrindəki sərmayələri dünyanın bu mühüm regionunda müsbət dəyişikliyə kömək etmək üçün özü ilə müvafiq məsuliyyətlər də gətirir. Şuranın fikrincə, Xəzər Layihələri BP şirkətinə inkişaf edən və keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə mühüm, çoxmillətli müəssisələr vasitəsilə geniş miqyaslı hasilat sənayesi sərmayələri üçün yeni model və ya forma işləyib hazırlamaq imkanı yaradır. Aralıq Hesabatda bu məsələnin daha müfəssəl şəkildə işıqlandırılmasına səy göstərilir.

Şurayı yaradıb maliyyələşdirməklə Lord Braun Şuraya öz iş planını tərtib və icra etmək üçün tam müstəqillik verməyi öhdəsinə götürmüşdür. BP şirkəti bu Aralıq Hesabatın məzmununa BP şirkəti tərəfindən hər hansı nəzarətin aparılmasına yol vermədən onu vaxtında nəşr etməklə bu öhdəliyə şəərəflə əməl etmişdir.

BP şirkətinin rəsmiləri Şura və onun məsləhətçiləri üçün saysız-hesabsız brifinqlər keçirmiş, onları Xəzər Layihələri ilə bağlı iqtisadi, sosial və ekoloji məsələlər haqqında materiallarla təmin etmiş və 2003-cü ilin mart ayında Şura Azərbaycan və Gürcüstana 9 günlük səfər edən zaman Şuraya maddi yardım vermişdir. Bununla belə, Şura öz gündəliyini müəyyənləşdirmiş və BP şirkətinin vəzifəli şəxslərinin iştirakı

olmadan hökumət rəsmiləri, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT), alimlər və digər maraqlı tərəflərlə görüşlər keçirmişdir.

Şura 2003-cü ilin əvvəlində yaradılan vaxta qədər BP hakimiyyət orqanları, QHT-lər və digər mütəxəssislər tərəfindən layihə ilə əlaqədar geniş miqyaslı ekoloji və sosial təhlillər aparılmışdı. Buna görə də Şura Xəzər layihələrinin ekoloji və sosial təsirini yenidən qiymətləndirməmək barədə qərar qəbul etmişdi (mövcud vaxt ərzində bunu etmək mümkün də deyildi). Əvəzində Şura qərara gəlmişdi ki, onun müvafiq rolu aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Xəzər layihələrinin iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərinə maraq göstərən tərəflərin mümkün dairələri ilə geniş məsləhətləşmələr keçirmək;
- BP, QHT-lər, alimlər və digər maraqlı tərəflərin təqdim etdiyi müvafiq materialları nəzərdən keçirmək;
- Özünün iqtisadi, ekoloji və sosial analizlərinin aparılması, müvafiq sənədlərin, ekoloji və sosial təsirlər haqqında hesabatlarının hazırlanması üçün BP şirkətinin qəbul etdiyi proses və metodu nəzərdən keçirmək;¹ və
- Bir sıra prioritet məsələləri müəyyənləşdirmək və onlarla bağlı şərhlər və tövsiyələr vermək.

Əsas ekoloji və sosial məsələlərin təhlilinə kömək etmək üçün Şura yalnız özünə tabe olan müstəqil məsləhətçilər cəlb etmişdir.² Bu mütəxəssislər bütün ƏMSSTQ sənədlərini nəzərdən keçirmişdir. 2003-cü ilin may ayında və Şuranın göstərişi ilə məsləhətçilər Azərbaycan və Gürcüstana ayrıca səfərlər etmişlər. Səfər

¹ BP şirkəti AÇG Faza 1 və 2, BTC boru kəməri, Şahdəniz Mərhələ 1 işlənməsi və CQBK ilə bağlı Ətra Mühitə və Sosial Sahəyə Təsirin Qiymətləndirilməsi sənədlərini hazırlamışdır. Bu sənədlər <http://www.caspiandevlopmentandexport.com> saytna daxil edilmişdir. AÇG Faza 3 layihəsi üçün ƏMSSTQ sənədi hazırlanmaqdadır.

² Şura ekoloji məsələlərlə məşğul olan Keyp Taun Universitetinin Ekologiya və Coğrafiya Elmləri fakültəsinin professoru Riçard Faqqlı və sosial məsələlərlə məşğul olan Nyu York Universitetinin Hunter Kollecinin Sosial Antropologiya fakültəsinin professoru Daniel Beytsi işə cəlb etmişdir.

gündəliyinin hazırlanması və diqqətin regiona sahə səfərlərinə yönəldilməsində Şuraya kömək etmək üçün BP şirkəti tərəfindən əsasən müstəqil resurs kimi müəyyənləşdirilmiş ölkə məsləhətçiləri³ də Şuraya kömək göstərmişdir.

Şura yaradılan kimi özünün səlahiyyətlər dairəsinin⁴ çap edilməsi də daxil olmaqla iş planı ilə tanışlıq üçün açıq və şəffaf mühit yaratmışdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün Şura onlarla hökumət təşkilatları, çoxtərəfli inkişaf bankları, yerli və beynəlxalq QHT-lər, təhsil müəssisələri və maraqlı özəl sektorlarla görüşlər keçirmiş və məsləhətləşmələr aparmışdır.⁵ Bundan başqa, Şura özünün veb saytını (www.caspsea.com) və e-poçt ünvanını (CDAP@caspssea.com) təşkil edərək maraqlı tərəflərə öz qeyd və təkliflərini BP şirkətindən asılı olmayan Şuraya birbaşa təqdim etmək imkanı yaratmışdır. Şura bütün maraqlı tərəflərlə görüşlərə şərait yaratmış və onlarla görüşmək üçün onların dəvətlərini qəbul etmişdir⁶ və Xəzər layihələri üzərində fəal işləyən QHT-lər ilə geniş müzakirələr aparmışdır.

³ Şuranın ölkə məsləhətçiləri bunlardır: Cənab Marko Borzotti, BMT-nin İnkişaf Proqramının rezident nümayəndəsi və BMT sisteminin resident koordinatoru (Azərbaycan); Səfir Aleksandr Rondeli, Gürcüstan strateji və beynəlxalq tədqiqatlar fondunun prezidenti və Tbilisi dövlət universitetinin beynəlxalq hüquq və beynəlxalq əlaqələr fakültəsinin professoru və cənab İltər Türkmen, Türk-Yunan Forumunun üzvü, Türkiyə-Ermənistan Barış Komissiyasının üzvü və Hürriyyət qəzetinin müxbiri.

⁴ Səlahiyyətlər dairəsi ilə B Əlavəsində və www.caspsea.com/terms.html. saytında tanış olmaq olar.

⁵ Bu günə qədər məsləhətləşmələr aparılmış qruplar və şəxslərin siyahısı A Əlavəsində verilir.

⁶ Öz işlərinə kömək göstərilməsi üçün Şura Vaşinqtonda Katiblik yaratmışdır. Peter Flanaqan, Deyvid Marçik, Marney Çik və Elizabet Snodqrasdan (Kovinqton və Burlinqli) ibarət olan Katiblik həm müstəqil, həm də maddi yardım göstərir və görüşlərə kömək etmək və Şuranın missiyasını bu və ya digər şəkildə yerinə yetirmək üçün Şura ilə birlikdə işləyir. Ötən bir neçə ay ərzində Şura hökumət rəsmiləri, QHT-lər və digər maraqlı tərəflərlə bir sıra müstəqil görüşlər keçirmiş, layihə ilə bağlı işləri geniş şəkildə tədqiq etmiş və Şuraya siyasət və prosedurlarla əlaqədar tövsiyələr vermişdir.

Şura əvvəlcə Türkiyəni də özünün 2003-cü ilin mart ayında edəcəyi səfərlərə daxil etmişdi, ancaq mart səfəri İraqda müharibənin başlanması ilə üst-üstə düşdüyündən, Şura Türkiyəyə 2003-cü ilin sentyabr ayında səfər edəcək. Bu səbəbdən də Aralıq Hesabatda Şuranın Azərbaycan və Gürcüstanda ilk təəssüratları, gəldiyi nəticələr və əsas məsələlərlə bağlı tövsiyələri öz əksini tapmışdır. Şuranın növbəti hesabatında Türkiyədəki oxşar məsələlərdən bəhs ediləcək və eləcə də Şura hər üç ölkəyə səfər etdikdən sonra tam təhlil edə biləcəyi müəyyən önəmli regional məsələlər əhatə olunacaq. Ölkələrlə bağlı bu məsələlərin sırasına regionda təhlükəsizlik və insan hüquqları daxildir. Bundan başqa, Şura bir sıra mövzuları araşdıracaq və bu Aralıq Hesabatda onlarla əlaqədar tövsiyələr verməkdə davam edəcək.

Şuranın Aralıq Hesabatı beş hissədən ibarət tərtib olunmuşdur və aşağıdakıları əhatə edir:

- BTC boru kəməri üçün hüquqi çərçivə təşkil edən müxtəlif sazişlər və tranzit ölkələrdə onların milli standartlara və hüquqlara təsiri ilə bağlı qaldırılmış müəyyən məsələlər;
- Xəzər Layihələrinin iqtisadi təsirləri, o cümlədən Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri üçün gəlirlərin təsirləri və gəlirlərin idarə olunması ilə bağlı suallar;
- Yataqların kəşfiyyatı və işlənməsindən tutmuş boru kəmərinin marşrutlaşdırılması mülahizələri də daxil olmaqla Xəzər Layihələrinin ekoloji təsirləri və hər hansı potensial mənfi ekoloji təsirləri idarə etmək və yüngülləşdirmək üçün BP şirkətinin göstərdiyi səylər;
- Torpağın əldə olunması ilə bağlı təsirlər də daxil olmaqla Xəzər layihələrinin sosial təsirləri; və
- Yerli və regional təşkilatlarla əməkdaşlıq şəraitində strateji Sermayələr vasitəsilə regionda davamlı inkişafa dəstək vermək üçün BP şirkətinin imkanları.

A. Xəzər layihələrinin xülasəsi

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, BP şirkətinin kommersiya işlərinə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) neft yatağının⁷, Şahdəniz qaz yatağının⁸ işlənməsi, BTC və CQ boru kəmərlərinin inşa edilməsi daxildir. Bu Aralıq Hesabatda əsas diqqət BTC boru kəmərinə⁹ yetirilir. Bu boru kəməri zaman keçdikcə AÇG neft yatağından gün ərzində təxminən 1 milyon barel xam neft nəql edəcək. Xam neft Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin ərazilərindən keçməklə Türkiyənin cənub-şərqində Aralıq dənizi sahilində yerləşən Ceyhan terminalına nəql olunacaq. Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərində BTC boru kəmərinə paralel olaraq uzanan və Türkiyə sərhədində başa çatan CQ boru kəməri¹⁰ Şahdəniz yatağından qazı Türkiyə bazarına nəql edəcək. CQBK-nin Mərhələ 1-lə bağlı layihə gücü il ərzində 7,3 milyard kub metr qaz təşkil edir, lakin boru kəmərinin son layihə gücü qeyd olunan həcmdən təxminən üç dəfə çoxdur. BTC və CQ boru kəmərləri eyni tikinti dəhlizindən keçdiyinə görə onlarla bağlı olaraq meydana çıxan ekoloji və sosial məsələlərin çoxu eyni olmasa da oxşardır.

BP şirkəti AÇG neft yatağının və BTC boru kəmərinin əsas sərmayədarı və əməliyyatçısıdır. BP və Statoyl şirkətləri Şahdəniz qaz yatağının və CQ boru

⁷ AÇG yatağı Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) tərəfindən işlənməkdədir. ABƏŞ-in ana şirkətləri bunlardır: BP (34.13%); Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) (10%); Yunokal (10.28%); İNPEKS (10%); Statoyl (8%); EksonMobil (8%); TPAO (6.75%); Devon Enerci (5.6%); Itoçu (3.92%); və Amerada Hess (2.72%).

⁸ Şahdəniz yatağının işlənməsi layihəsində tərəfdaşlar bunlardır: BP (25.5%); Statoyl (25.5%); ARDNŞ (10%); LukAcip (10%); NICO (10%); TotalFinaElf (10%); və TPAO (9%).

⁹ BTC sponsor qrupuna daxildir: BP (30.1%); ARDNŞ (25%); Yunokal (8.9%); Statoyl (8.71%); TPAO (6.53%); Agip (5%); TotalFinaElf (5%); Itochu (3.4%); INPEX (2.5%); KonokoFilips (2.5%); və Amerada Hess (2.36%).

¹⁰ CQ boru kəməri layihəsində tərəfdaşlar bunlardır: BP (25.5%); Statoyl (25.5%); ARDNŞ (10%); LukAcip (10%); NICO (10%); TotalFinaElf (10%); və TPAO (9%). Bunlar Şahdəniz qaz yatağının sərmayədarları ilə eyni sərmayədarlardır.

kəmərinin əsas sərmayədarlarıdır. İşlənmə və nəqliyyat layihələrinin hər birinin müxtəlif konsorsium tərəfindən maliyyələşdirilməsinə baxmayaraq Aralıq Hesabatın məqsədləri üçün “BP və onun tərəfdaşları”na istinadlar edilərkən AÇG, Şahdəniz, BTC və CQBK layihələrindəki bütün sərmayədarlar nəzərdə tutulur.

A. Xəzər Layihələrinin strateji əhəmiyyəti

Şura hesab edir ki, BTC və CQ boru kəmərlərinin tikintisi layihəsi ilə yanaşı AÇG və Şahdəniz yataqlarının işlənməsi layihəsi həm tranzit ölkələr, həm də bütövlükdə dünya üçün böyük strateji önəm kəsb edən layihələrdir. Xəzərin enerji resurslarının işlənməsi Azərbaycan və Gürcüstanın idxal olunan qaz və neftdən asılılığının azalması, iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi və yaranmaqda olan demokratik təsisatların gücləndirilməsi üçün imkanlar yaradır. Boru kəmərləri Türkiyə üçün Bosfor boğazından yan keçməklə və bununla da ekoloji baxımdan həssas və mədəni cəhətdən mühüm sahədən potensial tankerlərin hərəkətini azaltmaqla Türkiyəni təzə enerji ilə təchiz edir.

Gürcüstan ərazisindən keçərək Türkiyəyə gedən ixrac marşrutunun həyata keçirilməsi özünün neft və qazını beynəlxalq bazarlara göndərməkdən ötrü Azərbaycan üçün əlavə ixrac marşrutları təmin edəcək. AÇG və Şahdəniz yataqlarının istismarı ölkənin infrastrukturunun modernləşdirilməsinə, yoxsulluğun azaldılmasına və Azərbaycan xalqının həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına sərf oluna biləcək gəlirlər yaradacaq. Bundan başqa, yataqların istismar edilməsində əsas beynəlxalq neft şirkətlərinin geniş miqyaslı iştirakı neft sənayesindən kənar xidmət sənayelərinin yaranmasına və ilk xarici sərmayələrin iqtisadi mənfəətinin səmərəli şəkildə çoxalmasına şərait yarada bilər. Belə rəngarəng və mürəkkəb sənayelərin tələblərinin əlaqələndirilməsinə olan ehtiyac inzibati islahatlar üçün əsas gücə çevrilə, özünün

hakimiyyət aparatını modernləşdirmək və ümumiyyətlə hökuməti daha həssas və şəffaf etmək üçün Azərbaycana imkan yarada bilər.

Gürcüstana təsir də potensial baxımdan önəmlidir. CQ boru kəməri Gürcüstanın təzə təbii qaz mənbəyindən istifadə etməsinə imkan yaradaraq onu Rusiyanın son vaxtlar getdikcə daha çox qərribə xarakter alan qaz təchizatından tamamilə asılılıqdan xilas edəcək və ölkənin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirəcək. Boru kəmərinin tranzit haqlarından əldə olunan gəlirlər, nisbətən az təchizat və iş imkanları bazar təsisatlarının gücləndirilməsi üçün əhəmiyyətli gücə çevrilə bilər. Buna baxmayaraq, Şura hesab edir ki, BTC və CQ boru kəmərlərinin iqtisadi təsiri Gürcüstanda iş və təchizatla bağlı ümidləri doğrultmaya bilər və ictimaiyyətin yerli şirkətlər və işçilər üçün birbaşa iqtisadi mənfəətlərlə bağlı tələbləri real olmaya bilər. BP şirkəti Layihələrin uzun müddət ərzində yaradacağı iş yerlərinin məhdud sayda olacağını göstərərək sözügedən tələbləri diqqətlə idarə etməlidir.

Xəzərin enerji ehtiyatlarının işlənməsinin daha böyük strateji əhəmiyyəti də var. Xəzər regionunda bu yaxınlarda kəşf edilmiş neft və qaz yataqları son 30 il ərzində kəşf edilmiş ən mühüm yataqların sırasındadır. Şimali Xəzərin Qazaxıstan sahillərində mühüm yataqları nəzərə alsaq, regionun növbəti bir neçə onillik müddət ərzində dünyanın neft və qaz ehtiyaclarının ödənilməsinə mühüm yardımçı olmaq potensialı var. Bu ehtiyatların əhəmiyyətli hissəsinin dünya bazarlarına gətirilməsi, eyni zamanda Bosfor boğazında tankerlərdən neftin dağılması nəticəsində katastrofik ekoloji və iqtisadi zərərin mümkünlüyünün azaldılması üçün Xəzər layihələri dünya bazarlarını sərbəlləşdirən təzə enerji ehtiyatları ilə təmin edə bilər.

Beynəlxalq ictimaiyyət də Xəzər enerji layihələrinin şərait yarada biləcəyi regional iqtisadi inkişafa böyük maraq göstərir. Son vaxtlar Əfqanıstan və İraqda həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar və Çeçenistanda davam edən münaqişə insanları unutmamağa çağırır ki, Xəzər dənizi dəyişkən bir regionun mərkəzində yerləşir. Azərbaycan və Gürcüstanda müvafiq olaraq Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və Abxaziyanın statusu ilə bağlı çəkişmələr davam edən etnik və regional rəqabətin regional sülh üçün yaratdığı təhlükəni ön plana çəkir. Sözügedən münaqişələrin hər ikisi çoxsaylı insanların öz ev-əşiklərindən didərgin düşüb məcburi köçkün şəxslərə (MKŞ) çevrilməsi ilə nəticələnmişdir. Xüsusən də Azərbaycan hökuməti üçün mühüm ağırlıq olan Azərbaycan MKŞ-lərinin böyük sayda olması Şuranı heyrətə gətirmişdir. Xəzərin enerji resurslarının uğurla istismar olunmasını müşayiət edən siyasi və iqtisadi inkişaf belə təhlükələrin qarşısının alınmasında, Cənubi Qafqazın potensial qeyri-sabit bir ərazidən qonşu ölkələrə təhlükəsizlik ixrac edən əraziyə çevrilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Xəzər Layihələrinin potensial baxımdan Azərbaycan və Gürcüstan xalqlarına sosial və iqtisadi mənfəətlər gətirəcəyinə görə ciddi problemlər mövcuddur və bu problemlər regionda davamlı inkişafa mane ola bilər. Xüsusən də, gəlirlər zəif idarəçilik qurumları və inkişaf etməmiş vətəndaş cəmiyyətləri ilə birləşəndə və hökumətin funksiyaları ilə bağlı şəffaflıq olmayanda neft və qaz sərvəti “bəlaya” çevrilə bilər. Belə ölkələr üçün enerji sərvəti artım və inkişafı sürətləndirməkdən daha çox ləngitmək potensialına malik olur. Azərbaycanda neft və qazın “bəlaya” çevrilməsi ilə tez-tez əlaqələndirilən bir sıra problemlər özünü büruzə verir və Gürcüstan isə müəyyən dərəcədə müxtəlif səbəblərdən belə risklərlə qarşılaşır. Əslində, bazar iqtisadiyyatına

keçən hər iki ölkənin müəyyən ortaq sərhədi var və onlar BP şirkətinin rəhbərlik etdiyi Xəzər Layihələrindən potensial iqtisadi mənfəətlər əldə etmək üçün müəyyən problemlərlə üzləşirlər.

BP şirkəti regiona sosial və iqtisadi faydalar gətirmək üçün nəzərdə tutulmuş proqramları həyata keçirdiyinə görə bu proqramların uğuru qismən də olsa idarəçiliyin yaxşılaşdırılması, ölkələrin qeyri-neft iqtisadiyyatlarının inkişafı və vətəndaş cəmiyyətinin gücləndirilməsi istiqamətində görülən işlərdən asılı olacaq.

Bölmə III

Tənzimləyici hüquqi rejim

Bu bölmədə Şura BTC və CQ boru kəmərlərini tənzimləyən hüquqi rejimi yığcam şəkildə müzakirə edir, bu hüquqi rejimlə bağlı aydın olmayan bir sıra halları qeyd edir və tənzimləyici hüquqi rejimin insan hüquqlarına təsiri ilə bağlı olaraq narahatlıq doğuran xüsusi məsələlərə aydınlıq gətirilməsini və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsini tövsiyə edir.

A. Tənzimləyici hüquqi rejimin xülasəsi

BTC/CQ boru kəmərləri bir tərəfdən üç tranzit ölkə arasında bağlanmış müxtəlif sazişlərə və digər tərəfdən isə tranzit ölkələrlə BP şirkəti və onun tərəfdaşları arasında imzalanmış sazişlərə uyğun olaraq yaradılmışdır və tənzimlənəcəkdir. Aşağıda qeyd olunan Sazişlərin hər biri hər üç tranzit ölkə konstitusiyalarının subyektidir. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə hökumətləri arasında imzalanmış iki Hökumətlərarası Saziş (HAS) (BTC və CQBK Layihələrinin hər biri üçün biri) sazişlər ierarxiyasının zirvəsində durur. Hər bir HAS-ə hər bir tranzit ölkə ilə hər bir boru kəməri konsorsiumu arasında bağlanmış Tranzit əraziyə malik ölkə hökuməti ilə Saziş (TƏMÖHS) əlavə olunmuşdur. TƏMÖHS-lərin 1-ci Əlavəsinə uyğun olaraq tranzit əraziyə malik ölkə hökumətinin hər hansı dövlət təşkilatı ilə BP şirkəti və onun tərəfdaşları arasında imzalanmış layihə ilə əlaqədar hər hansı saziş və ya sənəd Layihə Sazişi hesab olunur və buna görə də həmin sazişlər layihələri tənzimləyən üstün hüquqi rejimin bir hissəsinə çevrilir.

Nəticədə, misal üçün, BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri tərəfindən təsdiq olunmuş müxtəlif ƏMSSTQ sənədlərində götürdüyü öhdəliklər elə öhdəliklərdir ki, tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri onları həyata keçirə bilər. Eyni zamanda, boru kəmərinin Gürcüstandan keçən hissəsinin 2002-ci ilin noyabr ayında təsdiq olunması üçün Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi tərəfindən

tələb olunan və aydın şəkildə Layihə Sazişi kimi nəzərdə tutulan “davam edən işlər” həyata keçirilməli öhdəliklərdir.

TƏMÖHS-lərdə də mübahisələrə tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri ilə layihələrin hər hansı iştirakçısı arasında arbitraj yolu ilə baxılmaq üçün müddəə nəzərdə tutulmuşdur və Əlavə 3-də qeyd olunur ki, müxtəlif layihə Sazişlərində nəzərdə tutulmuş ekoloji öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı mübahisələr TƏMÖHS-də öz əksini tapmış arbitraj müddəasına uyğun olaraq həll olunmalıdır.

Layihələri tənzimləyən hüquqi rejim mürəkkəbdir və onu başa düşmək çətinidir, çünki bu rejim neft sənayesində qüvvədə olan beynəlxalq standartlara və ən yaxşı qaydalara, adətən Avropa Birliyi məkanında (və ya Gürcüstana münasibətdə müəyyən məqsədlər üçün Hollandiya və Avstriyada) tətbiq olunan normalara, tranzit ölkələrin milli qanunlarına, digər Layihə Sazişlərində nəzərdə tutulan öhdəliklərə və Beynəlxalq maliyyə İnstitutlarının qaydalarına və onların qarşılıqlı təsirinə əsaslanır. QHT-lər Şura qarşısında digər sahələrlə yanaşı (1) hüquqi rejimin sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi, ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı və digər yerli standartları beynəlxalq və ya Avropa standartları, yaxud beynəlxalq neft kəməri sənayesində üstünlük verilən qaydalarla nə dərəcədə sıxışdırması; (2) yerli arbitraj məhkəmələrində deyil, beynəlxalq arbitraj məhkəmələrində dinlənilmək üçün hüquqi rejimin layihə şirkətləri əleyhinə iddia qaldırmaq üçün hansı hüquqa malik olması; və (3) konsorsiumun razılaştığı sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı müəyyən və digər standartlardan daha ciddi standartların tətbiq edilməsi nəticəsində dəyən hər hansı ziyanın layihə konsorsiumuna kompensasiya edilməsi üçün tranzit ölkənin öhdəlik götürməsinə səbəb ola biləcək “iqtisadi tarazlıq” məsələləri qaldırmışlar .

B. Hüququ standartlar və hüququ müdafiə vasitələrinin izahı

Şura etiraf edir ki, Layihə Sazişlərində istinad olunan Avropa və beynəlxalq sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühit standartları üç tranzit dövlətdə hazırda qüvvədə olan standartlar səviyyəsindədir və ya onlardan yüksəkdir. Şura başa düşür ki, layihələrin hüquqi rejiminə daxil edilmiş Avropa və beynəlxalq sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühit standartları sabit standartlar deyil, lakin zaman keçdikcə onlar inkişaf edərək layihələr üçün dinamik əsas olacaqlar. Eyni zamanda, Şura başa düşür ki, ümumilikdə tətbiq olunan bu standartların inkişafı nəticəsində daha yüksək standartların tətbiq edilməsi ilə bağlı hər hansı itkilər və artan xərclərin TƏMÖHS-lərdə nəzərdə tutulan “iqtisadi tarazlıq” müddəasına uyğun olaraq kompensasiya ödəmək üçün hər hansı öhdəliklərin yaranmasına səbəb olmayacaq. Şura 2003-cü il may ayının 16-da İcra Komissiyası¹¹ ilə BTC şirkətinin Bakı-Tbilisi-Ceyhan Boru Kəməri Layihəsi ilə bağlı Birgə Bəyanatını alqışlayır, çünki həmin bəyanatda izah olunur ki, BTC layihəsinin hüquqi rejimindəki heç bir müddəa “layihəni inkişaf etməkdə olan dünya səviyyəli ekoloji standartlar və qaydalara riayət etmək tələbindən azad etmir” və layihələri tənzimləyən hüquqi rejimin insan hüquqlarının pozulması və ya tranzit ölkələr tərəfindən insan hüquqlarının səmərəli şəkildə qorunmasının qadağan olunması tələb oluna biləcək qaydada təfsir olunmasını rədd edir. Eyni zamanda, Şura onu da bilir ki, BP və BTC şirkətləri BMK və AYİB-nin kreditin açıqlanması proseslərinin bir hissəsi olaraq çoxlu məlumatlar, o cümlədən layihələrə tətbiq olunan ətraf mühit standartlarının matrisasını hazırlamış və nəşr etdirmişdir.

Buna baxmayaraq, bu və digər layihə sənədləri sıx və texniki sənədlərdir və layihə işlərini tənzimləyən standartların və tranzit ölkələr və üçüncü tərəflərin o standartları həyata keçirməsi ilə bağlı hüquqlarının məzmununda müəyyən qədər qeyri-

müəyyənlik ola bilər. Layihələr üçün hüquqi rejimin elementləri ilə bağlı anlaşılmaqla əlaqədar olaraq və Birgə Bəyanatın və açıqlama sənədlərinin müsbət məqamlarına əsaslanaraq, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti vəziyyətdən asılı olaraq öz tərəfdaşları,

İcra Komissiyası və digərləri ilə birlikdə işləyərək:

- 1. Tranzit ölkə hökumətlərinin yerli məhkəmələrə və ya layihə işləri ilə bağlı sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühit standartlarının tətbiq edilməsi üçün yerli inzibati orqanlara, o cümlədən "iqtisadi tarazlıq" müddəasının inkişaf etməkdə olan yerli standartlarla qarşılıqlı əlaqəsinə təsir dərəcəsini aydınlaşdırın;*
- 2. Layihə işlərinin mənfi təsirinə məruz qalan üçüncü tərəflərin yerli məhkəmələrə müraciət etmək, hətta TƏMÖHS-lərdə və digər layihə sənədlərində nəzərdə tutulmuş sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühitin qorunması məsələləri ilə bağlı iddia qaldırmaq üçün tam hüquqa malik olduğunu aydınlaşdırın və təsdiq etsin;*
- 3. Hazırda layihə işlərini tənzimləyən sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsi standartlarının həcmi və məzmununu ətraflı şəkildə aydınlaşdırın; və*
- 4. Davam edən layihə işlərini tənzimləyəcək sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsi standartlarının necə və kim tərəfindən müəyyən ediləcəyini aydınlaşdırın, çünki neft kəmərləri sənayesində mövcud beynəlxalq standartlar və ən yaxşı qaydalar və Avropa İttifaqının üzv ölkələrində (və ya Gürcüstana münasibətdə vəziyyətdən asılı olaraq Hollandiya və Avstriyada) ümumilikdə tətbiq olunan standartlar vaxtaşırı təkmilləşdirilir.*

Şuranın fikrincə, bu məqamlardan HAS-lar, TƏMÖHS-lər və digər müvafiq Layihə Sənədlərinin sadə dillə tərtib olunmuş xülasələrində faydalı şəkildə bəhs oluna bilər.

Şura sözügedən coxyurisdiksiyalı sərmayələrin unikallığını və müxtəlif inkişaf edən hüquqi rejimlərin hökm sürdüyü inkişaf edən ölkələrdə bu mühüm,

uzunmüddətli sərmayələrin tənzimlənməsi üçün vahid transsərhəd qaydaların yaradılması arzusunu yüksək qiymətləndirir. Bununla belə, 40 il sağlamlıq, əməyin təhlükəsizliyi və ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı yerli normaların səmərəli şəkildə beynəlxalq və ya Avropa standartları ilə əvəz edilməsi üçün uzun bir müddətdir. **Buna görə də Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti vaxtaşırı öz tərəfdaşları, İcra Komissiyası və digərləri ilə birlikdə işləyərək beynəlxalq neft kəmərləri sənayesində qüvvədə olan və ya ümumilikdə Avropa İttifaqının üzv ölkələrində tətbiq olunan standartlardan daha ciddi hər hansı müvafiq yerli standartların iqtisadi tarazlıq müddəsinə uyğun olaraq kompensasiya iddialarının qaldırılmasına yol vermədən Layihəyə tətbiq olunması məsələsinə baxsın.**

BP şirkəti tərəfindən sadə dildə tərtib olunmuş xülasə və ya digər izahat təqdim ediləcəyi halda və təqdim edildikdən sonra Şura bu məsələləri və tövsiyələri yenidən nəzərdən keçirmək niyyətindədir.

C. İnsan hüquqları ilə bağlı narahatlıq doğuran məsələlər

Şura Amnesty İnternəşnl təşkilatının bu yaxınlarda təqdim etdiyi “İnsan hüquqları piketdə” adlı hesabatını nəzərdən keçirmişdir. Şura Türkiyəyə səfərini başa çatdırdıqdan və əlavə təhlil apardıqdan sonra insan hüquqları ilə bağlı məsələləri özünün növbəti hesabatında daha ətraflı şəkildə nəzərdən keçirməyi planlaşdırır. Buna baxmayaraq, Amnesty İnternəşnl təşkilatının bəzi tövsiyələri bizi dərhal öz fikirlərimizi bildirməyə təhrik edir.

Məsələn, Şura Amnesty İnternəşnl təşkilatının belə bir tövsiyəsini bəyənir ki, tərəflər təsdiq etməlidrlər ki, hüquqi rejimdə heç bir müddəa tranzit əraziyə malik ölkə hökumətlərinin beynəlxalq insan hüquqları ilə bağlı öhdəlikləri yerinə yetirməsini çətinləşdirməyəcək. İnsan hüquqları haqqında bir sıra beynəlxalq sazişlərdə nəzərdə

tutulmuş insan haqları ilə bağlı prinsiplərə hörmətlə yanaşılması və riayət olunması üçün tərəflərin öhdəliyi bir daha təsdiq olunan son Birgə Bəyanat irəliyə doğru atılmış çox mühüm addımdır. Ancaq Birgə Bəyanatda yalnız BTC boru kəməmindən bəhs olunur. ***Şura CQ boru kəmərinə şamil olunacaq belə bir bəyanatın da verilməsini tövsiyə edir. Eyni zamanda, Şura BP şirkətinə layihə tərəfdaşlarının və tranzit ölkələrin insan hüquqları ilə bağlı öhdəliklərini müəyyənləşdirən və rəsmiləşdirən bir sənədin hazırlanması üçün vəziyyətdən asılı olaraq özünün layihə tərəfdaşları, tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri, Amnesti İnternəşnl təşkilatı, digər QHT-lər və digərləri ilə birlikdə işləməyi də tövsiyə edir.***

Amnesti İnternəşnl təşkilatı insan hüquqlarına hörmətlə yanaşılması və insan hüquqlarının qorunmasına kömək etmək üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının həyata keçirə biləcəyi əlavə tədbirlər də tövsiyə edir. Xüsusən də, Amnesti İnternəşnl təşkilatı tövsiyə edir ki, BTC şirkəti özünün subpodratçılar və təhlükəsizlik personalı ilə bağladığı müqavilələr vasitəsilə beynəlxalq insan hüquqları standartlarına riayət olunmasını təmin etsin və boru kəmərinin mühafizə olunması üçün təyin olunan personalın müvafiq qaydada süzgecdən keçirilməsini təmin etmək üçün yerli hakimiyyət orqanları ilə birlikdə işləsin.¹¹ Bundan başqa, Amnesti İnternəşnl insanların həyatı üçün təhlükə törədə biləcək əməliyyat təfərrüatları istisna olmaqla təhlükəsizlik haqqında müqavilələrin/protokolların çap olunmasını və onlarla geniş ictimaiyyətin tanış olması üçün imkanın yaradılmasını da tövsiyə edir.¹² Eyni zamanda, Amnesti İnternəşnl təşkilatı tövsiyə edir ki, konsorsium təhlükəsizlik personalına aydın şəkildə başa salsın

¹¹ Amnesti İnternəşnl, İnsan hüquqları piktədə: *Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri layihəsi* 27 (2003), <http://www.amnestyusa.org/business/humanrightsontheline.pdf>. saytında mövcuddur

¹² Yenə orada

ki, insan haqlarının pozulmasına yol verilməyəcək və BTC konsorsiumu boru kəmərinə polis nəzarəti nəticəsində meydana çıxma biləcək hər hansı mübahisələr və şikayətlərin həll olunması üçün təhlükəsizlik orqanları və vətəndaş cəmiyyəti ilə ardıcıl və davamlı dialoqla məşğul olacaqdır.¹³ ***Şura bu tövsiyələri bəyənir və tövsiyə edir ki, qarşıdan gələn aylarda təhlükəsizlik çərçivəsi razılaşdırılacağına görə bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün BP şirkəti Amnesti İnternəşnl və digər QHT-lər ilə birlikdə işləsin.***

¹³

Yenə orada

Bölmə IV

İqtisadi təsir

Bu bölmədə, Şura Xəzər regionunda BP şirkətinin rəhbərlik etdiyi layihələrdən əldə oluna biləcək müxtəlif potensial iqtisadi mənfəətləri, gözlənilən bu mənfəətlərin geniş şəkildə realizə edilməsini ləngidə və ya əngəlləyə biləcək problemləri, layihələrin qüvvədə olduğu müddət ərzində gözlənilən gəlirlərin bütövlükdə öz xalqlarının mənafehi naminə idarə olunmasında Azərbaycan və Gürcüstana kömək etmək üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının ata biləcəyi (və ya atmaqda davam edəcəyi) bir sıra konkret addımları nəzərdən keçirir.

Şuranın fikrincə, layihə işləri nəticəsində geniş və davamlı iqtisadi inkişaf perspektivləri heç şübhəsiz ki, enerji resurslarının işlənməsi və ya geniş istifadəsi üstünlük təşkil edən iqtisadiyyatların çox məyusedici təcrübəsi ilə əlaqədar nəzərdən keçirilməlidir. Müşahidəçilər və alimlərin qeyd etdiyi kimi,¹⁴ təbii ehtiyat (və xüsusilə də neft və qaz) sərvəti zəif və ya inkişaf etməmiş idarəçilik qurumları, hökumətin funksiyaları ilə bağlı şəffaflığın olmaması, inkişaf etməmiş vətəndaş cəmiyyəti və böyük iqtisadi ehtiyaclarla qoşalaşanda cəmiyyət üçün “bəla”ya çevrilə bilər. Bu xüsusiyyətlərə malik ölkələr əksər hallarda aşkar edirlər ki, enerji sərvəti artım və inkişafı sürətləndirməkdən çox ləngitmək potensialına malikdir. Ələlxüsus da, enerji ilə bağlı sərvət gəlirlərin səmərəsiz sərf olunması, inflyasiya və tarazlaşdırılmamış inkişaf üçün katalizator rolunu oynaya, iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişaf etməməsinə və hətta potensial baxımdan borc öhdəliklərinin artmasına səbəb ola bilər.

Azərbaycanda neft və qazın “bəla”ya çevrilməsi ilə bağlı bir sıra hallar özünü büruzə verir və Gürcüstan müxtəlif səbəblərdən müəyyən dərəcədə belə risklərlə üzləşir. Əslində, bazar iqtisadiyyatına keçən hər iki ölkə Xəzər layihələrinin tam

¹⁴ Bax: misal üçün, Dünya Bankı qrupunun hasilat sənayelərində fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, *Ümumi məlumat sənədi*, 21 yanvar 2003-cü il.

potensial iqtisadi mənfəətlərinin realizə edilməsində müəyyən böyük və əlaqəli problemlərlə üzləşirlər. Misal üçün, hər iki ölkə korrupsiyadan əzab çəkir və korrupsiya ilə mübarizə aparır və hər iki ölkə kənd təsərrüfatı və turizm kimi sahələrdə daha çox tarazlaşdırılmış iqtisadi inkişaf və müxtəliflikdən yararlanma bilirlər. Hər iki ölkədə enerji resurslarının işlənməsi və/və ya tranzitindən əldə olunacaq iqtisadi mənfəətlərlə bağlı artan tələblərin ödəniləcəyi ümidi ilə əhalinin mühüm hissəsi yoxsulluq içərisində yaşayır.

Əgər Azərbaycan və Gürcüstan layihələrdən gözlənilən geniş diapazonlu mənfəətləri gerçəkləşdirə bilməsə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları regiona tarixi imkanı kapitallaşdırmağa kömək göstərməyə müvəffəq olmadıqlarına görə əsaslı və ya əsassız tənqid atəşinə məruz qala bilirlər. Şura etiraf edir ki, BP şirkəti və onun bütün layihə tərəfdaşları özəl sektorda fəaliyyət göstərirlər və Xəzər neftinin və qazının işlənməsi nəticəsində axması gözlənilən gəlirlərin çoxunu tranzit ölkə hökumətlərinin müstəqil tədbiri ilə təmin etmək olar. Bundan başqa, Şura başa düşür ki, Azərbaycan və Gürcüstanda iqtisadi və sosial siyasətlərin işlənilməsi və hazırlanması hökumətin funksiyalarına daxil olduğu kimi, neft-qaz gəlirlərinin və tranzit haqlarının idarə olunması və bölüşdürülməsi də hökumətin köklü funksiyalarına aiddir. Eyni zamanda, layihələrin regionun iqtisadi və sosial inkişafına müəyyən təsir göstərəcəyi də aydındır və BP şirkəti və onun tərəfdaşları müvafiq qaydada təsdiq etmişlər ki, onlar layihələrin qüvvədə olduğu müddət ərzində sözügedən prosesin önəmli iştirakçılarıdır və belə iştirakçılar olaraq qalacaqlar. Buna görə də onlar, Şuranın fikrincə, regionun inkişafına müsbət mənada kömək etmək imkanına və öhdəliyinə malikdirlər.

A Gözlənilən gəlir axınları və həmin gəlirlərin idarə olunması**1. Azərbaycan**

Azərbaycanda həm milli hökumət, həm də Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) layihələrlə bağlı işlənmələr və neft və qazın ixracından əhəmiyyətli məbləğdə gəlirlər əldə etməyə çalışırlar. Layihələrin müddəti ərzində gözlənilən bu gəlirləri dörd kateqoriya altında qruplaşdırmaq olar:¹⁵

- Birincisi, AÇG və Şahdəniz yataqlarının ehtiyatlarının işlənməsi üçün kəşfiyyat və hasilat hüquqlarının verilməsi ilə bağlı təxminən 390 milyon ABŞ dolları məbləğində ödənişlər (məs: AÇG və Şahdəniz üzrə Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişlərinə (HPBS) uyğun olaraq bonus ödənişləri və akr hesabı haqlar);
- İkincisi, 2024-cü ilə qədər neftin satışından əldə olunan 21 və 38 milyard ABŞ dolları məbləğində (neftin qiymətindən asılı olaraq) gəlir;¹⁶
- Üçüncüsü, 2024-cü ilə qədər 600 - 700 milyon ABŞ dolları məbləğində BTC tranzit gəlirləri üstəgəl boru kəmərindeki 25% iştirak payına görə ARDNŞ-in BTC-dən gözlənilən 1,8 milyard ABŞ dolları məbləğində gəliri; və
- Dördüncüsü, layihənin iqtisadi sərmayədarı kimi ARDNŞ-in Şahdəniz layihəsi və CQ boru kəmərinədən təxminən 500 milyon ABŞ dolları məbləğində əldə edəcəyi gəlir və Azərbaycan hökumətinə çatacaq təxminən 3 milyard ABŞ dolları məbləğində gəlir.

Azərbaycan hökumətinin xəzinəsinə axacaq neft və qaz gəlirlərinin mühüm hissəsi Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fonduna (ARDNF və ya “Fond”) ödəniləcək. ARDNF neft və qazın kəşfiyyatı və hasilatı haqqında müqavilələrin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə olunan gəlirlərin toplanması və idarə olunması məqsədilə

¹⁵ Bax: Bölgə üzrə icmala (Fevral 2003) səhifə 87-89.

¹⁶ Buraya həm ARDNŞ, həm də Azərbaycan hökuməti üçün “mənfəət nefti” daxildir. Mənfəət nefti sərmayədarların əsaslı və əməliyyat məsrəfləri əhatə olunan “istehsal xərclərinin ödənilməsi neftindən” sonra paylanır. Mənfəət nefti ABƏŞ-dəki beynəlxalq sərmayədarlarla (layihə iştirakçısı kimi ARDNŞ da daxil olmaqla) Azərbaycan hökuməti arasında bölünür.

1999-cu ilin sonunda yaradılmışdır. ARDNF-nin yaradılması haqqında Prezident fərmanına uyğun olaraq Fondun aktivləri Azərbaycan hökumətinin sahib olduğu neft və qazın satışı, bonus və akrhesabı haqların ödənişi və xarici şirkətlərlə birgə fəaliyyət nəticəsində müəyyən digər məbləğlərin hesabına yığılacaqdır.¹⁷ 2003-cü ilin may ayına qədər ARDNF-nin aktivləri artıq 900 milyon ABŞ dollarını ötmüşdü və bu məbləğin 2010-cu ilə qədər təxminən altı-səkkiz dəfə çoxalacağı (neftin gələcək qiymətlərindən asılı olaraq) gözlənilir.¹⁸

Fondun təşkilatı prinsiplərinə görə ARDNF-nin məsrəfləri Azərbaycanın sosial və iqtisadi inkişafı üçün strateji əhəmiyyətə malik dövlət layihələrinə və infrastruktur obyektlərinə və eləcə də iqtisadiyyatın qeyri-neft sektorunun inkişafı və rəqabətədavamlılığının təmin edilməsinə yönəldilməlidir. Xüsusi məsrəf planları Fondun Prezidenti tərəfindən seçilən Nəzarət Şurası və İcraçı Direktorundan ibarət rəhbərliyi tərəfindən tərtib olunur. Bu günə qədər Prezident fərmanına uyğun olaraq bu məsrəf planlarında beynəlxalq maliyyə institutlarının dəstəyi ilə işlənib hazırlanmış Dövlət sərmayə siyasəti və hökumətin yoxsulluq əleyhinə strategiyaları geniş şəkildə nəzərə alınmışdır. Azərbaycan hökuməti ARDNŞ-nin BTC boru kəməri layihəsindəki iştirak payının maliyyələşdirilməsinə kömək etmək üçün ARDNF-nin aktivlərinin bir hissəsindən istifadə etmək planları haqqında da məlumat vermişdir. Verilən məlumatlara görə hökumət sözügedən iştirak payını əsasən ARDNF-nin Mərkəzi Bankda saxlanılan ilkin neft bonus ödənişləri ilə maliyyələşdirmək haqqında qərar qəbul etdikdən və

¹⁷ Prezident fərmanı No. 579: *İllik gəlirlər və xərclər proqramının (büdcə) formalaşdırılması və həyata keçirilməsi prosedurları*. Ziddiyyətli olsa da, ARDNŞ-nin idarə etdiyi köhnə yataqlardan əldə olunan gəlir, o cümlədən ARDNŞ və xarici neft şirkətləri tərəfindən ödənilən vergilər birbaşa dövlət büdcəsinə axır.

¹⁸ Bax: BVF, Seçilmiş məsələlər və statistik rəqəmlər haqqında əlavə 13, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/SCR/2003/CR03130.pdf>. saytında mövcuddur

özünün BTC layihəsindəki iştirak payının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən (ARDNF yox) saxlanması barədə qərar verdikdən sonra BVF bu planın dəyişdirilməsinə razılıq vermişdir.

2003-cü ilin may ayında BVF ilə geniş müzakirələrdən sonra Parlament ARDNF-nin və mərkəzi hökumətin büdcələrinin birləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan maliyyə-büdcə islahatlarını qəbul etdi.¹⁹ Xüsusən də, dəyişikliklər Parlamentdən ənənəvi dövlət büdcəsindən və ARDNF-nin büdcəsi də daxil olmaqla müxtəlif büdcədən kənar fondlardan ibarət olan birləşdirilmiş vahid büdcənin kəsir və xərc limitlərini təsdiq etməyi tələb edir. ARDNF-nin aktivlərinin xüsusi olaraq layihə səviyyəsində istifadə olunması ilə bağlı seçim hüququnu ümumiyyətlə Fond özündə saxlayacaq (Prezident fərmanında qeyd olunduğu kimi), ancaq Parlament belə aktivlərlə bağlı ümumi illik xərc limitinə nəzarət etmək üçün yeni səlahiyyətə malik olacaq. Şura hesab edir ki, BVF və Azərbaycan hökuməti neft fondunun bütün xərclərinin gücləndirilmiş dövlət büdcəsi vasitəsilə izlənməsinin tələb edilməsi barədə razılığa gəlmişlər. Şura ümid edir ki, BVF və Azərbaycan hökuməti gəlirlərdən xərclərin maksimum şəffaflıqla ayrılmasını təmin edəcəklər.

Bu günə qədər ARDNF-nin xərcləri ilə bağlı prioritetlərin Prezident fərmanı ilə müəyyənləşdirilməsinə baxmayaraq Fondun qeyd olunan xərc strategiyaları ilə hökumətin beynəlxalq maliyyə institutlarının dəstəyi ilə hazırlanmış yoxsulluq əleyhinə və digər iqtisadi strategiyaları arasında məcburi əlaqə olmamışdır. Məsəl üçün, buraya beynəlxalq maliyyə institutları ilə geniş müzakirələrdən sonra 2002-ci ilin

¹⁹ Bax: BVF Azərbaycan hökumətinə YAGF-nun 18 milyon ABŞ dolları ayırmasını təsdiq edir, İcra kriteriyalarında imtina edilməsini və Sazişin müddətinin uzadılmasını tələb edir (BVF, Mətbuat üçün açıqlama No. 03/67 (15 may 2003), <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr0367.htm>, saytıda mövcuddur.

payızında Azərbaycanın tətbiq etməyə başladığı Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası daxildir. Bu çərçivə sənədində yoxsulluq problemini cilovlamağa və davamlı inkişafı stimullaşdırmağa kömək etmək üçün əsas sektorlarda tələb olunan siyasi islahatlar ön plana çəkilir. Yoxsulluğun Azaldılması Proqramının meydana çıxmasına səbəb olan ictimaiyyətlə geniş dialoqlarda BP şirkətinin oynadığı rolla əlaqədar olaraq şirkət ARDNF-nin xərc strategiyalarının Yoxsulluğun azaldılması və İqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı ilə rəsmi şəkildə daha yaxından uyğunlaşdırılmasını Azərbaycan hökumətindən tələb etmək üçün yaxşı mövqeyə malik olmalıdır. ***Beləliklə, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Azərbaycan hökumətinə Parlamentlə əməkdaşlıq şəraitində mövcud Prezident fərmanlarına uyğun olaraq Neft Fondu haqqında ümumi işləri rəsmiləşdirəcək bir qanun hazırlamağa və qəbul etməyə, Fond üçün mövcud yoxsulluğu azaltma strategiyaları ilə daha sıx surətdə uyğunlaşdırılan məcburi xərc strategiyaları və prioritetlərini müəyyənləşdirməyə kömək etsin.***

Bu yaxınlarda aparılmış və BVF tərəfindən dəstəklənmiş maliyyə siyasəti islahatlarının mühüm addım olmasına baxmayaraq, Parlament və ictimaiyyətin büdcə məsələlərində iştirak mexanizmləri işlənilib hazırlanmamışdır. Həqiqətən, Şura anlayır ki, Parlament tərəfindən xüsusi olaraq baxılan və təsdiq olunan büdcələr qısamüddətli və yüksək dəqiqliklə hesablanan büdcələrdir. Bundan başqa, ARDNF ilə mərkəzi büdcə prosesi arasında əlaqələr, o cümlədən enerji qiymətlərinə kənar mənfi təsir olduğu halda büdcə prosesini sabitləşdirmək üçün Neft Fondundan istifadə oluna bilib-bilməməsi (və nə dərəcədə) məsələsi demək olar ki, aydın deyil. Neftin dəyişən qiyməti ARDNF-yə axan gəlirlərin məbləği və vaxtına dramatik təsir göstərəcək, sərmayə və xərc strategiyalarının eyni vaxtda idarə olunması ilə bağlı problemlər təlaş yarada bilər.

ARDNF üçün xərc strategiyalarının işlənib hazırlanması ilə əlaqədar olaraq layihənin apardığı qiymətləndirmə ilə bağlı məsələlər də eyni dərəcədə çətin məsələlərdir və yaxın müddət üçün güclərin yaradılmasını və güman ki, əsas beynəlxalq inkişaf agentliklərinin texniki dəstəyini tələb edir. İnkişaf agentlikləri belə bir təşəbbüsə rəhbərlik edə bilərlər, amma BP şirkəti bu işə maliyyə dəstəyi və yəqin ki, texniki istiqamət vermək üçün yaxşı imkana malik olmalıdır. ***Bu səbəbdən də Şura tövsiyə edir ki, ARDNF-nin proqnozlaşdırma, sərmayələrin idarə olunması və layihələrin qiymətləndirilməsi sahəsində işlərinə kömək etmək üçün BP şirkəti texniki yardımın təmin olunması məqsədilə beynəlxalq və ya regional inkişaf agentliklərindən biri ilə tərəfdaşlıq etmək məsələsinə baxsın.***

2. Gürcüstan

Gürcüstan hökuməti üçün Layihə ilə bağlı hesablanan gəlirlər xeyli dərəcədə azdır, çünki hökumətin BTC və CQ boru kəmərləri ilə nəql olunacaq neft və qazda iştirak payı yoxdur. Bundan başqa, Gürcüstan hökuməti 2024-cü ilə qədər ümumilikdə təxminən 600-900 milyon ABŞ dolları məbləğində tranzit haqqı qazanacaq və 2031-ci ilə qədər olan müddət ərzində Şahdəniz və CQBK-dən cəmisi təxminən 500 milyon ABİ dolları həcmində gəlir əldə edəcək.²⁰ Şahdəniz və CQBK-ni tənzimləyən sazişlər Gürcüstan hökumətinə hüquq verir ki, CQBK-nin tranzit haqqı ilə əlaqədar olaraq CQBK ilə nəql olunan illik qaz həcminin 5%-ni götürsün. Gürcüstan hökumətinin layihə ilə bağlı əldə edəcəyi gözlənilən gəlirin Azərbaycana axacaq vəsaitlərdən bir neçə dəfə az olmasına baxmayaraq təkcə BTC layihəsindən proqnozlaşdırılan gəlirlər

²⁰ Bax: Bölgə üzrə icmala, səhifə 88. Tam gücü ilə istismar olunan zaman BTC boru kəməri Gürcüstan hökuməti üçün 60 milyon ABŞ dolları məbləğində illik tranzit haqqı gətirəcək.

hökumətin proqnozlaşdırılan ümumi büdcə gəlirlərinin təxminən 10-15%-ni təşkil edə bilər.

Layihələrin bütövlükdə Gürcüstan cəmiyyəti üçün potensial uzunmüddətli mənfəətlərinin səmərəli idarə edilməsi perspektivlərinə dövlət səviyyəsində zəif idarəçilik qurumları, getdikcə pisləşən infrastruktur və iqtisadiyyatda tənəzzül şəraiti kölgə salır. Şuranın keçirdiyi müzakirələr zamanı layihə ilə bağlı gözlənilən mənfəətlərin idarə olunması və ya kapitallaşdırılması ilə bağlı işlərin təşkil edilməsinə əsas maneə kimi korrupsiya dönə-dönə qeyd olunmuşdur. Eyni zamanda, Şuraya Gürcüstanın bir çox mühüm strateji sənayelərinin/obyektlərinin (məs: kənd təsərrüfatı) tənəzzülə uğraması və eləcə də enerji şəbəkəsi və paylayıcı sistemin vəziyyətinin pisləşməsi haqqında da məlumat verilmişdir. Ölkənin fiziki infrastrukturunun getdikcə artan ümitsiz vəziyyətini aradan qaldırmaq üçün görülən xeyirxah işlərə də idarəçiliklə bağlı problemlər mane olur və ya əngəl yaradır.

Gürcüstan hökuməti BTC və CQBK layihələrindən yaranacaq tranzit və digər haqların toplanması və idarə olunması üçün xüsusi bir fondun yaradılmasından ötrü planlar müəyyənləşdirməmiş və élan etməmişdir. Gürcüstan hökuməti üçün gəlirlər Azərbaycan üçün proqnozlaşdırılan gəlir axınlarından dəfələrlə az olacaqdır. Şuranın söhbət apardığı bəzi mütəxəssislər Gürcüstan üçün neft fondu ideyasını bəyənmişlər. Buna baxmayaraq, həmin mütəxəssislər gözlənilən haqların daha böyük büdcə prosesi vasitəsilə izlənməsi və ayrılması üçün yeni maliyyə mexanizmlərinin işlənilməsi hazırlanmasını dəstəkləmişlər. Şura qətiyyətlə təsdiq edir ki, belə maliyyə mexanizmlərinin həyata keçirilib - keçirilməməsi və necə həyata keçirilməsi haqqında qərarı müstəqil qurum kimi Gürcüstan hökuməti qəbul etməlidir və BP şirkətinin özəl

bir korporasiya olaraq belə bir addımın vaxtına, xarakterinə və ya həcminə təsir edə bilmək üçün yerinə yetirə biləcəyi aydın limitlər vardır. ***Bununla belə, Şura onu da etiraf edir ki, BTC və CQ boru kəmərləri Gürcüstan iqtisadiyyatının ümumi vəziyyətinə mühüm təsir göstərə bilər və buna görə də BP şirkətinə tövsiyə edir ki, ümumi büdcə kontekstində tranzit haqları ilə bağlı gəlirlərin izlənməsi və istifadə edilməsi üçün şəffaf və proqnozlaşdırılan mexanizmlərin hazırlanması və həyata keçirilməsində Gürcüstan hökumətinə kömək etsin.***

Şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən maliyyə-büdcə siyasəti mexanizmləri layihə ilə bağlı gözlənilən gəlirlərin idarə olunmasında idarəçiliklə əlaqədar narahatlıqların azaldılmasına kömək edə bilər. Şura pulla ifadə olunan tranzit haqları ilə əlaqədar olaraq Gürcüstanın Şahdəniz qazının natura ilə ayrılmasını seçməli olacağı barədə də bəzi ziddiyyətli məlumatlar almışdır. Bəziləri bu addımı ölkədə çox ehtiyac duyulan enerjinin müxtəlif təchizat mənbələrindən əldə olunmasının səmərəli yolu hesab etsə də, digərləri onu natura variantını enerji sektorunda tələb olunan islahatlara badalaq vurmaq üçün sadəcə bir vasitə və ya daha pisi də pulla qaz satışı (və şəffaf olmayan) yolu ilə korrupsiya üçün potensial dayaq hesab edirlər. Şura ətraflı araşdırmalardan sonra natura ilə qaz tranzit haqları məsələsinə yenidən qayıdacağını planlaşdırır və maraqlı tərəflərdən bu məsələ ilə bağlı qeyd və təkliflərini təqdim etməyi xahiş edir.

3. Şəffaflyq məsələləri

Şura BP şirkətinin tranzit əraziyə malik ölkə hökumətlərinə müxtəlif layihələrlə bağlı verdiyi ödənişlərin smetalarını çap etmək qərarını, o cümlədən Layihələri tənzimləyən HPBS, TƏMÖHS və HAS-ları çap etmək (yerli dillərdə) qərarını bəyənir. Hər iki halda BP şirkəti regional və beynəlxalq QHT-lərin xahişlərinə

xüsusilə və müvafiq qaydada həssaslıq göstərmişdir. Belə şəffaflyq ehtiyatların işlənmə məsələlərini tənzimləyən şərtlər haqqında açıq dialoqa kömək etməklə yanaşı, tranzit hökumətlər tərəfindən realizə olunan maliyyə gəlirləri və həmin gəlirlərin gələcəkdə müvafiq qaydada istifadə olunması ilə bağlı dialoq imkanı haqqında geniş ictimaiyyətə məlumatların verilməsinə də şərait yaradır. Bir sıra regional maraqlı tərəflər Şuraya söyləmişlər ki, Layihə ilə bağlı gəlir mənbələrinin çoxluğu əksər hallarda layihə ilə bağlı ödənişlərin dəqiq həcmnin izlənməsini çətinləşdirir. ***Şura bununla razılaşıb və tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları (a) layihələrlə əlaqədar olaraq tranzit əraziyə malik ölkə hökumətlərinə verilən xüsusi ödənişlər (kateqoriya və məbləğinə görə), (b) tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri və onların müxtəlif təşkilatları üçün layihələrin yaratdığı ümumi təxmini gəlirlər (yenə də kateqoriya və məbləğə görə) və eləcə də dövlətin neft və qaz payının satışından əldə olunan gəlirlər, tranzit haqları, qrantlar, vergilər və digər gəlirlər haqqında müfəssəl və asanlıqla başa düşülən illik hesabatları hazırlamaqla və tanış olmaq üçün ictimaiyyətə təqdim etməklə özlərinin “ödədiyini dərc et” öhdəliyini davam etdirib genişləndirsinlər.***

Məsələn, Azərbaycana münasibətdə nəzərdə tutulan illik hesabatda ARDNŞ və ARDNF-yə axan layihə gəlirləri ayrılıqda müəyyənləşdirilməli və belə gəlirlərin ödənişi açıqlanmalıdır. Bu, ARDNF-yə daxil olmuş vəsaitlərin izlənilməsi tamamilə məhdudlaşdırılmış ARDNF-nin²¹ illik kənar auditinə kömək etməklə bərabər Hasilat Sənayelərinin Şəffaflyq Təşəbbüsünə (HSŞT) uyğun olaraq planlaşdırılan neft və qaz gəlirləri üçün hesabat formalarının hazırlanmasına da şərait yarada bilər. 2002-ci ilin sentyabr ayında Yohannesburqda Davamlı inkişafa həsr olunmuş Dünya Zirvə Toplantısında Böyük Britaniyanın baş naziri Toni Bleyer tərəfindən élan olunmuş və

2003-cü il iyun ayının 17-də Londonda maraqlı tərəflərin konfransında rəsmi şəkildə açıqlanmış HSŞT hasilat sənayelərinin hökumətlərə və hökumətə məxsus şirkətlərə verdiyi ödənişlərlə bağlı şəffaflığı artırmağa çalışır. O konfransda Azərbaycan HSŞT üçün pilot ölkələrdən biri kimi bu təşəbbüsdə iştirak etmək və layihə və prinsipləri dəstəklədiklərinə səs vermiş İndoneziya, Qana, Trinidad, Tobaqo kimi ölkələrin və bir sıra neft şirkətlərinin (BP şirkəti daxil olmaqla²¹) sırasına qoşulmaq niyyətində olduğunu bildirmişdir.

Sözügedən təşəbbüsdə əsas diqqətin neft və qazın kəşfiyyatı və hasilatı işləri üzərində cəmləşməsinə baxmayaraq, Gürcüstanın iqtisadiyyatında mühüm rol oynayan BP şirkəti hökumətdən və onun dövlətə məxsus enerji şirkətlərindən HSŞT-ni dəstəkləməyi tələb edə bilər. HSŞT tərəfindən tövsiyə olunan prinsiplər və açıqlamalar layihə işləri ilə əlaqədar olaraq BP şirkəti tərəfindən artıq həyata keçirilməkdə olan açıqlamaların məntiqi və mühüm əlavəsidir və layihə gəlirləri və onların son tətbiqi ilə bağlı dialoqları stimullaşdıracaq, müvafiq məlumatların ictimaiyyətə açıqlanmasına daha geniş imkanlar yaradacaqdır. ***Buna görə də Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti HSŞT-ni və HSŞT prinsiplərinin BTC və CQBK əməliyyatlarının kontekstində qəbul olunmasını dəstəkləmək üçün Gürcüstan hökumətini və onun dövlətə məxsus enerji şirkətlərini həvəsləndirsin.***

Şura hesab edir ki, BP şirkəti də özünün podratçıları və təchizatçıları daxil olmaqla Layihələr üçün qəbul etdiyi korrupsiya əleyhinə güclü strategiyalara riayət etməlidir. Bu strategiyalar digər məsələlərlə yanaşı hər cür rüşvətin və işi asanlaşdırma ödənişlərinin verilməsini qadağan edir. BP şirkəti müəyyən biznes işləri üçün ayrıca əlavə təlimatlar, etik davranış qaydalarına uyğunluq sertifikatlaşdırılması üçün proses,

qaydalara uyğunsuzluq haqqında məlumatların verilməsi üçün məxfi qaynar xətt, audit və təhqiqat mexanizmləri müəyyənləşdirmişdir.²¹ Qanunun aliliyi, şəffaflıq, nəzarət olunmayan biznes sövdələşmələrinə etibar edilməsi Azərbaycan və Gürcüstanın öz iqtisadiyyatlarını tam inkişaf etdirə bilməsi üçün zəruri ilkin şərtlərdir. BP şirkətinin korrupsiya əleyhinə güclü siyasəti yerli sahibkarlar üçün işçi modelin təmin olunmasına kömək edəcəkdir. *Şura layihə ilə əlaqədar olaraq qəbul olunmuş korrupsiya əleyhinə güclü strategiyaların layihənin bütün səviyyələrində həyata keçirilməsi yolu ilə sözügedən strategiyaların davamlı şəkildə və diqqətlə tətbiq edilməsini tövsiyə edir.*

B Təchizat, İşlə təmin etmə, Kiçik və Orta müəssisələr

BP şirkəti və onun tərəfdaşları layihə işləri nəticəsində Azərbaycan və Gürcüstanda yerli iqtisadi iştirakçılar üçün həm biznes imkanları, həm də qabiliyyətlərin inkişafı baxımından maddi faydaların təmin olunmasına kömək etmək üçün artıq mühüm addımlar atmışlar. Şuranın fikrincə, layihələrlə bağlı işlər irəliyə getdiyinə görə bu sahədə söylər davamlı olmalı və hətta artırılmalıdır. Yerli iqtisadiyyatlar üçün layihələrin nisbi əhəmiyyəti ilə əlaqədar olaraq BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının Azərbaycan və Gürcüstanda qabiliyyətlərin, biznes qaydalarının inkişafına, xüsusən də kiçik və orta müəssisələrin (KOM) həyati önəm kəsb etməsinə kömək etməkdən ötrü nadir imkanları var.

1 Təchizat

AÇG və Şahdəniz layihələri üzrə HPBS-lərdə layihə tərəfdaşlarından qiymət, keyfiyyət və qabiliyyət baxımından rəqabətə davamlı yerli təchizatçılardan istifadə etmək tələb olunur.²² Bundan başqa, müxtəlif ƏMSSTQ sənədlərində və

²¹ Bax: Bölgə üzrə icmal, səh 140-45.

Podratçıya Nəzarət Planlarında bu yerli təchizat imkanları xüsusi olaraq vurğulanır.²⁶ Təchizat imkanlarının diapazonu layihələrin həyat tsikli ərzində dəyişir və həm ixtisaslaşmış xidmət şirkətləri (məs:rəqəmsal biznes xidmətləri, ekoloji xidmətlər və avadanlıqların icarəsi), həm də qeyri-texniki KOM-lər (məs: ictimai iaşə, rəngləmə, təhlükəsizlik və tullantıların idarə olunması) üçün imkanları əhatə edir. Təchizat imkanlarının çoxu subpodrat əsasında mövcuddur və ya mövcud olacaq, çünki bəzi layihə işlərinə nəzərdən keçirilməkdə olan subpodratçılarla mütəxəssislər və digər işçilər üçün ilkin müqavilələr də daxil olacaq. Təchizat imkanlarının bir neçəsi də öz xarakterinə görə (məs: boru kəmərinin tikintisi) nisbətən qısamüddətli imkanlar ola bilər; bu imkanların çoxu isə sənaye və ya layihə ilə bağlı olaraq müəyyən edilmiş standartlara riayət olunmasını tələb edir. Yerli təchizat imkanları Azərbaycanda hasilatla bağlı tikinti işləri həyata keçirilən zaman xüsusi əhəmiyyətə malik olacaq,²² ancaq boru kəmərinin tikintisi²³ və istismarı²⁴ (nisbətən az dərəcədə) dövründə də Azərbaycan və Gürcüstanda təchizata əhəmiyyətli dərəcədə ehtiyac olacaq.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları özlərinin yerli təchizat tələbləri ilə əlaqədar olaraq bir sıra işlər görmüşlər. Misal üçün, bu işlərin sırasına aşağıdakılar daxildir:

- **Biznes Mərkəzi:** Azərbaycanda layihə ilə bağlı KOM-lərin işlərini istiqamətləndirən əsas obyekt kimi, BP şirkəti 2002-ci ilin may ayında öz layihə tərəfdaşları adından Bakı şəhərində yerləşən Biznes Mərkəzi yaratmışdır. Biznes Mərkəzi Azərbaycanda layihə ilə bağlı və digər neft-qaz təchizatı imkanlarını hesablayan palata kimi xidmət göstərir; potensial yerli təchizatçılara sənaye standartları ilə bağlı məlumatlar verir; yerli şirkətlər üçün (layihə ilə bağlı tender işləri də

²² Hesablamalara görə, AÇG Faza 1, AÇG Faza 2 və Şahdəniz Mərhələ 1 ərzində Azərbaycanda ümumilikdə təxminən 3,8 milyard ABŞ dolları xərclənəcək. Həqiqətən də, təkcə AÇG Faza 1-lə bağlı olaraq ölkə daxilində sərf olunmalı gözlənilən xərclər ölkənin ÜDM-nun 5-10%-ni təşkil edəcək. *Bax: Bölgə üzrə icmalın 102-ci səhifəsinə.*

daxil olmaqla) bizneslə əlaqədar müxtəlif texniki təlim kursları təşkil edir; və Azərbaycanda KOM-lərin inkişafı ilə bağlı seminarlar, müşavirələr və dialoqlar üçün geniş forum qismində xidmət göstərir. Biznes Mərkəzi KOM-lərlə bağlı təşəbbüslərlə əlaqədar olaraq BMK və AYİB ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləyir. Həm BMK, həm də AYİB Biznes Mərkəzi sahəsində fiziki olaraq iştirak edir. 2002-ci ildə Biznes Mərkəzi yerli KOM-lərlə bağlı olaraq təxminən 13,3 milyon ABŞ dollarının xərclənməsi barədə məlumat vermiş və həmin xərc məbləğinin 2003-cü ildə 20 milyon ABŞ dolları məbləğində planlaşdırıldığını bildirmişdir.

- Yerli şirkətlər üçün təchizat imkanlarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı proqramlar: 2002-ci ilin mart və may aylarında Layihələr və onların əsas podratçıları Azərbaycan və Gürcüstanda tikinti mərhələsi ərzində yerli müəssisələr üçün yaranacaq potensial təchizat imkanları ilə bağlı proqramlar təşkil etmişlər.
- Biznesin İnkişafı Alyansı: BP şirkəti və müəyyən layihə tərəfdaşları da Azərbaycanda Biznesin İnkişafı Alyansına dəstək verirlər. O alyansa ki, Azərbaycanda davamlı inkişaf və özəl sektorun inkişafının stimullaşdırılması ilə maraqlanan sahibkarlar, hökumət və QHT-lər üçün müvafiq məlumatların verilməsini təmin edən bir forum qismində fəaliyyət göstərir. Biznesin İnkişafı Alyansı qismən Bakı şəhərində yerləşən Biznes Mərkəzi vasitəsilə fəaliyyət göstərir və digər işlərlə yanaşı biznes təlim kurslarına və dəyirmi masa müzakirələrinə sponsorluq edir.

Şura yerli təchizatı stimullaşdırmaq üçün bu və əlaqədar təşəbbüsləri

yetərincə dəstəkləyir və bir sıra əlavə sahələrdə imkanları müəyyənləşdirir:

Birincisi, mümkün kapitaldan istifadə məsələsi bölgədə KOM-lərin inkişafını əngəlləyən mühüm maneələrdən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, Şura regionda eşitmişdir ki, layihə ilə bağlı müqavilələr KOM kreditləri üçün ardıcıl şəkildə razılaşdırılmış qaydada qəbul olunmur və KOM-lər inamlı şəkildə kifayət qədər mümkün kredit yerləşdirə bilmirlər. ***KOM kreditləri ilə bağlı bu maneələrin aradan qaldırılması üçün Şura BP şirkəti və onun tərəfdaşlarına tövsiyə edir ki, (a) texniki yardım və KOM-lərə potensial fayda gətirmək məqsədi daşıyan digər proqramlarla (məs: kreditlərin təhlili kimi) bağlı olaraq BMK, AYİB və USAİD kimi regional***

inkişaf təşkilatları ilə tərəfdaşlıq etmək və ya onlara dəstək vermək imkanları arasınlar; (b) layihələrə mallar təchiz edən və xidmətlər göstərən KOM-lərin mənafeyi naminə xüsusi olaraq regional inkışaf təşkilatları tərəfindən yaradıla bilən kreditləşdirmə mənbələrinin maliyyələşdirilməsi və/və ya dəstəklənməsi imkanlarını araşdırırsınlar; və (c) Layihələrlə bağlı müqavilələrin kreditlər üçün razılaşdırılmış əsas kimi qəbul olunmasına şərait yaratmaq üçün yerli banklarla işləsinlər.

İkincisi, Azərbaycanda əhəmiyyətli kəşfiyyat və hasilat işləri ilə əlaqədar olaraq ölkədə təchizat imkanlarının açıq-aşkar daha çox olacağına baxmayaraq KOM-lərin inkışafı Gürcüstanda da eyni dərəcədə aktual məsələdir. *Beləliklə, regional KOM-lərin kapitaldan istifadə imkanlarının yaxşılaşdırılması üçün bütün səylərlə birlikdə Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları regional inkışaf təşkilatları tərəfindən təşkil olunmuş KOM-larla bağlı davam edən təşəbbüslərlə əməkdaşlıq edərək Gürcüstanda yerli təchizat imkanlarını müəyyənləşdirmək və stimullaşdırmaq üçün öz səylərini artırırsınlar.*

Üçüncüsü, Şuranın mart ayında görüşdüyü bir sıra KOM-lər öz narahatlıqlarını bildirmişlər ki, ikinci və üçüncü yarus subpodratçıları təchizat imkanları haqqında elanların verilməsi üçün Biznes Mərkəzindən mütəmadi şəkildə istifadə etmərlər və diqqəti qeydiyyatdan keçmiş yerli təchizatçıların siyahısına cəlb etmərlər. Eyni zamanda, KOM nümayəndələri özlərinin belə bir narahatlığını da ifadə etmişlər ki, yerli təchizatçıların müfəssəl cavab verməsi üçün müəyyən təchizat imkanları haqqında elanlar kifayət qədər öncədən verilmir. Bu narahatlıqlar elə narahatlıqlardır ki, subpodratçıların cəlb olunmasını genişləndirmək səyləri ilə koordinasiya olunmaqla Biznes Mərkəzi vasitəsilə izlənilə bilər.

Bakı şəhərində yerləşən Biznes Mərkəzinin olduqca faydalı işləri nəticəsində yaranan mənfəətlərin genişləndirilməsi üçün Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, layihə podratçıları və subpodratçılarının yerli təchizat işlərinə dəstək vermək üçün Mərkəzdən tam şəkildə istifadə etməsini təmin etmək məqsədilə Biznes Mərkəzinin işlərini genişləndirsin.

Dördüncüsü, BP şirkətinin etiraf etdiyi kimi, texniki təcrübəsi olmayan KOM-lər (məs: ictimai iaşə, rəngləmə, təhlükəsizlik və tullantıların idarə olunması işləri ilə məşğul olan) üçün layihə ilə bağlı nəzərəçarpan təchizat imkanları var. *Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, xüsusi təlim və təcrübə tələb etməyən layihə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün mümkün hallarda qeyri-texniki KOM-lərdən istifadə etsin; və öz tərəfdaşlarını da belə etməyə həvəsləndirsin.*

Beşincisi, artıq Biznes Mərkəzi ilə işləyən KOM-lərin çoxunun qabiliyyət və təcrübəsinin hazır şəkildə neft və qaz sektorundan kənar kommersiya imkanlarına köçürülməsi mümkün ola bilər. Həqiqətən də, Mərkəz bütövlükdə KOM-lərin inkişafını nəzərdə tutan təlim kurslarına və güclərin yaradılması üçün digər təşəbbüslərə sponsorluq edir. *Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları KOM-lər üçün enerji sektorundan kənarda xüsusi təchizat imkanlarının müəyyənəndirilməsi və dəstəklənməsində Biznes Mərkəzinin faydalı şəkildə böyük rol oynaya bilib - bilməyəcəyini yoxlasınlar və Biznes Mərkəzinin əsas gücünün azalmasının qarşısını almaq üçün hər hansı belə əlavə işlərin görülməsinə ehtiyac olub- olmadığını təsdiq etsinlər.*

2 İşlə təminatmə

AÇG və Şahdəniz üzrə HPBS-lərdə layihə tərəfdaşlarından səmərəli əməliyyatlara və digər qüvvədə olan iş tələblərinə uyğun gəlməsindən asılı olaraq yerli

işçilərdən istifadə etmək tələb olunur.²³ Doğrudan da, HPBS-lərdə layihənin müxtəlif fazaları ilə bağlı olaraq yerli işçilərin müvafiq nisbətləri üçün xüsusi plan hədləri nəzərdə tutulmuşdur. Bundan başqa, müxtəlif ƏMSSTQ sənədlərində və Podratçıya nəzarət planlarında qabiliyyətlərin inkişafı kimi birbaşa təsirlər daxil olmaqla²⁴ layihə ilə əlaqədar yerli işlə bağlı imkanlar və potensial mənfəətlər açıqlanır.

Yerli işçilərin layihə ilə bağlı potensial mənfəətləri qısamüddətli tikinti ərzində ən çox mənfəətlər olacaq və bu mənfəətlər istismar mərhələsində xeyli azalacaq. Məsələn, hesablamalara görə tikinti işlərinin qızgın çağında layihələr birlikdə 10.000 adam üçün iş yeri yarada bilər və bu vəzifələrin çoxunda tranzit ölkələrin vətəndaşları çalışmalıdır.²⁴ Layihələrin istismar mərhələsi ərzində işlə bağlı gözlənilən mənfəətlərin xeyli aşağı düşəcəyi və ümumilikdə hər üç ölkədə və layihələrdə təxminən 1800 nəfər daimi ştatda olan təcrübəli qazmaçılar, mühəndislər, texniklər və əməliyyat menecerlərinin işləyəcəyi gözlənilir.²⁵ Bu daimi təcrübəli işçilərin yalnız bir hissəsi tranzit ölkələrin vətəndaşları olacaqlar.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları layihələrlə bağlı yerli işçilərin sayını artırmaq və işçi qüvvəsinin müəyyən hissəsinin qabiliyyət və bacarığını gücləndirmək məqsədilə artıq bir sıra işlər görmüşdür:

- Sosial Təsirin İdarə Olunması Planları: BP şirkəti və onun tərəfdaşları sosial təsir faktorlarını layihə ilə bağlı müxtəlif tender sənədlərinə daxil edirlər. Elə sənədlərə ki, orada işçi qüvvəsi arasında yerli işçilərin sayı ilə bağlı məsələlər əhatə olunur. Tələblər və monitorinq planları layihə öhdəliklərinin konkret tədbirlərə çevrilməsi üçün təqdim olunan Podratçıya nəzarət planlarında açıqlanır.

²³ Bax: AÇG HPBS, Maddə VI, bənd 6.7 və 6.8.

²⁴ *Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin faydalarının xülasəsi* (Aprel 2003) səh F-5.

²⁵ Yəni orada.

- **Təlim:** Biznes Mərkəzi vasitəsilə təşkil olunan təlim kurslarına əlavə olaraq, müxtəlif layihələrdə işə götürülmək üçün texniklərin hazırlanması məqsədilə Bakı şəhərində Yerli təlim məktəbi yaradılır. Eyni zamanda, BP şirkəti Azərbaycan universitetlərinin məzunlarını işə götürüb BP şirkətinin maraqlı Məzun Programına cəlb edəcəkdir (üç illik müddət ərzində istismar, mühəndis-layihə işləri və digər dəstəklərlə bağlı təlim kurslarını təmin etmək şərti ilə).²⁶

Şurani belə bir məsələ narahat edir ki, Layihələrlə bağlı uzunmüddətli iş imkanları ilə əlaqədar tələblər çox yüksəkdir və bu tələblər potensial baxımdan sosial gərginlik mənbəyi ola və ya BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının nüfuzu üçün risk yarada bilər. Tələblərin idarə olunmasının əhəmiyyəti BP şirkəti və onun tərəfdaşları tərəfindən təsdiq olunmuşdur, lakin bunu şişirtmək olmaz.²⁶ Şura hesab edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları layihələrlə bağlı yaxın və xüsusən də uzunmüddətli iş imkanları ilə bağlı yerli tələblərin idarə olunması üçün əlavə səylər göstərməlidirlər.

Ələlxüsus da, Şura BP şirkəti və onun tərəfdaşlarına tövsiyə edir ki, iş imkanları ilə bağlı məlumatların ardıcıl, real və səmərəli surətdə ictimaiyyətə çatdırılmasını təmin etsinlər; eyni zamanda BP şirkəti boru kəməri dəhlizi boyunca məskunlaşmış icmaların tikinti ilə əlaqədar mühüm işlərin vaxtından artıq uzadılmayacağını tam başa düşməsini təmin etmək üçün də iş görməlidir.

C. Yerli əhalinin enerjidən istifadə edə bilməsi

Azərbaycan və Gürcüstanda mövcud enerji istehsalı və paylama sistemləri müxtəlif amillərin ucbatından ağır vəziyyətdədir: Sovet infrastrukturunun dizaynında əsas çatışmazlıqlar; yarıtmaz texniki xidmət qaydaları; məlumatların olduqca pis toplanması; ötürülmə və paylanma ilə bağlı böyük və davam edən itkilər mövcuddur. Enerjinin həddindən artıq istehlak edilməsi və enerji haqlarının az yığılması ilə bağlı

²⁶ Bax: misal üçün, Azərbaycan üçün BTC Boru Kəməri üzrə ƏMSSTQ, Qısa İcmal, səh. 1-26 (May 2002).

tarixən mövcud olan çatışmazlıqla müqayisədə bu ölkələrdə yerli enerji sektorları sistemlərin saxlanması və yenidən təchiz olunması üçün kapital azaldığına görə korluq çəkirlər.

Şuranın fikrincə, Gürcüstan və Azərbaycanda yerli enerjiden istifadə olunması ilə bağlı məsələlər BP şirkəti və onun tərəfdaşları üçün mühüm potensial risk yaradır və əgər regional inkişaf və milyardlarla barel neft və qaz ehtiyatlarının tranziti boru kəməri boyunca (və kənarda) məskunlaşmış ailələrin mühüm hissəsini qışda istiliksiz və il ərzində etibarlı elektrik enerjisi ilə təmin etməsə, onda BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının tənqid atəşinə tutulacağı labüddür. Şura etiraf edir ki, yerli enerji sektorunun dəstəklənməsi və saxlanması üçün həyat qabiliyyətli institusional və siyasi çərçivənin müəyyənləşdirilməsinə görə məsuliyyət kənar sərmayədarların yox, hökumətin üzərinə düşür. Buna baxmayaraq, həm Gürcüstanda, həm də Azərbaycanda uzun müddət fəaliyyət göstərəcək bir şirkət kimi BP mövcud siyasət, infrastruktur və iş sahəsində (Gürcüstanla əlaqədar halda artan) zəif sahələrin aradan qaldırılmasına kömək edilməsinə BP şirkəti maraq göstərməli və müvafiq rol oynamalıdır. Şura gələcək hesabatlarda bu məsələlərdən daha geniş şəkildə bəhs etməyi planlaşdırır, amma bu bölmədə hər bir ölkədə yerli enerji ilə bağlı problemlərin qısa xülasəsini verdikdən sonra bir sıra ilkin müşahidələr haqqında məlumat və tövsiyələr verir.

1. Gürcüstan

Gürcüstanın ödənişləri yarıtmaz təmin etməsi təchizatda fasilələrin yaranmasına səbəb olsa da, hazırda Gürcüstanın əsas qaz təchizatçısı Rusiyadır. Özünün qazpaylama sisteminin davamlı fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün Gürcüstan kənar investisiyalardan da asılıdır və Rusiya sərmayədarları bu məsələdə aparıcı rola

malikdirlər. Sistemin bütün sahələrində qaz haqqının pis toplanması, texniki və digər təchizat itkiləri ilə əlaqədar olaraq qaz paylama sektorunda borclar 30 faizə çatmışdır.

Gürcüstanın qaz təchizatı problemləri ölkənin infrastruktur vəziyyətinin pisləşməsindən, enerji haqlarının pis toplanmasından, böyük texniki itkilərdən və korrupsiyadan əzab çəkən enerji sektoruna birbaşa təsir göstərir. Tbilisini və ətraf rayonları elektrik enerjisi ilə təchiz edən böyük Tbilisresi elektrik stansiyasında qismən texniki nasazlıqlar ucbatından istilik elektrik istehsalı ilə bağlı perspektivlər həddindən artıq dumanlıdır. Ölkə su elektrik enerjisindən çox asılıdır; təbii ehtiyat və xarici investisiya resurslarının mövcud olması sayəsində əlavə su elektrik enerjisi ilə bağlı vəziyyət nisbətən daha yaxşıdır. Buna baxmayaraq, enerjiyə ümumi tələbat hələ də mövcud təchizatı xeyli üstələyir.

Gürcüstan enerji istehlakçılarının münasibət və davranışlarının illərlə subsidiyalaşdırılmış enerjiyə, sərf ölçən və hesablayan mexanizmlərin olmamasına həmahəng surətdə formalaşdığı aydın görünür. Bu zəif hesablama mexanizmləri və daha böyük idarəçilik problemləri ölkənin enerji istehsalı və paylama infrastrukturunun bir çox səviyyələrinə təsir etdiyi görünən korrupsiya üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Yarıtmaq ödəniş qaydaları və enerjinin fasilələrlə təchiz edilməsi də enerji paylama sektorunun zərərlə işləməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir və tariflərin istehsal xərclərinin ödənilmə səviyyəsinədək artırılmasına siyasi həvəs göstərilməməsi nəticəsində bu sektor daha da zəifləmişdir.

Şura BP şirkətinin Gürcüstanın yerli enerji sektorunda islahatların aparılmasına kömək etmək və aşağıdakılar əhatə olunan mövcud təchizat həcmələrini artırmaq üçün gördüyü işləri dəstəkləyir:

- BP və Statoyl şirkətləri ilə bağlı personal Gürcüstan Yanacaq və Energetika Nazirliyi tərəfindən təşkil olunmuş Resursların Planlaşdırılması üzrə İşçi Qrupda fəal iştirak edir. Sözügedən personalın belə fəal iştirakına baxmayaraq, BP şirkəti və digər tərəfdaşların müəyyən hissəsi yerli enerji sektorunun daha səmərəli işi üçün maneələri müəyyənləşdirib aydınlaşdırmış və hökumətə təchizatla bağlı vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasına konkret texniki yardım göstərmişlər.
- Eyni zamanda, BP şirkəti Qardabani rayonundakı Tbilisresi elektrik stansiyasının etibarlı iş səviyyəsinə qaytarılması üçün tələb olunan təmir və modernləşdirmə işlərini maliyyələşdirmiş və Gürcüstan hökumətini 2002-ci ilin payızında müfəssəl texniki tövsiyələrlə təmin etmiş və tövsiyələrin həyata keçirilməsi məqsədilə layihənin idarə olunması üçün öz təcrübəsini təklif etmişdir.
- Norveç hökuməti və Statoyl şirkəti ilə əməkdaşlıq şəraitində BP şirkəti Qardabani elektrik stansiyasında təbii qaz təchizatında fasilələr baş verən zaman elektrik stansiyasının işləməsinə təmin edən alternativ resurs kimi mazutun saxlanması üçün obyektlərin təmir edilməsi layihəsinə kömək etmişdir.
- BP şirkəti və müəyyən tərəfdaşlar USAİD təşkilatı tərəfindən idarə olunan və soyuq qış ayları ərzində enerji yardımını əldə etmək üçün Gürcüstanın daha yoxsul icmalarına kömək edən Qışda İstilik Təminatına Kömək Proqramına da maliyyə dəstəyi vermişlər.

Şura Gürcüstan enerji sektorunda gələcək islahatlara kömək etmək üçün

BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının müvafiq qaydada və səmərəli şəkildə görə biləcəyi tədbirləri qiymətləndirməkdə davam edir. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti qısa müddət ərzində Resursların Planlaşdırılması üzrə İşçi Qrupda fəal rol oynamaqda davam etsin, o cümlədən həmin Qrup vasitəsilə təşkil olunan və həyata keçirilən texniki yardımı təmin etsin.*** Şuranın bu günə qədər apardığı müsahibələrin gedişində daha uzun müddət üçün bir sıra potensial metodlar müəyyənləşdirilmişdir. Xüsusi tövsiyələrin verilməsini gözləyərək, Şura maraqlı tərəflərin aşağıdakı təşəbbüslərlə bağlı qeyd və təkliflərini təqdim etməsini xahiş edir:

- Enerji paylayan şirkətlər üçün enerji islahatları ilə bağlı işlərin görülməsi üçün tələb edilən səriştəsiz rəftardan mühafizə olunan

sayğaclar (enerji haqlarının yığılmaması ilə bağlı məsələnin həll edilməsinə kömək etmək üçün); təzələnən enerji layihələrinə dəstək vermək üçün avadanlıqlar (zaman keçdikcə idxal olunan neft və qazdan asılılığın azaldılmasına kömək etmək üçün); və müəyyən enerji paylayan şirkətlərin əsas ofislərində iş üçün kompüter sistemləri (daha yaxşı hesablama qaydalarının həyata keçirilməsi və borcların izlənməsinə kömək etmək üçün) kimi avadanlıqların bir hissəsinin təmin edilməsi və ya maliyyələşdirilməsi. Hər hansı bu cür işlər xüsusi yardım paketləri ilə bağlı olaraq avadanlıqların bağışlanmasını təşkil edən TACİS (Avropa Komissiyası), USAİD və Dünya Bankı kimi donörlerle koordinasiya oluna bilər.

- Etibarlı enerji istehsalını artırma bilən planlaşdırılmış təşəbbüslər üçün texniki yardımın təmin edilməsi və ya ona dəstək verilməsi. Məsələn üçün, buraya Qardabani elektrik stansiyasında əlavə işlər və ya TACİS-in söylərinə dəstək olaraq Gürcüstanda qaz paylama sistemləri ilə bağlı işlər daxil edilə bilər. (Şuranın fikrincə, Qardabanidəki obyektlə əlaqədar olaraq 2002-ci il ərzində yerinə yetirilmiş işlərə texniki yardım bu qəbildən olan təşəbbüslərə yaxşı bir misaldır.)
- Su elektrik enerjisi ilə bağlı olaraq davam edən və çay hövzələrinin idarə olunması, ölkənin su elektrik stansiyalarının bərpa edilməsi və su elektrik stansiyalarında ehtiyatların idarə olunması əhatə olunan layihələrə dəstək verilməsi. Bu sektorda layihələr USAİD təşkilatı və digər təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilmiş və ya təşkil olunmuşdur.
- Gürcüstanda təzələnən enerjinin digər formaları, o cümlədən qış enerjisi üçün potensialla bağlı zəruri tədqiqatlara dəstək verilməsi.

Şura bildirir ki, BP şirkətinin enerji sektoruna qazın pulsuz təchiz edilməsinə və ya qazın pulsuz paylanmasına birbaşa qatılması yalnız sərbəlləşmə islahatlarının aparılmasını ləngidə və ya adətən hökumət orqanlarının daha çox tənqidiyində olan enerji sektorunda BP şirkətinin birbaşa rolunu dolaşılığa sala bilər.

2. Azərbaycan

Azərbaycanda problemlər Gürcüstanla müqayisədə daha az təlaş doğurur, amma bu problemlər tamamilə fərqli problemlər deyil. Gürcüstanda olduğu kimi, yarıtmaz texniki xidmət, enerji haqlarının az toplanması və mövcud kapitalın ümumilikdə çatışmaması yerli enerji istehsalı və paylanması infrastrukturunun

əhəmiyyətli dərəcədə pisləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Azərbaycan həm enerjidən istifadə edən dövlət müəssisələri və digər istehlakçılar, həm də kommunal xidmət şirkətləri arasında enerji haqlarının toplanması/ödənilməsi qaydalarını müvafiq şəkildə prioritetləşdirmişdir. Eyni zamanda, Azərbaycan göstərilən xidmət xərclərinin ödənilməsi üçün özünün kommunal xidmət tarifləri strukturunda islahatların aparılmasına kömək göstərməyi Dünya Bankından xahiş etmişdir. Bu sahədə vəziyyət yaxşılaşmışdır. Belə ki, özəl sektora elektrik enerjisi paylayan şirkətlərlə uzunmüddətli idarəetmə müqavilələri bağlanmışdır və bu müqavilələrə uyğun olaraq həmin şirkətlərə enerji haqqını ödəməyən müştərilərə xidməti dayandırmaq hüququ verilmişdir, ancaq problemlər qalmaqdadır.

Azərbaycanda istehsal olunan enerjinin əksər hissəsi ənənəvi istilik elektrik stansiyalarının payına düşür və su elektrik stansiyaları az miqdarda elektrik enerjisi istehsal edir. Sonuncu on il ərzində ümumilikdə elektrik enerji istehsalı sahəsində az dəyişiklik olub və Azərbaycan elektrik enerjisini adətən öz qonşularından idxal edir. Gürcüstanda olduğu kimi, paytaxtla müqayisədə kənd yerləri elektrik enerjisi ilə etibarlı şəkildə təchiz olunmur.

Azərbaycanın dənizdə bol təbii qaz ehtiyatları olmasına baxmayaraq onun qazı sahiləki istifadəçilərə çatdırmaq üçün infrastrukturu məhduddur və qazın saxlanması üçün yetərinə qaz ambarları yoxdur. Buna görə də mövcud qaz ehtiyatlarının müəyyən hissəsi sadəcə olaraq dənizdə yandırılır. Azərbaycan təbii qazı idxal edən bir ölkədir və bu qazın mühüm hissəsi Rusiyadan idxal olunur. Şahdəniz yatağı işləndiyinə görə Azərbaycanın təbii qaz ixracatçısına çevriləcəyi və yerli bazarı əhəmiyyətli dərəcədə yeni qazla təchiz edəcəyi gözlənilir. Bununla belə, korroziya və

sızmaların aradan qaldırılması üçün (haqqı ödənilməyən qazla bağlı itkilərə əlavə olaraq) təbii qaz ötürmə və paylama şəbəkəsinin modernləşdirilməsi üçün xeyli sərmayə tələb olunur. Eyni zamanda, ölkənin Bakı şəhərinin cənub-qərbində Qaradağ və Qalmazda yerləşən qaz ambarları üçün də külli miqdarda sərmayə tələb olunur.

Şahdəniz və müəyyən dərəcədə AÇG yataqlarının işlənməsi layihələrinin Azərbaycanın yerli enerji sektoruna əhəmiyyətli mənfəətlər gətirəcəyi gözlənilir:

- Birincisi, Şahdəniz yatağının işlənməsi ARDNŞ və Azərbaycan hökumətinə bilavasitə təzə təchizat mənbələri gətirəcək.
- İkincisi, AÇG HPBS-nə uyğun olaraq, Azərbaycan pulsuz səmt qazı (yəni xam neft ehtiyatları ilə birlikdə aşkar edilmiş təbii qaz) alır və almaqda davam edəcəkdir.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları layihə ilə bağlı bu potensial mənfəətlərin gerçəkləşdirilməsində Azərbaycana kömək etmək üçün bir sıra faydalı işlər görmüşlər. Məsələn, ilkin layihə işləri ilə əlaqədar olaraq BP şirkəti və onun tərəfdaşları Azərbaycanın qaz infrastrukturunu üçün texniki yardıma dəstək vermişlər və bu işə ölkənin Baş Qaz Planının tərtib olunması ilə nəticələnmişdir. Eyni zamanda, BP şirkəti və onun tərəfdaşları enerji siyasətinin hazırlanmasında hökumətə qeyri - rəsmi dəstək verməkdə davam edirlər.

Gürcüstan və Azərbaycanın yerli enerji sektorlarının strukturlarında bir sıra oxşar zəif cəhətlərin olmasına baxmayaraq BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının bu sektorlara planlaşdırılmış müdaxilələri Gürcüstana nisbətən Azərbaycanda daha azdır, əsasən də ona görə ki, layihələr irəli getdikcə Azərbaycan üçün təbii və maliyyə resursları əhəmiyyətli dərəcədə çox olacaq. Bundan başqa, Azərbaycan hökuməti özünün yerli enerji sektorunda struktur zəifliklərin aradan qaldırılması üçün qismən də olsa BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının texniki və digər dəstəyi ilə artıq ilk addımlarını

atır. Buna baxmayaraq, Azərbaycana yerli enerji sektorunda layihələrlə bağlı mövcud mühüm mənfəətlərin gerçəkləşdirilməsində kömək etməkdən ötrü BP şirkəti üçün hələ də önəmli imkanlar var. Şura bu məsələləri araşdırmaqda davam edir və maraqlı tərəflərin ən aktual ehtiyaclar və mümkün təşəbbüslər barədə öz qeyd və təkliflərini təqdim etməsini xahiş edir.

Müəyyənləşdirilmiş bir təşəbbüs ölkənin Qaradağ və Qalmaz bölgəsində (Bakı şəhərinin cənub-qərbində) yerləşən yerli qaz ambarlarının mümkün təmirindən ibarətdir. Şura başa düşür ki, BP şirkəti belə bir addımın ilkin təhlilini həyata keçirmiş və/və ya bu işə dəstək vermişdir. Təmir edilmiş qaz ambarları Şahdəniz yatağında hasilat işlərinə başlandıqdan və AÇG-də hasilat həcmi artdıqdan sonra Azərbaycanda təzə qaz təchizat işlərinin potensial baxımdan tarazlaşdırılması və optimallaşdırılmasına kömək edə bilər. Xüsusən də, bu ambarlar Azərbaycana təchizat müqavilələrinin səmərəli şəkildə idarə olunmasında kömək edə bilər. O müqavilələr ki, Şahdənizin davamlı dəstəyi və Şahdənizdən qazın səmərəli qəbul edilməsi ilə bağlı olaraq imzalanmışlar və Türkiyə ilə Gürcüstan az miqdarda qaz əldə etmək seçimi edəcəkləri halda ölkənin qış aylarında və hər hansı digər müddətlərdə qaz ehtiyatı toplaya bilməsini təmin etməklə Rusiya qazının idxalından asılılığını azaldırlar. BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının sözügedən təmir işlərinə cəlb olunması beynəlxalq inkişaf təşkilatlarının da layihəyə dəstək verməsinə stimula yarada bilər. Bundan başqa, modernləşdirilmiş qaz ambarları Azərbaycanın qısa müddət ərzində Gürcüstanı Azəriqazın mövcud qaz paylama sistemi vasitəsilə qazla təmin etməsinə imkan yarada bilər (bu işə baha başa gələn qaz ambarlarının Gürcüstanda inşasına potensial ehtiyac yaradır). ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Azərbaycanda qaz ambarlarının səmərəliliyini təhlil etsin və***

vəziyyətdən asılı olaraq ölkənin Qaradağ və Qalmazdakı yerli qaz ambarlarının təmir edilməsi üçün məntiqəuyğun işlərlə əlaqədar olaraq Azərbaycana texniki və idarəetmə köməyi göstərməyi özünün layihə tərəfdaşlarına təklif etmək məsələsinə baxsın.

Bölmə V

Ətraf mühitə təsir

BP şirkəti ətraf mühitlə bağlı məsələləri nəzərdən keçirmiş, layihələrin hər bir komponenti üçün ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi sənədlərini hazırlamış, müvafiq sənəd layihələrini çap etdirmiş və hər bir sənəd haqqında öz qeyd və təkliflərini təqdim etməyi maraqlı tərəflərdən xahiş etmişdir. Şura BP şirkətini bu sənədlərin hər birini layihə və yekun formasında ingilis, rus, Azərbaycan, gürcü və türk gillərində hazırlayıb təqdim etdiyinə görə alqışlayır. Bu bölmədə layihələrlə bağlı bir sıra mühüm ekoloji məsələlər müzakirə olunur və BP şirkətinə bir sıra tövsiyələr verilir.

A. Azərbaycan

BP şirkəti və onun tərəfdaşları tərəfindən hazırlanmış saysız-hesabsız ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirin qiymətləndirilməsi sənədlərini nəzərdən keçirdikdən sonra Şuranın ümumi təəssüratı belədir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzər Layihələri ilə əlaqədar ekoloji ziyanın azaldılması üçün ciddi və razılaşdırılmış işlər görmüşlər. BP şirkətinin Azərbaycanda mövcud ekoloji risklərlə bağlı təhlili hərtərəfli və müfəssəl təhlildir. Bu risklərin sənədləşdirilməsi, risklərin azaldılması planları və onların ictimaiyyətə açıqlanması əhatəli və tam olmuşdur. Eyni zamanda, BP şirkətinin boru kəmərinin layihələşdirilməsi, o cümlədən lifli optik nəzarət sistemlərindən, qəza dayandırma klapanlarından və boru kəmərlərinin fəal monitorinqindən istifadə olunması ilə əlaqədar ən yaxşı sənaye qaydalarına riayət etdiyi və ya onları işləyib hazırladığı aydın görünür.

Özünün sahələrə etdiyi səfərlər zamanı Azərbaycanda əsasən də Sövet dövründən miras qalmış ətraf mühitin vəziyyətinin qeyri-adi dərəcədə tənəzzülə uğraması Şuranı heyrətə gətirmişdir. Xəzər dənizində tərk edilmiş buruqlar və platformalar paslanıb çürüyür və yer kürəsinin ən böyük qapalı su hövzəsini çirkləndirir. Həm Xəzərdə, həm də sahilə neft ləkələri olduqca çoxdur. Sahil boyunca bitən

bitkilərin ömrü qısa olur və torpaq güclü eroziyaya uğrayır. Şuranın söhbət etdiyi bir neçə mütəxəssisin fikrincə Xəzərdə balıqların həddindən çox ovlanması demək olar ki, kommersiya əhəmiyyətli balıqçılıq müəssisələrinin dağılmasına gətirib çıxarmışdır.

Əvvəllər yarıtılmaz idarə olunma nəticəsində ətraf mühitin vəziyyətinin pisləşməsinə görə BP şirkəti məsuliyyət daşımaya və daşılmalı olmasa da, öz layihə işlərinin ətraf mühitə mənfi təsirinin ən azı minimuma endirilməsini təmin etməlidir.

Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, əsas xarici sərmayədar olaraq Azərbaycanda və Xəzər dənizində ətraf mühitin vəziyyətinin daha da pisləşməsinin qarşısını almağa kömək etmək üçün müvafiq tədbirlər görməkdə davam etsin.

Şura aşağıdakı məsələlərlə əlaqədar öz şərh və tövsiyələrini verir:

1. Qazma şlamları

Bir sıra QHT-lər, hökumət rəsmiləri və alimlər Şura qarşısında qazma şlamları ilə bağlı məsələ qaldırmışlar. Qazma şlamları neft və ya qaz quyusunun qazılması nəticəsində yaranan süxur və tullantı axınıdır. Tullantı axınının dənizin dibinə atılması, xüsusən də qazma prosesində sintetik qazma məhlullarının müəyyən növlərindən istifadə olunan zaman potensial baxımdan mənfi ekoloji təsirə malik ola bilər. Avropa və Birləşmiş Ştatların bir çox məsələlərlə əlaqədar olaraq müxtəlif istiqamətlərdə hərəkət etmələrinə baxmayaraq bu yaxınlarda Şimali Amerika və Avropa ölkələrinin hökumətləri neft və qazla bağlı qazma işlərində istifadə olunan sintetik qazma məhlulları ilə çirklənmiş qazma şlamlarının atılmasının tənzimlənməsi üçün güclü qaydalar qəbul etmişlər. BP şirkətinin qazma şlamları ilə bağlı proqramında adətən Avropa metodlarına riayət olunur.

Su əsaslı qazma məhlullarından (sintetik əsaslı qazma məhlullarının alternativini olaraq) istifadə olunmaqla aparılan qazma işləri zamanı yaranan qazma

şlamlarının atılması üçün ən yaxşı variantın müəyyənləşdirilməsi məqsədilə ABƏŞ və Şahdəniz konsorsiumu Ən Yaxşı Mümkün Ekoloji Variantı (ƏYMEV) tədqiq etməyə başlamışdır. ƏYMEV tədqiqatı belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, “quyuların yuxarı seksiyalarında yaranan qazma şlamlarının və qazma məhlullarının/su əsaslı məhlulların utilizə edilməsi üçün ən yaxşı metod onları Dəniz mühitinə atmaqdan ibarətdir.”²⁷ ƏYMEV tədqiqatının nəticəsinə əsasən, ABƏŞ və Şahdəniz konsorsiumu quyuların yuxarı seksiyalarında yaranan və tərkibində su əsaslı qazma məhlulu olan qazma şlamlarının dəniz mühitinə atılması barədə qərar qəbul etmişlər. Quyuda yaranan bütün qazma şlamlarının təxminən 15%-i yuxarı seksiyanın payına düşür. BP şirkətinin AÇG və Şahdənizə yanaşma metodu onun bütün dünyada qazma şlamları ilə bağlı tətbiq etdiyi qaydalara uyğundur.

AÇG ƏMSSTQ sənədində qeyd olunur ki, “qazma şlamlarının və su əsaslı qazma məhlullarının dənizə atılması dənizin dibinin atılma nöqtəsinin yaxınlığında bulanmasına, fiziki dəyişikliyə və sonradan dənizdibi yaşayış mühitinin bioloji dəyişikliyə məruz qalmasına səbəb olacaq.”²⁸ Xüsusən də, qazma proqramı on illərlə davam edəcəyinə görə qazma şlamlarının dəniz dibinə çökməsi müəyyən bentik orqanizmlərə zərərli təsir göstərəcək; AÇG ƏMSSTQ sənədində göstərilir ki, bentosa lokal miqyasda təsir “yüksək” əhəmiyyətə malik olacaq.²⁹ ABƏŞ və Şahdəniz konsorsiumu atılan qazma şlamlarının təsirinin yaxından müşahidə olunması üçün öhdəlik götürmüşlər.

²⁷ Yenə orada. § 10.3.2.3.

²⁸ AÇG Faza I İşlənmə Layihəsi, ƏMSSTQ, § 14.2.1.1.

²⁹ Yenə orada. § 16.6.

Su əsaslı qazma məhlulundan istifadə olunmaqla qazılıb çıxarılan qazma şlamlarının dənizin dibinə atılacağına baxmayaraq sintetik qazma məhlulundan istifadə olunmaqla yaranan qazma şlamları ya yenidən quyuya vurulacaq, ya da sahilə utilizə olunmaq üçün toplanıb saxlanılacaq. Çıraq platforması bu metodla bağlı istisna təşkil edir, belə ki, həmin platformadan bütün qazma şlamları dənizə atılacaq, çünki sahilə daşınmaq üçün qazma şlamlarının toplanıb saxlanması ötrü bu platforma kifayət qədər böyük deyil.

Şura nə bu metodologiyayı və ya ƏYMEV tədqiqatının nəticələrini qiymətləndirmək iqtidarında deyil, nə də Şuranın AÇG və Şahdəniz layihələrinin qazma şlamlarının dəqiq utilizə planını qiymətləndirmək üçün texniki səriştəsi yoxdur. Buna baxmayaraq, Şura BP şirkətinin diqqətinə çatdırmaq üçün bir daha qeyd edir ki, Azərbaycanın bir sıra hökumət rəsmiləri, alimləri və QHT-ləri qazma şlamlarının atılması planı və qazma şlamlarının Xəzər dənizinə təsiri ilə bağlı narahatlıqlarını və narazılıqlarını bildirmişlər. Şura gələcək hesabatlarda BP şirkətinin qazma şlamlarının utilizə edilməsi ilə bağlı mövqeyi və metodlarını nəzərdən keçirməkdə davam edəcəkdir. ***Bununla belə, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti qazma şlamlarının atılması proqramının ətraf mühitə təsirinə nəzarət etməkdə davam etsin və özünün əldə etdiyi nəticələr və apardığı qiymətləndirmələrlə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Ekologiya Nazirliyi ilə ardıcıl şəkildə müzakirələr aparsın.***

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, qazma işləri kəşfiyyat və hasilat layihələri ilə bağlı olaraq on illərlə davam edəcək. Şura qeyd edir ki, qazma şlamlarının atılması ilə bağlı ən yaxşı variantlarla əlaqədar olaraq müxtəlif təşkilatlar tərəfindən xeyli sayda tədqiqat işləri aparılmışdır. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti ən yaxşı global qaydaların***

nəzərə alınması üçün qazma şlamlarının atılması məsələsinə tez-tez yenidən qayıtsın və qazma şlamları ilə bağlı dəyişməkdə olan ən yaxşı qaydaları rəhbər tutsun. Bundan başqa, Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, tədricən sahilə yığılan qazma şlamlarının daimi utilizə olunması üçün uzunmüddətli variantlar arasın.

2. Neft dağılmaları

BP şirkəti və onun ABƏŞ-dəki tərəfdaşları AÇG üçün neft dağılmalarının qarşısının alınması strategiyasını işləyib hazırlamış, sənədləşdirmiş və həyata keçirmişdir. Bundan başqa, ABƏŞ neft dağılması baş verən zaman tətbiq edilmək üçün Neft Dağılmasının Nəticələrinin Aradan Qaldırılması Planını işləyib hazırlamışdır və gələcəkdə də belə bir plan hazırlayacaqdır.³⁰ ABƏŞ-in neft dağılmasının qarşısının alınması strategiyasının sağlam düşüncəyə və ən yaxşı qaydalara əsaslanmasına baxmayaraq, baş vermə ehtimalı çox az olan böyük neft dağılmasının Xəzər dənizi, sahil mühitləri (xüsusən də bataqlıqlar)³¹ və quş populyasiyaları üçün ciddi nəticələri ola bilər. Neft dağılması baş verdiyi halda BP şirkətinin nüfuzuna da mühüm ziyan dəyə bilər.

BP şirkəti Azərbaycan hökumətinin Neft dağılmaları ilə bağlı gözlənilməz hallara qarşı dövlət planının hazırlanması işlərinə dəstək vermişdir.³¹ AYİB Azərbaycan hökumətinə bu plan üçün maliyyə vəsaitləri təmin etmişdir və hökumət bu planda əvvəllər xəritələşdirilməmiş sahil mühitlərinin xəritəsini verməli, neft dağılması baş verdikdə istifadə olunmaq üçün dispersantların sınaqdan keçirilməsi və təsdiq olunması prosesini işləyib hazırlamalıdır. Şura ümid edir ki, BP şirkəti bu

³⁰ Bax: AÇG YTI Faza 1, Neft dağılmasının aradan qaldırılması üçün çərçivə sənədi. Xüsusilə də bax: Cədvəl 8-ə Neft dağılmasının aradan qaldırılması üçün planın işlənilib hazırlanma və həyata keçirilmə vaxtı.

³¹ Bax: yenə orada, § 4.2.2.

mühüm layihə ilə əlaqədar olaraq Azərbaycanın müvafiq hakimiyyət orqanları ilə öz işini davam etdirəcəkdir.

ABƏŞ-in Neft dağılmasının aradan qaldırılması üçün çərçivə sənədində texnoloji avadanlıqlardan kiçik sızmalardan tutmuş platformanın yerləşdiyi sahədə katastrofik atqı nəticəsində yaranan beş neft dağılması ssenarisi ilə bağlı risklər və nəticələr müəyyənləşdirilir. Hər bir ssenarinin statistik mümkünlüyü çox kiçikdir. ABƏŞ bu ssenarilərin hər biri ilə bağlı neft dağılmasına qarşı cavab tədbirləri planlarını yekunlaşdırmaq üzrədir. ABƏŞ Neft dağılmalarına qarşı özünün yekun cavab tədbirləri planını hazırladığına görə Şura BP şirkəti tərəfindən baxılmaq üçün üç müşahidə və tövsiyə təklif edir.

Birincisi, ABƏŞ-in Neft dağılmasının aradan qaldırılması üçün çərçivə sənədində qeyd olunur ki, ən pis ssenari kimi nəzərdə tutulan atqı nəticəsində neft dağılmasını dayandırmaq üçün ümumi vaxt 42 gün təşkil edir. Bu müddət ərzində 200.000 kub metrə qədər xam neft dağıla bilər. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun ABƏŞ-dəki tərəfdaşları atqı ilə əlaqədar neft dağılmasının dayandırılması üçün vaxtın azaldılması ilə bağlı mümkün variantların olub- olmamasını araşdırsın.***

İkincisi, Xəzər dənizində böyük neft dağılmasının katastrofik ekoloji nəticələri ola bilər və bu zaman bir neçə Xəzəryanı ölkənin cavab tədbirləri görməsi tələb olunur. Xəzər dənizində müxtəlif yurisdiksiyalara məxsus sərhədlər məsələsi həll olunmamış vəziyyətdə qaldığından bu ssenari BP və ABƏŞ üçün kompleks və siyasi baxımdan həssas cavab tədbirləri planının hazırlanması ilə bağlı problemlər yaradır. Xəzərin müxtəlif yurisdiksiyalarla bağlı sərhədləri ilə əlaqədar mübahisəli və siyasi debatların mərkəzində özünü görməmək üçün BP şirkətinə çox diqqətli və ehtiyatlı

olmaq lazımdır. Eyni zamanda, transsərhəd neft dağılması baş verdiyi halda ətraf mühitə ziyanın azaldılması üçün BP və ABƏŞ-ə çox yurisdiksiyalı cavab tədbirləri planını sürətlə həyata keçirmək lazım gələcək və bunun üçün ilk öncə mürəkkəb transsərhəd məsələlərinin əvvəlcədən işlənilib hazırlanmasına ehtiyac olacaq. ***Şura tövsiyə edir ki, BP və ABƏŞ transsərhəd neft dağılmasının aradan qaldırılması üçün cavab tədbirləri planına riayət edilməsi məqsədilə maraqlı hökumətlərlə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləsin.***

Üçüncüsü, Şura BTC kəməri ilə qeyri-AÇG neftinin ixrac olunması barədə hər hansı kommərasiya sazişlərindən xəbərdar deyil və belə bir imkan mövcuddur ki, BTC tərəfdaşları boru kəmərinin artıq ötürmə gücünü AÇG hasilatçılarından başqa digər mənbələrdən neft hasil edənlərə, o cümlədən Qazaxıstanın Kaşaqan yatağından neft istehsal edənlərə da verə bilərlər. Şura güman edir ki, Kaşaqan yatağından xam neft əvvəlcə tankerlərlə Səngəçalə daşınacaq. ***Qeyri-AÇG neftinin BTC kəməri ilə nəql edilməsi haqqında qərar qəbul ediləcəyi halda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti bu əlavə neft təchizatı ilə bağlı riskin qiymətləndirilməsi və təsiri azaltmaq üçün təklif olunan tədbirləri də mövcud ƏMSSTQ sənədlərinə əlavə etsin.*** Əgər sözügedən əlavə kommərasiya həcmələrinin hər hansı ekoloji təsiri olsa, onda Şura bu təsirləri izləyəcək və gələcək hesabatlarda onları təhlil edərək müvafiq tövsiyələr verəcək.

3. Səngəçal terminalı

Səngəçal qəsəbəsindəki mövcud terminal AÇG və Şahdəniz yataqlarına, BTC və CQ boru kəmərlərinə dəstək vermək üçün əhəmiyyətli dərəcədə genişləndiriləcək. Səngəçal terminalının genişləndirilməsi üçün layihənin təsdiqi alınmazdan öncə BP şirkəti və onun tərəfdaşları Səngəçal terminalının ilkin tikinti işləri proqramı ilə bağlı ƏMSSTQ işini tamamlamışlar. Şura həmin ƏMSSTQ sənədini

nəzərdən keçirmiş, Səngəçal terminalına səfər etmiş və bu nəticəyə gəlmişdir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Səngəçal terminalının genişləndirilməsi və tikintisi ilə bağlı ekoloji ziyanın azaldılması üçün müvafiq tədbirlər görürlər. Ələlxüsus da, Şura qeyd edir ki, təsire məruz qalan tikinti sahəsindən tısağaların çıxarılıb yaxınlıqdakı digər müvafiq sahələrdə yerləşdirilməsi üçün Aralıq dənizi tısağalarının xilas edilməsi və onların haqqında məlumatların verilməsi proqramı uğurla işlənib hazırlanmışdır. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Aralıq dənizi tısağalarının xilas edilməsi və onların haqqında məlumatların verilməsi proqramına yaxından nəzarət etsin və bu proqramla əlaqədar əldə olunan göstəriciləri və nəticələri çap etsin. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti terminalın tikintisi nəticəsində itirilmiş yarım səhra təbii yaşayış mühitinin kompensasiya edilməsi məqsədilə torpaq sahələrini bir-bir bərpa edib əvvəlki vəziyyətinə qaytarmaqdan ötrü özünün Yarım səhra Təbii Yaşayış Mühitinin Kompensasiya Proqramı üzərində işi davam etdirdirsin və onu həyata keçirsin.***

4. Elmi məlumatların nəşr olunması

Şura qeyd edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzər dənizi və onun ətraf mühiti haqqında ekoloji və elmi məlumatlar toplanması üçün əhəmiyyətli miqdarda tədqiqatlar aparmışlar. Bu tədqiqatların çoxunda əsas diqqət neft və qaz sənayesi ilə bağlı olmayan, məs: bitki və heyvanlar, ekoloji əlaqələr, sosial və iqtisadi göstəricilər, elmi məlumatlar üzərində cəmləşmişdir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, neft sənayesinin törətdiyi çirklənmələr də daxil olan, lakin onlarla məhdudlaşmayan bir sıra faktorlar Xəzər dənizi ekologiyasının dramatik şəkildə pisləşməsinə səbəb olmuşlar. BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzərdə kəşfiyyat, hasilat və nəqliyyat layihələri ilə bağlı ekoloji ziyanın minimuma endirilməsi üçün mürəkkəb planların həyata keçirilməsinə başlamışlar. Eyni zamanda, BP şirkəti və onun tərəfdaşları ətraf mühitə təsirlərin

azaldılması üçün yuxarıda qeyd olunan tədbirlərə nəzarət etmək üçün planlar da hazırlamışlar. Nəticədə, təsiri azaltmaq üçün bu strategiyaların uğuru və ya uğursuzluğu ilə bağlı ən mühüm göstərici ətraf mühitə layihənin təsirini qiymətləndirən elmi göstərici olacaq. Belə bir göstəriciyə ictimaiyyətin inamını təmin etmək lazım gəlsə də ilkin vəziyyətlə bağlı göstəricilərə yenə də ehtiyac olacaq.

Bundan başqa, AÇG, Şahdəniz, BTC və CQBK layihələrinin profili yüksək olduğuna görə BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzərdə və onun ətrafında ekologiyanın mövcud və artan bərhad vəziyyətinə görə məsuliyyət daşıyıb-daşımadaqlarından asılı olmayaraq əsassız yerə günahlandırılacaqlarından qorxurlar. Şuranın mü sahibə apardığı bir alimin sözlərinə görə: “Elmi məlumatları çap etməyə bizə icazə verməməklə BP şirkəti gülləni öz ayağına çaxır. Neft dağılması baş verərsə, BP şirkəti neft sənayesinin ekoloji məsələlərə etinasızlığına görə 100 illərlə günalandırılacaq və belə ittihamların yağıdırılması onlar özlərinin bütün layihələrini həyata keçirməzdən öncə, Xəzərdə üstünlük təşkil edən həqiqi vəziyyət barədə məlumatlar ictimaiyyətə açıqlanana qədər davam edəcək.” Ətraf mühitin ilkin vəziyyəti haqqında göstəriciləri müəyyənləşdirib çap etməklə BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzər dənizində və onun ətrafında ekoloji çirklənmə mənbələrini müəyyənləşdirə və onları bir-birindən daha yaxşı fərqləndirə biləcəklər. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları ətraf mühitin ilkin vəziyyəti ilə bağlı olaraq müvafiq texniki dairələr və bütövlükdə ictimaiyyət üçün topladıqları ekoloji və elmi məlumatları çap etsinlər.***

B Gürcüstan**1. Boru kəməri marşrutu**

Gürcüstanda, xüsusilə də BTC və CQ boru kəməri marşrutları ətrafında ekoloji məsələlər Şuranın vaxtını bütün digər məsələlər kimi çox almışdır. Boru kəməri marşrutu haqqında qərarlar Şura yaradılmamışdan öncə qəbul edildiyinə görə Şura əsas diqqətini həmin qərarların qəbul edilməsinə səbəb olan prosesin mahiyyətinin başa düşülməsi, mənfi ekoloji təsirlərin azaldılması üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının atdığı və atacağı addımlar və BP şirkətinin nəzərə almalı olacağı əlavə tədbirlərlə bağlı tövsiyələr üzərində cəmləşdirmişdir. Bu məqsədlə, Şura Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi, Beynəlxalq Maliyyə Qurumları, QHT-lər, alimlər və digər maraqlı tərəflər daxil olmaqla hökumət təşkilatları ilə görüşmüş və ya əlaqə saxlamış, Gürcüstanda boru kəməri marşrutu ilə bağlı onlarla xəritələri, sənədləri, tədqiqat və təhlil materiallarını nəzərdən keçirmiş və bir sıra tədbirlər zamanı BP şirkətinin mühəndisləri və marşrut mütəxəssisləri ilə görüşüb geniş müzakirələr aparmışdır. Şura və onun məsləhətçiləri də Borjomi rayonuna səfər etmişdir.

Şura Dünya Canlı Təbiət Fondu (DCTF) da daxil olmaqla ekoloji məsələlərlə məşğul olan bir sıra QHT-lərin mühüm və konstruktiv qeyd və təkliflərini yüksək qiymətləndirmişdir. DCTF Gürcüstanda ətraf mühitlə bağlı mühüm işlər görmüş, o cümlədən Qafqazda birinci Milli parkın yaradılmasına kömək etmişdir.³² Eyni zamanda, Şura BP, QHT-lər, Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi, Gürcüstan Elmlər Akademiyası və digər hökumət təşkilatları tərəfindən və onlara yazılmış xeyli sayda müvafiq sənədləri nəzərdən keçirmişdir.

³² Şura regiona səfər etməmişdən öncə Şura və katiblik Vaşinqton, London və Gürcüstanda DCTF-nin rəsmiləri ilə görüşmüş və bir neçə telekonfranslar keçirmişdir.

Xəzər bölgəsindən neft və qazın ixrac edilməsi üçün BP şirkətinin ilk öncə təhlil etdiyi variantların sırasına avtomobil yolu, dəmiryol, boru kəməri və gəmilər vasitəsilə daşıma variantları daxil olmuşdur. Bu daşıma variantları üçün müxtəlif marşrutlar və təyinat məntəqələri qiymətləndirilmişdir. Bu variantlarla bağlı müvafiq ekoloji risklər və faydaların araşdırılması üçün ekoloji tədqiqatlar aparılmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində qərar çıxarılmışdır ki, Bakı-Ceyhan boru kəməri variantı ilə əlaqədar az ekoloji risk mövcuddur və ən əhəmiyyətli də odur ki, bu variant neftin tankerlə Bosfor boğazından daşınması ilə bağlı mühüm risklərdən yan keçir. Şura hesab edir ki, BP şirkətinin alternativlərlə bağlı apardığı analiz samballı analizdir və Xəzərdən karbohidrogenlərin boru kəməri ilə ixrac edilməsinə başlamaq qərarı ekoloji baxımdan yaxşı əsaslandırılmışdır.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları Bakı-Ceyhan boru kəməri marşrutunu seçdikdən sonra onlar BTC və CQ boru kəmərləri üçün on kilometr enində “maraq dəhlizlərinin üç alternativini nəzərdən keçirmişlər.”³³ Alternativlərin üçü də dərhal cədvəldən çıxarılmışdır. Daha dəqiq desək, Qərb dəhlizindən imtina edilmişdir, çünki bu dəhliz boru kəmərlərinin Borjomi-Xaraqauli milli parkının ərazisindən və Mesxeti dağ silsiləsinin dərə-təpə yerlərindən keçməsinə tələb edirdi. BTC Layihəsinin ƏMSSTQ sənədində qeyd olunduğu kimi, “Rusiya Federasiyasının hərbi obyektlərinin Axalkalaki rayonunda olması təhlükəsizliklə bağlı ciddi narahatlıqlar yaratmışdır.”³⁴ Bundan başqa,

³³ Üç marşrut aşağıdakılar olmuşdur:

- 1) Axalkalaki rayonundan keçən Şərq marşrutu;
- 2) Borjomi-Xaraqauli Milli Parkının ərazisini kəsib keçən Qərb dəhlizi; və
- 3) Eruşeti dağlarından və Axalkalaki rayonunun bir hissəsindən keçən Mərkəzi dəhliz.

³⁴ Bax: BTC Layihəsinin ƏMSSTQ sənədi, Gürcüstan, Aprel 2002, səhifə 11.

Axalkalaki rayonunda xeyli etnik erməni əhalisi var. Buna görə də, Mərkəzi və Şərqi dəhlizləri təhlükəsizlik səbəbləri ilə əlaqədar olaraq Gürcüstan hökuməti tərəfindən rədd edilmişdir, çünki bu marşrutlar Axalkalaki inzibati rayonunun ərazisindən keçirdi. Nəticədə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Dəhliz kimi məlum olan on kilometr enində təzə bir dəhliz müəyyənləşdirdilər.³⁵ Bir qədər sonra Gürcüstan Ekologiya Nazirinin tələbinə əsasən BP şirkəti dəyişiklik edilmiş mərkəzi dəhlizə alternativ kimi Karakaya dağ silsiləsindən keçən alternativ marşrutu (“Karakaya marşrutu”) analiz etmiş və onu rədd etmişdir.

Boru kəmərlərinin Gürcüstan hissəsi haqqında hesabatlarda göstərildiyi kimi, Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Dəhliz Gürcüstan xalqı üçün ekoloji, iqtisadi və sosial əhəmiyyətə malik bir neçə sahədən keçib gedir. Xüsusən də, boru kəmərlərinin Tsxratskaro Keçidindən Kodiana Keçidinə qədər olan hissəsi, boru kəmərlərinin Gürcüstan hissəsi haqqında hesabatlarda qeyd olunduğu kimi, “bütöv boru kəməri boyunca ən həssas sahədir.”³⁶ Bundan başqa, Borjomi rayonu Gürcüstanda mühüm mədəni dəyərlərə malik bir rayon hesab olunur. Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Dəhliz Borjomi çayının su yığılan hissəsinin üstündən keçir. Borjomi çayı isə yaxınlığında Borjomi şəhəri yerləşən Mtkvari çayına axıb tökülür. Mühüm kommertiya və iqtisadi fəaliyyət sahələri, o cümlədən məşhur xizəkçilik ərazisi və su qablaşdırma şirkətlər bu rayonda yerləşir. Bundan əlavə, Borjomi rayonu turizm mərkəzi kimi iqtisadi potensiala malikdir.

³⁵ Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Dəhliz Borjomi-Xaraqauli Milli Parkının cənub tərəfindən və Axalkalaki rayonunun şimalından keçir.

³⁶ *Boru kəmərinin Gürcüstan hissəsi haqqında hesabatlar*, səh. 68.

Şura Borjomi rayonunda əsas işəgötürən və Gürcüstanın ən böyük ixracatçısı olan Gürcüstan Şüşə və Mineral Su Şirkətinin (GŞMSS) vəzifəli şəxsləri ilə bir neçə dəfə görüşmüşdür. GŞMSS-ni sadəcə boru kəmərinin mövcudluğu və rayonda neft dağılması baş verəcəyi halda onun şirkətə təsiri ucbatından malın satışı üçün ona verilmiş lisenziyanın nüfuzuna riskin yaranacağı narahat edir. GŞMSS Borjomi rayonunun iqtisadiyyatında çox əhəmiyyətli rol oynayır. BP şirkəti və GŞMSS bir sıra kommersiya məsələlərini müzakirə etməkdə olduqlarına görə Şura daha ətraflı şərh verməkdən çəkinmək qərarına gəlmişdir. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və GŞMSS mübahisəli məsələlər barəsində qarşılıqlı anlaşmaya nail olmaq məqsədilə müzakirələri vicdanla davam etdirdinsinlər.***

BP şirkəti və digər iştirakçılarla marşrutun seçilməsi prosesi ilə bağlı olaraq aparılmış müzakirələrə əsasən Şura hesab edir ki, Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Marşrut BP şirkətinin nə ekoloji, nə də iqtisadi baxımdan üstünlük verdiyi variant olmamışdır. Axalkalaki inzibati rayonunun ərazisindən keçən Şərqi marşrutu Borjomi daxil olmaqla həssas ekoloji sahələrdən yan keçməklə bərabər onun uzunluğu daha qısa idi və hündür dağ silsilələrindən keçmirdi.³⁷ Prezident Şevardnadzenin fevral 2003-cü il tarixli məktubunda qeyd olunduğu kimi,³⁸ Axalkalaki rayonundan keçən hər hansı marşrut təhlükəsizlik səbəblərindən Gürcüstan hökuməti üçün məqbul marşrut deyil.

³⁷ Bax: məs., Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan Neft Kəməri və Cənubi Qafqaz Qaz Kəməri ilə bağlı Ətraf Mühitə və Sosial Sahəyə Təsirin Qiymətləndirilməsi Haqqında Hesabatlar barədə məsləhətçilərin xülasəsi, Beynəlxalq Təsirin Qiymətləndirilməsi üzrə Hollandiya Komissiyası, Noyabr 2002.

³⁸ Bax: Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzenin Dünya Bankının prezidenti Ceyms D. Vulfensona, AYİB-nin prezidenti Jan Lemierə və BMK-nın İcraçı Vitse-prezidenti Peter Voykeyə məktubu (at www.caspiandevlopmentandexport.com saytında BP şirkətinin “Boru kəmərinin Gürcüstan hissəsinin marşrutu haqqında hesabatlar” adlı sənədinin 3-cü Əlavəsi kimi mövcuddur), Fevral 2003.

Şura etiraf edir ki, Gürcüstan hökumətinin boru kəmərinin Axalkalaki rayonundan marşrutlaşdırılması variantının təhlükəsizlik səbəblərindən aradan qaldırıldığı barədə ictimaiyyətə məlumat vermək arzusunda olmaması BP şirkəti və onun tərəfdaşlarını çətin vəziyyətə salmış və bu faktı ictimaiyyətə elan etmək məsuliyyəti BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının üzərinə düşmüşdür. Faktiki olaraq, on kilometr enində maraq dəhlizi seçilən vaxtdan Gürcüstan hökumətinin təhlükəsizliklə bağlı narahatlıqlarını ictimaiyyətə elan etmək üçün Prezident Şevardnadze öz məktubunu göndərdiyi vaxta qədər on üç ay keçmişdir.³⁹ Bununla belə, Şura Gürcüstan hökumətinin narahatlıq doğuran həssas təhlükəsizlik problemlərini açıq müzakirə etmək üçün üzləşdiyi çətin məsələlərin olduğunu da təsdiq edir.

Şura hesab edir ki, Axalkalaki rayonu ilə bağlı narahatlıq doğuran məsələlərin ictimaiyyətlə müzakirəsi ilə əlaqədar həssaslıqlara görə on kilometrlik maraq dəhlizi variantlarının müzakirəsi tələb olunduğu qədər də geniş olmamışdır. Həqiqətən də, Şura düşünür ki, marşrutun seçilməsi qərarında əsas faktor təhlükəsizlik mülahizələri olsa da, elə təəssürat yaranmışdır ki, güya BTC boru kəməri dəhlizi geotexniki, ekoloji və sosial kriteriyalara əsasən marşrutlaşdırılmışdır. Beləliklə, BTC Layihəsinin ƏMSSTQ sənədində sözügedən təhlükəsizlik məsələlərinin açıqlanmasına baxmayaraq, dəhlizin seçilməsi prosesi kənar mütəxəssislər tərəfindən qiymətləndirilən zaman çoxlu müşahidəçilər, qurumlar və QHT-lər özlərinin qiymətləndirmələrini yalnız ekoloji və sosial kriteriyalar əsasında aparmış və buna görə də təhlilin inandırıcı olmadığını aşkar etmişlər. Şuranın fikrincə, Axalkalakidən keçən marşrutlarla bağlı siyasi gərginliklərin yetərincə qiymətləndirilməməsi faktı ictimaiyyətin marşrutun seçim

³⁹ Yenə orada.

prosesinə olan inamını zəiflətməmiş və azaltmışdır. Bu siyasi gərginliklərin ictimaiyyətin nəzərinə çatdırılması üçün BP şirkəti və Hökumət tərəfindən daha çox səy göstərilməsi son olaraq seçilmiş marşruta ictimaiyyətin inamını gücləndirərdi. Şura qeyd edir ki, BP şirkətinin daxili strategiyalarında maksimum açıqlığın əhəmiyyəti xüsusi olaraq vurğulanır.

Şura etiraf edir ki, boru kəmərinin təhlükəsizliyi ilə bağlı mülahizələr ciddi şəkildə götür-qoy edilməli mühüm bir faktordur. Eyni zamanda, Şura hesab edir ki, dəhlizin marşrutlaşdırılması ilə bağlı həddindən artıq siyasi gərginliklər nəzərə alınmaq şərtilə digər variantlar daha geniş müzakirə olunsa belə, yenə də son olaraq seçilmiş marşrut seçilmiş olardı.

Şura on kilometr enində maraq dəhlizi daxilində üstünlük verilən 500 metrlik marşrut dəhlizinin, dəqiqləşdirilmiş 100 metrlik dəhlizin və son tikinti dəhlizinin ardıcıl olaraq müəyyənləşdirilməsi üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının həyata keçirdiyi prosesi nəzərdən keçirmişdir. Şura bu nəticəyə gəlmişdir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları potensial ekoloji ziyanı azaltmaq üçün son tikinti dəhlizini tənzimləmək və dəqiqləşdirmək üçün müstəsna işlər görmüşlər.⁴⁰ Şura düşünür ki, BP şirkəti son tikinti dəhlizinin seçilməsi üçün atılmış addımları məharətlə sənədləşdirmişdir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi ƏMSSTQ sənədinin təsdiqi ilə bağlı olaraq “davam edən işlərin” bir hissəsi kimi Karakaya marşrutunu qiymətləndirməyi BTC layihəsindən xahiş etmişdi. Karakaya marşrutu Gürcüstan Elmlər Akademiyası tərəfindən Axalkalaki və Borjomi rayonlarından yan

⁴⁰ 10 kilometrlik maraq dəhlizinin son tikinti dəhlizi üçün daraldılması prosesinin ətraflı təsviri üçün bax: *Boru kəmərinin Gürcüstan hissəsinin marşrutu haqqında hesabatlar*, səhifə 39-84.

keçən Dəyişiklik Edilmiş Mərkəzi Marşrutun alternativini kimi təklif edilmişdi. Şura hesab edir ki, BP şirkəti özünün Boru kəmərinin Gürcüstan hissəsinin marşrutu haqqında hesabatlar sənədində Karakaya marşrutunun nəyə görə mühüm xərclər və ekoloji problemlərlə bağlı olduğunu müvafiq qaydada və inandırıcı şəkildə açıqlamışdır. Ancaq Karakaya marşrutunun tam analiz edilməsi və müvafiq hesabatın hazırlanması marşrut haqqında qərar qəbul edildikdən sonra başa çatdırılmışdır və buna görə də həmin sənədlər alternativlərin qərar qəbul edilməzdən öncə analiz edilməsindən daha çox marşrut haqqında qərara bəraət qazandırır. Halbuki, həmin sənədlər alternativlə təhlil edilsəydi, daha yaxşı olardı. Buna baxmayaraq, Şura hesab edir ki, Karakaya marşrutundan imtina etmək üçün BTC-nin göstərdiyi mühüm səbəb məntiqli və əsaslı səbəbdir.

Şura Gürcüstan Ekologiya nazirinin ilk ekoloji icazə verildikdən sonra irəli sürdüyü tələbləri nəzərdən keçirmişdir. Digər tələblərlə yanaşı, Ekologiya Nazirliyi torpaq sürüşməsi təhlükələri, biomüxtəliflik, çay və dərə kəsişmələri, yeraltı su ehtiyatlarının qorunması, sızmaların qarşısının alınması qurğuları, neft dağılmasının nəticələrinin aradan qaldırılması üçün cavab tədbirləri, müfəssəl idarəetmə və monitorinq planı, marşrutun əlavə analizi və saysız-hesabsız digər əlavə araşdırmalarla bağlı əlavə işlərin aparılmasını və onlar haqqında hesabatların verilməsini tələb etmişdir. Ekoloji icazə də BTC ilə Ekologiya Nazirliyi arasında tez-tez hesabatların verilməsini və müzakirələrin aparılmasını tələb edir. ***Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, Ekologiya Nazirliyi üçün gördüyü əlavə işlər haqqında məlumatları çap etsin və ictimaiyyətə açıqlasın.***

Nəhayət, Şura iyun ayının ortasında Gürcüstanın Ekologiya və Təbii Sərvətlər Naziri (“Ekologiya Naziri”) Nino Çxobadze ilə geniş telekonfrans keçirmişdir. Şuranın mart səfəri zamanı Ekologiya naziri Gürcüstanda olmamışdır. Ekologiya naziri digər məsələlərlə yanaşı Şuraya məlumat vermişdir ki, telekonfrans keçirilən vaxt BTC ƏMSSTQ sənədinin təsdiqi ilə bağlı müəyyən tələblər yerinə yetirilməmişdi və Ekologiya Nazirliyinə təqdim olunmuş müxtəlif sənədlər gürcü dilində deyil, ingilis dilində olmuşdur. Eyni zamanda, Ekologiya naziri son vaxtlar əməkdaşlığın yaxşılaşdığını qeyd etsə də bildirmişdir ki, BP və BTC ilə koordinasiya və əməkdaşlıq daha yaxşı ola bilər. Şura hesab edir ki, BP şirkətinin Ekologiya Nazirliyi ilə məsləhətləşmə və əməkdaşlığı davam etdirməsi layihənin uğurla icra edilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şuranın fikrincə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları QHT-lər və Ekologiya Nazirliyi ilə dialoqu erkən, xüsusən də marşrutun seçilməsi prosesi ərzində yaxşılaşdırma və genişləndirə bilərdi. *Əgər BP şirkəti bunu indiyə qədər etməyibsə, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Gürcüstanda tələb olunan hesabatların təqdim olunması da daxil olmaqla razılaşdırılmış qrafikə uyğun olaraq “davam edən işləri” dərhal tamamlasın. Gürcüstanda ətraf mühitlə bağlı ziddiyyətli məsələləri nəzərə alaraq, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Ekologiya Nazirliyi ilə əlaqələri və əməkdaşlığı yaxşılaşdırmaq üçün səylərini ikiqat artırsın.*

2. Təsirlərin azaldılması tədbirləri

Marşrutun dəqiqləşdirilməsi ilə bağlı bu işlərə əlavə olaraq, BP şirkəti və onun tərəfdaşları potensial ekoloji ziyanı yol verməmək məqsədilə təsirlərin azaldılması üçün tədbirlər görmüşlər. Misal üçün, BP şirkəti Borjomi rayonunda ekoloji baxımdan xüsusi həssas sahələrdə baş vermə ehtimalı çox az olan neft dağılması baş verəcəyi

halda dağılan neftin mümkün həcmi azaltmaq məqsədilə boru kəmərinə əlavə pazvari klapanlar quraşdırmışdır. Bu əlavə pazvari klapanların yeri ekoloji baxımdan ən həssas xüsusi sahələr nəzərə alınaraq seçilmişdir. Bundan başqa, 2003-cü ilin uyun ayından etibarən BP şirkəti və onun tərəfdaşları xüsusilə yüksək seysmik aktivliyə malik ərazilərdə tədqiqat aparmaq və təsirlərin azaldılması tədbirlərini tövsiyə etmək üçün bir qrup mütəxəssisi işə cəlb etmişdir. “Torpaq sürüşməsi təhlükəsi olan sahədə” tədqiqatlar Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi tərəfindən BTC üzrə ƏMSSTQ-yə ekoloji icazənin verilməsi ilə bağlı şərtlərin bir hissəsi olaraq tələb olunmuşdur.⁴¹ Hazırda BP şirkətinin geotexniki ekspertləri tərəfindən baxılan bir variant potensial torpaq sürüşməsinin əsasının aşağısında yerləşən möhkəm layın içərisindən “xəndək atmaq” və torpaq sürüşməsinin əsasının altında yerləşən torpaqda hərəkət etməyə imkan yaratmaq üçün borunu süxurların arasında yerləşdirməkdir. Bundan başqa, BP şirkəti ekoloji cəhətdən həssas ərazilərdə boru kəməri divarının qalınlığını artırmışdır və boru kəməri istismara verildikdən sonra hərtərəfli monitorinq proqramı həyata keçirəcəkdir.

Şuranın fikrincə, ətraf mühit riskləri ilə bağlı narahatlıqlar mövcud olduğuna görə BTC-nin təsirin azaldılması strategiyasının QHT-lərə, alimlərə və ən önəmlisi də Borjomi rayonunda yaşayan əhaliyə çatdırılması üçün hərtərəfli işlərin aparılması olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Boru kəmərinin bu rayonda yerləşməsi davamlı ziddiyyətlərin yaranmasına əsas vermişdir və ətraf mühitə ziyan riskinin azaldılması üçün görülməsi planlaşdırılan tədbirlərin izah edilməsi üçün koordinasiya olunan işlərə ehtiyac vardır. ***Şura bu məsələlərlə bağlı texniki təcrübəyə malik olmadığına və geotəhlükə mütəxəssislərinin rəyi ilə hesablaşdığına görə tövsiyə edir***

⁴¹ Bax: BTC ƏMSSTQ üçün ekoloji icazəyə uyğun olaraq davam edən işlər, Gürcüstan Ekologiya Nazirliyi (Noyabr 2002), səhifə 1.

ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları aparılmış geotexniki tədqiqatların nəticələrini, o cümlədən torpaq sürüşməsinə meyilli sahələrdə ətraf mühitə ziyanın qarşısını almaq və ya ona yol verməmək üçün BTC-nin həyata keçirəcəyi tədbirləri çap etsinlər və geniş şəkildə yayınsınlar.

Şura hesab edir ki, Borjomi rayonunda ictimaiyyətin narahatlıqlarının aradan qaldırılması üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının əlavə tədbirlər görməsinə ehtiyac var. Monitoring işlərində yerli maraqlı tərəflərin iştirakı ictimaiyyətin narahatlıqlarının BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının diqqətinə vaxtında çatdırılmasını təmin etməyin bir yoludur. Alyaskada ictimaiyyət, tənzimləyici dövlət orqanları və neft şirkətləri arasında dialoqu gücləndirmək üçün vətəndaşların regional məsləhət şuraları yaradılmışdır. Bu məsləhət şuraları ekoloji baxımdan həssas ərazilərdə neft sənayesinin həyata keçirdiyi əməliyyatlara ictimaiyyətin birbaşa nəzarət etməsini təmin edirlər. **Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Alyaskadakı məsləhət şuralarının uğurlu təcrübəsini nəzərə alaraq Borjomi rayonunda boru kəmərinin potensial təsirlərini izləmək üçün ictimai monitoring şurasının yaradılmasını dəstəkləsin və maliyyələşdirsin. Gürcüstan xalqı üçün Borjomi rayonunun əhəmiyyətini nəzərə alaraq Şura tövsiyə edir ki, ictimai monitoring şurasının tərkibinə yerli vətəndaşlar və Borjomi rayonunun liderləri, Gürcüstanın digər bölgələrindən olan görkəmli şəxslər və Gürcüstan Elmlər Akademiyasının mütəxəssisləri daxil edilsinlər.**

Bu iş yalnız baş vermə ehtimalı çox az olan neft dağılmasına qarşı hazırlaşmaq xatirinə yox, BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının boru kəməri zədələndiyi halda dərhal həyata keçirmək üçün müvafiq planlara malik olduğu barədə ictimaiyyətə məlumat verməklə onları müəyyən qədər sakitləşdirmək üçün görülməlidir. **Eyni**

zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti yerli hökuməti və vətəndaşları özünün neft dağılmasının nəticələrinin aradan qaldırılması üçün cavab tədbirləri planına cəlb etsin və neft dağılmasının nəticələrinin aradan qaldırılması üçün Borjomi rayonunda yerli ictimaiyyətin nümayəndələrini hazırlamaq və avadanlıqlarla təchiz etmək məqsədilə bir proqram işləyib hazırlasın.

C İstismardan çıxarılma/Tərk edilmə

Hasilat və boru kəməri qurğuları üzərində sərəncam hüququ BP şirkətinin bölgədə yatıracağı sərmayələrin uzunmüddətli ekoloji təsirində önəmli bir faktor olacaqdır. Şura AÇG, Şahdəniz, BTC və CQBK layihələrini tənzimləyən müxtəlif sazişlərdə nəzərdə tutulmuş istismardan çıxarma işlərini müvafiq qaydada diqqətlə nəzərdən keçirmişdir.

1 İstismardan çıxarılma üçün müqavilə çərçivəsi

Müxtəlif Xəzər Layihələrini tənzimləyən sazişlərin hər birində istismardan çıxarılma ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutulmuşdur. Analiz məqsədi üçün bu bölmədə dənizdə hasilatla bağlı qurğular (neft qurğuları, sualtı boru kəmərləri, Səngəçal terminalı) və quruda nəqliyyatla bağlı qurğular (BTC və CQ boru kəmərləri) bir-birindən fərqləndirilir. Şura Ceyhan terminalındakı qurğuların istismardan çıxarılması ilə bağlı məsələni özünün növbəti hesabatında Xəzər Layihələrinin Türkiyəyə təsirini nəzərdən keçirən zaman müzakirə etməyi planlaşdırır.

Dəniz qurğuları üzərində sərəncam hüququ AÇG və Şahdəniz üzrə Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişləri (HPBS) ilə tənzimlənir. Bu sazişlərdə nəzərdə tutulur ki, hasilat və digər qurğulara sahiblik hüququ 2024-cü ildə ARDNŞ-nə

keçəcəkdir.⁴² Bununla belə, HPBS-lərdə sərmayədarlardan müvafiq ehtiyatların 70%-i hasil edildikdən sonra yaradılacaq Tərkətmə Fonduna ödənişlər yolu ilə istismardan çıxarılma xərclərini ödəmək tələb olunur.⁴³ HPBS-lərə uyğun olaraq ayrı-ayrı qurğuların istismardan çıxarılması həmin zaman kəsiyində sahiblik hüququnun kimə aid olmasından asılı olaraq ya ARDNŞ, ya da sərmayədar şirkətlər tərəfindən həyata keçirilə bilər. Hər iki halda, xərclər müvafiq Tərkətmə Fondundan ödənilməli olacaq və istismardan çıxarılma işlərinə Fondların hər biri yaradılmamışdan bir il öncə şirkətlər tərəfindən tərtib olunmalı tərkətmə planlarına uyğun olaraq başlamaq lazım gələcəkdir.⁴⁴ Eyni zamanda, HPBS-lərdə nəzərdə tutulur ki, əsas fondların tərk edilməsi beynəlxalq neft sənayesində qəbul olunmuş praktikaya uyğun olmalıdır.⁴⁵

Quruda nəqliyyat qurğuları üzərində sərəncam hüququ Tranzit Əraziyə Malik Ölkə Hökumətləri ilə Sazişlərlə (TƏMÖHS), eləcə də BTC və CQ boru kəmərləri ilə bağlı digər sazişlərlə tənzimlənir. Bu sazişlərə uyğun olaraq boru kəmərləri təxminən 20 il istismar olunduqdan sonra boru kəmərlərinə sahiblik hüququ və onların istismardan çıxarılması üçün məsuliyyət ARDNŞ-nə keçəcəkdir.⁴⁶ Boru kəmərlərinə sərmayədar şirkətlər sahiblik edən zaman TƏMÖHS-lərə hər hansı bir

⁴² Bax: AÇG – Yataqların Tammiqyaslı İşlənməsi - Faza 2 ƏMSSTQ, § 3.1.4.

⁴³ AÇG üzrə HPBS, Maddə 14.2(a); Şahdəniz üzrə HPBS, Maddə 14.2(a).

⁴⁴ Yenə orada. Maddə 14.2(g).

⁴⁵ Yenə orada. Maddə 14.2(e).

⁴⁶ Bax: BTC Boru Kəməri ƏMSSTQ – Azərbaycan, § 5.11.3; BTC Boru Kəməri ƏMSSTQ - Gürcüstan, § 5.11.3; CQBK ƏMSSTQ – Azərbaycan, § 5.10.3; CQBK ƏMSSTQ - Gürcüstan, § 5.9.3.

səbəbdən xitam verilərsə, onda həmin şirkətlərdən tələb olunur ki, Tərkətmə Planını təqdim etsinlər və sonra istismardan çıxarılan xərclərini ödəsinlər.⁴⁷

2 Dəniz qurğuları üzərində sərəncam hüququ

BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının neft platformalarının ümumilikdə sökülməsi də daxil olmaqla xüsusi istismardan çıxarma tədbirləri görmək üçün öncədən öhdəliklər götürmədiyi əsas tutularaq dəniz qurğuları ilə bağlı müddəalar tənqid olunmuşdur. Buna baxmayaraq, Şura etiraf edir ki, dəniz qurğuları ilə əlaqədar ən yaxşı beynəlxalq praktika ardıcıl surətdə qiymətləndirilməkdədir. Məsələn, BMT-nin 1982-ci il tarixli Dəniz Qanunu haqqında Konvensiyası sahiləyi dövlətlərin bu sahədəki öhdəliklərini 1958-ci il tarixli Kontinental Şelf Konvensiyası ilə müqayisədə dəyişdirmişdir.⁴⁸ Dəniz qurğularının sökülməsi üçün 1989-cu ildə Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş təlimatın⁴⁹ da ən yaxşı hesab olunan praktikaya təsiri olmuşdur. Bundan başqa, xüsusi qurğuların hazırda nəzərdə tutulması mümkün olmayan alternativ kommersiya istifadəsi də neft və qaz resursları tamamilə hasil edildikdən sonra ekoloji baxımdan ən zişansız bir sərəncam variantına təsir edə bilər. Buna görə də Şura belə bir nəticəyə gəlir ki, neft və qaz ehtiyatlarının tükənməsinə az qalanda tərkətmə planlarının hazırlanmasının təmin edilməsi istismardan çıxarılan probleminə müvafiq yanaşma metodudur.

⁴⁷ Bax: məsələn, BTC TƏMÖHS – Azərbaycan, Əlavə 3, Maddə 3.14. TƏMÖHS-in 3-cü Əlavəsində istismardan çıxarılanın necə həyata keçirilməsi müəyyən qədər geniş şəkildə işıqlandırılır.

⁴⁸ Müqayisə et: 1958-ci il tarixli Kontinental Şelf Konvensiyası, Maddə 5(5) (tərk edilmiş qurğuların tam sökülüb çıxarılmasını tələb edən) BMT-nin 1982-ci il tarixli Dəniz Qanunu haqqında Konvensiyası, Maddə 60 (3) (tərk edilmiş və ya istifadə olunmayan qurğuların naviqasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün tələb olunan dərəcədə sökülməsini tələb edən və əgər sökülmə ümumilikdə qəbul olunmuş beynəlxalq standartlara uyğun olaraq tələb olunursa, balıqçılıq və ətraf mühit kimi digər maraqların da lazımi qaydada nəzərə alınmasını tələb edən)

Şuranın fikrincə, BP şirkəti, əgər indiyə qədər etməyibsə, onda istismardan çıxarıma ilə bağlı mülahizələrini özünün ilkin tikinti seçimlərinə əlavə etməlidir. ***Bu səbəbdən də Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Beynəlxalq Dəniz Təşkilatının (BDT) 1989-cu il tarixli Təlimatında bütün təzə dəniz qurğularının tərək olunduqdan sonra tam şəkildə sökülüb çıxarılmasını mümkün edən şəkildə layihələşdirilməsi və tikintisi ilə bağlı müddəaya hörmətlə yanaşsın və onu nəzərə alsın.***⁴⁹

İkincisi, tərək edildikdən sonra⁵⁰ dəniz qurğularının sökülüb çıxarılmasını getdikcə daha çox dəstəkləyən ən yaxşı beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq ictimaiyyətlə aparılacaq məsləhətləşmələr AÇG və Şahdəniz layihələri ilə bağlı xüsusi vəziyyətlər müxtəlif istismardan çıxarma variantı tələb edəcəyi halda BP şirkətini yerli maraqlı tərəfləri müzakirələrə cəlb etmək imkanı ilə təmin edəcəkdir. Şura qeyd edir ki, istismardan çıxarıma işlərinin tamamlanması üçün Tərəkətmə Fondunun səmərəsizliyi sübut olunduğu halda HPBS-lər sərmayədar şirkətləri məsuliyyətdən azad edir. Tərəkətmə planı hazırlanmamışdan öncə və hazırlanan müddətdə maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi bir tərəfdən istismardan çıxarıma tələbləri arasında hər hansı bu cür uyğunsuzluğa yol verilməməsinə və digər tərəfdən isə sərmayədar şirkətlər tərəfindən bu məqsəd üçün fondların təmin edilməsinə kömək edə bilər. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti istismardan çıxarıma ilə bağlı öz qərarının qəbul edilmə prosesinin HPBS-də Tərəkətmə planının hazırlanması üçün nəzərdə tutulmuş son müddətdən xeyli öncə ictimaiyyət tərəfindən nəzərdən keçirilməsini təmin etsin.***

⁴⁹ Yenə orada. Maddə 3.13.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, Xəzər dənizi tərk edilmiş buruqlar və neft qurğuları ilə doludur. BP şirkətinin Xəzər Layihələrinə yatırdığı sərmayələr barədə fikir hətta qurğulara sahiblik hüququ üçüncü bir tərəfə keçmiş olsa belə son nəticədə qurğuların istismardan çıxarılıb -çıxarılmamasına əsasən yürüdülcək. *Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, dəniz qurğularına sahiblik hüququ dəyişən zaman BP şirkəti müqavilə əsasında ARDNŞ-in məcburi öhdəlik götürməsi də daxil olmaqla qurğuların son sahibinin qurğuları müvafiq qaydada istismardan çıxarmasını təmin etmək üçün mümkün olan hər bir səyi etməlidir.*

Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti ARDNŞ kimi üçüncü tərəflər qurğuları istismardan çıxaran zaman onların ən yaxşı beynəlxalq praktikaya riayət etməsini təmin etmək üçün hər cür səy göstərməlidir.

Bu məqsədlə, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları özlərinin layihə qurğularının istismardan çıxarılması ilə bağlı öhdəliyini aydınlaşdırsın, bunun üçün ümumi xərclər smetasını çap etsin və istismardan çıxarılma xərclərinin kompensasiya olunması üçün qurğuların istifadə olunmasına xitam verilməsi məqsədilə layihə tərəfdaşlarının əvvəlcədən yetərincə vəsaitlər verdiyini nümayiş etdirdsin.

3 Qurudakı qurğulara sərəncam hüququ

BP şirkəti BTC və CQ boru kəmərlərinin işinin dayandırılması üçün əvvəlcədən təminat verə bilmədiyinə görə Şura QHT-lər tərəfindən minlərlə ton boru kəmərinin torpaq altında qalıb çürüməsi imkanının olması ilə bağlı ifadə olunan narahatlığı diqqətə çatdırmağı özünə borc bilir.⁵⁰

⁵⁰ Bax: misal üçün, DCTF-nin Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə boru kəməri ilə bağlı mövqeyi, 21 noyabr 2002-ci il

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, TƏMÖHS-lərin 3-cü Əlavəsində boru kəmərinə sahiblik hüququ ARDNŞ-nə keçməzdən öncə boru kəməri operatorları tərəfindən həyata keçirilən istismardan çıxarma işlərinin bir hissəsi olaraq görülməli xüsusi tədbirlər müəyyənləşdirilir. Bu tədbirlərin sırasına bütün yerüstü qurğuların sökülməsi, qurğuların içində qalan hər hansı neft və ya qazın drenajı və yerləşdirilməsi və boru kəməri dəhlizinin yenidən yaşıllaşdırılması daxildir. Operatorların boru kəmərlərini çıxarmağı və utilizə etməyi planlaşdırmadığı halda saziş beynəlxalq neft boru kəmərləri sənayesində ümumilikdə üstün tutulan standartlara uyğun olaraq onlardan bu boru kəmərlərini yerində tərk etməyi tələb edir.

Torpağa basdırılmış boru kəmərləri istismardan çıxarıldıqdan sonra onların yerində qalması sənaye daxilində qəbul olunmuş bir praktikadır və bu halda bütün çirkləndiricilərin çıxarılmasını və onların torpağa çökməsinin qarşısını almaq üçün digər tədbirlərin görülməsini təmin etmək məqsədilə təmizləmə işləri aparılmalıdır. Əslində, boru kəmərinin torpağa basdırılmış hissələrinin çıxarılması ətraf mühitin vəziyyətinin yüksək dərəcədə korlanmasına səbəb ola bilər. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti operatorların boru kəmərlərini çıxarmasını zəruri hesab edəcəyi halda bu sahə ilə bağlı mövcud⁵¹ və gələcək beynəlxalq standartlara yaxından diqqət yetirsin.***

Daha böyük ehtimal ondan ibarətdir ki, ARDNŞ boru kəmərlərinə sahiblik etməyi öz üzərinə götürəndən sonra boru kəmərlərinin istismardan çıxarılma işləri ARDNŞ-in öhdəsinə düşəcək. Dəniz qurğuları ilə olduğu kimi, BP şirkətinin Xəzərdə ətraf mühitlə bağlı işi barədə sonuncu sahiblərin boru kəmərlərini necə utilizə edəcəyindən qismən asılı olaraq mühakimə yürüdülecək. ***Buna görə də Şura hesab edir ki, BP şirkəti sahiblik hüququnun verilməsini BTC və CQ boru kəmərlərinə ilk***

sahiblik hüququnda BP-nin marağına xitam verilməsi hesab etməlidir. Bundan başqa, BP şirkəti sahiblik hüququnun rəsmi şəkildə verilməsi haqqında sazişlərdə müvafiq müddəalar nəzərdə tutulmaqla boru kəmərlərinin ən yaxşı beynəlxalq standartlara uyğun olaraq istismardan çıxarılmasını təmin etmək üçün bütün səyləri göstərməlidir.

Eyni zamanda, Şura BP şirkətinin Səngəçal terminalının istismardan çıxarılması ilə bağlı planlarını da nəzərdən keçirmişdir. Şahdəniz üzrə ƏMSSTQ sənədində tövsiyə olunur ki, Səngəçal terminalı demontaj edilib sökülməli və torpaq bərpa edilib əvvəlki istifadəsinə qaytarılmalıdır.⁵¹ Şura belə bir məsələ ilə razılaşıb ki, obyektin gələcək alternativ istifadəsi əslində müxtəlif nəticələrə səbəb ola bilər. Bununla belə, Şura bir daha qeyd edir ki, BP şirkətinin terminalla əlaqədar tikinti qərarları həmin obyektin sonda ümumilikdə sökülməsini nəzərdə tutmaq şərti ilə tərtib olunmalıdır.

Bölmə VI

Sosial təsir

⁵¹ Şahdəniz Qaz İxrac Layihəsinin Mərhələ 1 İşlənməsi üzrə ƏMSSTQ, § 5.5.8.

Bu bölmə torpağın əldə olunması və mədəni irsin idarə olunması ilə bağlı olduğundan burada Xəzər layihələrinin Azərbaycan və Gürcüstan xalqları və icmalarına sosial təsirindən bəhs olunur.⁵² Şura BP şirkətinin həm yerli, həm də regional miqyasda yatırdığı sərmayələrin sosial təsirini nəzərdən keçirir. Yerli səviyyədə boru kəməri dəhlizi boyunca məskunlaşmış fərdlər və icmalar boru kəmərinin tikintisi üçün tələb olunan torpaq sahələrindən müvəqqəti və ya daimi istifadə hüquqlarını itirəcəklər. Bu mənfi təsirlərin kompensasiya olunması üçün BP şirkəti və onun BTC və CQBK layihələrindəki tərəfdaşları fərdlər və icmaların öz torpaq sahələrinə sahiblik və onlardan istifadə hüquqlarını itirməsinə görə onlara kompensasiya verilməsi məqsədilə strategiya işləyib hazırlamış və həyata keçirmişlər. Regional səviyyədə, Bölmə VII-də ətraflı müzakirə olunduğu kimi, BP şirkətinin Azərbaycan və Gürcüstanda önəmli dərəcədə olması BP şirkətinə regionun neft və qaz sektorundan əlavə digər sahələrini də inkişaf etdirmək imkanı yaradır.

A Torpağın əldə olunması, İqtisadi əlaqələrin pozulması və Kompensasiya

1 Torpağın əldə olunması və bununla bağlı problemlərin xülasəsi

Çoxlu irimiqyaslı ictimai infrastruktur layihələrində olduğu kimi, BTC və CQ boru kəmərlərinin tikintisi birbaşa fərdlərin hüquqlarına və həyat şəraitinə təsir edir. BTC boru kəmərinin Azərbaycan və Gürcüstan ərazisində təxminən 44 metr və Türkiyədə 32 metr enində olan tikinti dəhlizi Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədən

⁵² İş yerlərinin yaradılması və işlə təminatmə ilə bağlı məsələlər Bölmə IV-də müzakirə olunur. İctimai və sosial yönümlü sərmayələrlə bağlı təşəbbüslərdən Bölmə VII-də bəhs edilir..

keçərək 1,760 kilometr uzanır və Azərbaycanda təxminən 4,100 ailəyə və Gürcüstanda isə 1,800 ev təsərrüfatına təsir edir.⁵³

BTC və CQ boru kəmərlərinin üçillik tikinti mərhələsi ərzində özəl torpaq icarədarları və kommunal torpaqlar üzərində müştərək hüquqlara malik olanlar da daxil olmaqla torpaq sahibləri və istifadəçiləri tikinti dəhlizi boyunca yerləşən əmlaklarından istifadə etmək hüquqlarını itirəcəklər.⁵⁴ Marşrut boyunca təsire məruz qalan bütün torpaq sahiblərinin, icarədarlarının və qeyri-rəsmi torpaq istifadəçilərinin (aydın qanuni hüquqları olmayan) müəyyənləşdirilməsi olduqca çətin bir iş olmuşdur, çünki nə Azərbaycanda, nə də Gürcüstanda mülkiyyətlə bağlı dəqiq qeydiyyat sənədləri yoxdur və xaricdə yerini müəyyənləşdirilməli çoxlu aşkar edilməmiş torpaq sahibləri var.

BTC və CQBK layihələri nəticəsində heç bir ev təsərrüfatının köçürülməsinin tələb olunmayacağına baxmayaraq, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Dünya Bankı Qrupunun təlimatına uyğun olaraq boru kəməri dəhlizi boyunca iqtisadi əlaqələrin pozulması məsələsini nizamlamaq üçün Köçürülmə Tədbirləri Planını (KTP) işləyib hazırlamışlar.⁵⁵ BP şirkəti və onun tərəfdaşları torpaq sahiblərinə, çobanlara, fermerlərə və digər torpaq istifadəçilərinə ödəniş vermək üçün təlimata uyğun olaraq torpağa görə kompensasiya sazişi hazırlamışlar.⁵⁶ Fermerlər və çobanlar əsasən də

⁵³ Bax: Köçürülmə Tədbirləri Planı - Gürcüstan ("KTP-Gürcüstan") (Dek. 2002); Köçürülmə Tədbirləri Planı – Azərbaycan ("KTP- Azərbaycan") (Noy. 2002). KTP-lər <http://www.caspiandevlopmentandexport.com/ASPIDD-BTC.asp>. sayında mövcuddur.

⁵⁴ KTP-Gürcüstan § 2; KTP- Azərbaycan § 2.

⁵⁵ BP və onun tərəfdaşları AÇG və Şahdəniz layihələri üçün də KTP-ləri tamamlamışlar.

⁵⁶ Torpağın əldə olunması üçün hüquqi çərçivə Azərbaycan və Gürcüstanda fərqlidir. Bax: TƏMÖHS-Azərbaycan §§ 4.1, 7.2; TƏMÖHS -Gürcüstan §§ 4.1, 7.2 (Tranzit əraziyə malik ölkə hökumətləri ilə sazişin torpağın əldə olunması ilə bağlı müddəaları). Azərbaycanda dövlət torpağı ayrı-ayrı torpaq sahiblərindən icarəyə götürür və sonra əvəzində BP və onun tərəfdaşlarına üç illik tikinti

tikinti mərhələsi ərzində öz torpaq sahələrindən fiziki istifadə hüquqlarını və həmin torpaqlarda kənd təsərrüfatı və mal-qaranın otarılması nəticəsində gəlir əldə etmək imkanlarını itirəcəklər.

Torpaq sahiblərinə torpağın özü üçün verilən ödənişlərə əlavə olaraq, BP şirkəti və onun tərəfdaşları torpaq sahiblərinə iqtisadi itkilərin və onların torpaq sahəsində olan bitkilərin dəyərinə bərabər kompensasiyalar da verirlər. İcarədarlar və digər torpaq istifadəçilərinə (torpaq sahibləri ilə müqayisədə) üç illik tikinti və torpaqların bərpa edilməsi müddətinə uyğun olaraq üç il ərzində məhsul itkisinə görə ödənişlər verilir. BP şirkəti və onun tərəfdaşları öhdəlik götürmüşlər ki, torpaq sahələrinin əksəriyyəti tikinti başa çatdıqdan sonra torpaqdan istifadəyə bəzi məhdudiyyətlər qoyulmaq şərtlə torpaq sahiblərinə qaytarılacaq.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları aşkar edilməmiş torpaq sahiblərinin yerinin müəyyənləşdirilməsi və onlara kompensasiyalar verilməsi üçün tədbirlər görmüşlər. QHT-lər prosesin başlanğıcında narahatlıqlarını bildirmişlər ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları təsirə məruz qalan icmalar arasında yaşayan torpaq sahiblərinin yerinin müəyyənləşdirilməsi üçün yetərinə iş görmürlər. Torpaq sahiblərinin bəziləri xaricdə yaşadığından, bu məsələ Gürcüstanda xüsusi narahatlıq doğuran bir məsələ olmuşdur. Buna baxmayaraq, imkan daxilində görülən əhatəli işlər nəticəsində aşkar edilməmiş torpaq sahiblərinin çoxu ilə əlaqə saxlanmış və onlar kompensasiya almışlar. Aşkar

müddəti ərzində torpaqdan istifadə hüquqları verir. Bax:KTP – Azərbaycan § 5.4.2. Dövlət yerüstü qurğular və daimi giriş-çixış yolları üçün tələb olunan torpaqları alır və torpaqdan istifadə hüquqlarını TƏMÖHS-ə xitam verilənədək və obyektlər tərk edilənədək BP və onun tərəfdaşlarına verir. Yəne orada.

Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Gürcüstanda torpağı Dövlət və torpaq sahiblərindən icarəyə götürümlər, amma birbaşa torpaq sahiblərindən pulla alırlar. Bu qərar ona görə qəbul olunmuşdur ki, Gürcüstan qanunlarında BTC və CQBK şirkətlərinin boru kəmərlərini inşa etmək və saxlamaq üçün onlara hüquqi əminlik verəcək icarə hüquqları nəzərdə tutulmamışdır. KTP- Gürcüstan § 3.4.

olunmamış torpaq sahibləri ilə BP şirkəti əlaqə saxlaya bilmədiyi hallarda, BP şirkəti və onun tərəfdaşları əmlakı xüsusi mülkiyyətin məcburi şəkildə özgəninkiləşdirilməsi üçün dövlətin süveren hüququna oxşar hüquqi prosedurlar vasitəsilə əldə etmişlər. Hətta mülkiyyətin sözügedən məcburi özgəninkiləşdirmə proseduruna oxşar prosedurlarla təmin edilmiş olsa belə, BP şirkəti gələcəkdə gəlib çıxan aşkar olunmamış torpaq sahibinə də kompensasiya vermək üçün öhdəlik götürmüşdür.

Boru kəməri dəhlizi boyunca çoxlu şəxslərin BTC və CQBK layihələrindən torpağa görə alacağı kompensasiya yeganə ən önəmli və nəzərəçarpan mənfəət olacaqdır. Ümumi rəyə görə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları torpağın əldə olunması ilə bağlı əməliyyatları böyük sürətlə tamamlamaq üzrədirlər və mümkündür ki, onlar bu Aralıq Hesabat çap olunan vaxta qədər boru kəməri boyunca bütün torpaq hüquqlarını özlərinə təmin etmiş olacaqlar.⁵⁷

BP şirkəti və onun tərəfdaşları torpağın əldə olunması və kompensasiya prosesi ilə bağlı bir sıra problemlərlə üzləşmişlər. Birincisi, BP şirkəti və onun tərəfdaşları tarixi bazar göstəricilərini geniş şəkildə araşdırmadan ədalətli kompensasiya ödənişləri müəyyənləşdirməli idilər. İkincisi, bəzi torpaq sahiblərinin öz torpaq sahələri üzərində müvafiq mülkiyyət hüququ yox idi və bəzi torpaq istifadəçiləri aydın qanuni hüquqları olmayan “qeyri-rəsmi” istifadəçilər idi. Üçüncüsü, BP şirkəti və onun tərəfdaşlarına ayrı-ayrı şəxslərə müqavilə şərtləri barəsində tam məlumatlar verilməsini və bundan sonra ayrı-ayrı şəxslərin torpağın əldə olunması haqqında müqavilələri

⁵⁷ Şura Azərbaycan və Gürcüstanda torpağın əldə olunması və kompensasiyalarla bağlı KTP-ləri, Ekoloji və Sosial Fəaliyyət Planlarını, TƏMÖHS-ləri və digər sənədləri nəzərdən keçirmişdir. Bundan başqa, Şura torpağın əldə olunması prosesində bilavasitə iştirak edən şəxslər də daxil olmaqla hökumət rəsmiləri, torpaq ayırma qrupunun üzvləri və çoxlu QHT-lər ilə məsləhətləşmələr aparmışdır.

sərbəst şəkildə imzalamasını təmin etmək lazım idi. Dördüncüsü, xüsusilə də Gürcüstanda dövlət kommunal torpaq sahələrinin və otlaqların istifadəçiləri üçün kompensasiya prosesi ilə müvafiq qaydada məşğul olmağı tələb edirdi. Beşincisi, torpaq sahələrindən müvəqqəti və ya daimi istifadə haqqında yetərincə qanunların mövcud olmadığı Gürcüstanda torpaqların qaytarılması prosesi qeyri-müəyyən olaraq qalır. Altıncısı, BP şirkəti və onun tərəfdaşları kompensasiya ödənişləri almaq üçün şübhələnməyən ayrı-ayrı şəxslərdən torpaq sahələrini ala biləcək möhtəkirilər və ticarət hüququ olmayan tacirlərdən özlərini qorumalı idilər. Nəhayət, özünün QHT-lər və digər maraqlı tərəflərlə apardığı geniş məsləhətləşmələr zamanı Şura bir neçə mənbədən eşitmişdir ki, torpağın əldə olunması ilə bağlı fırlıqla pul qoparma və oğurluq bir sıra icmalarda, ələlxüsus da Gürcüstanın müəyyən hissələrində problemə çevrilmişdir.

2 Torpağa görə kompensasiyaların verilməsi prosesi

Şuranın fikrincə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Azərbaycan və Gürcüstanda torpağa sahiblik və mülkiyyət hüquqları ilə bağlı mürəkkəb məqamları xüsusi nəzərə alaraq torpağın əldə olunması və kompensasiya məsələsinə hərtərəfli və obyektiv şəkildə yanaşmışdır. Ayrı-ayrı şəxslər müvafiq kompensasiyalar almış və bəzi hallarda BP şirkətinin torpağın əldə olunması prosesinə cəlb olunması fərdlərin mülkiyyət hüquqlarına aydınlıq gətirilməsini təmin etmişdir. BP şirkəti və onun tərəfdaşları daha çox mənfəətlərin təmin olunması naminə normalardan kənara çıxmış və aydın mülkiyyət hüququ olmayan qeyri-rəsmi torpaq istifadəçilərinə və digərlərinə kompensasiya ödəmişdir. BP şirkəti və onun tərəfdaşları tikinti dəhlizi boyunca bütün torpaq sahələrinin dövlət tərəfindən müvafiq qaydada qeydiyyatdan keçirilməsini təmin etmək məqsədilə dövlət rəsmiləri ilə birlikdə işləmişlər. Bu işlər torpaq sahiblərinin hüquqlarını aydınlaşdırmış, torpağın özəlləşdirilməsi işinə kömək etmiş, Azərbaycan və

Gürcüstanda daha güclü özəl mülkiyyət rejiminin bərqərar olmasına yardım etmişdir. Fırıldaqla pul qoparmaq riskinin qala biləcəyini nəzərə alaraq, boru kəməri tikintisinin mənfi təsirinə məruz qalacaq ayrı-ayrı torpaq sahibləri və istifadəçilərinə kompensasiyaların verilməsi üçün bu siyasət boru kəməri marşrutu boyunca mübahisələrin və vətəndaş narahatlığının baş vermə ehtimalının azaldılmasına kömək etməlidir.

1. Torpaq əməliyyatları

İctimaiyyətlə torpağın əldə olunması və kompensasiya ilə bağlı görüşlər və geniş şəkildə mövcud təlimatlar əsasında BP şirkəti və onun tərəfdaşları icmalara boru kəmərinin tikintisi və əlaqədar torpaq ayırma prosesi barədə məlumatların verilməsi üçün ictimaiyyətə məlumatların geniş şəkildə çatdırılması kampaniyası ilə məşğul olmuşlar. Ümumiyyətlə, BP şirkəti və onun tərəfdaşları ictimaiyyətlə geniş müzakirələr keçirmiş və ayrı-ayrı şəxslər əksər hallarda torpaq əməliyyatları ilə bağlı öz razılıqlarını bildirmişlər.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları həm Gürcüstanda, həm də Azərbaycanda torpaq sahiblərinin hüquqları üzrə ixtisaslaşan müstəqil QHT-ləri (Azərbaycanda Hüquqi və İqtisadi Təhsil Mərkəzini (HİTM), Gürcüstanda isə Torpaq Sahiblərinin Hüquqlarını Mühafizə Assosiasiyasını (TSHMA)) danışıqlar prosesində ayrı-ayrı şəxslərə məsləhət vermək üçün işə cəlb etmişlər. Şura BP şirkətinin və onun tərəfdaşlarının bu QHT-ləri işə cəlb etməsini bəyənir və inanır ki, ayrı-ayrı torpaq sahibləri QHT-nin danışıqlar prosesində iştirakından faydalanmışlar.

Torpaq əməliyyatları indi sürətlə yekunlaşdırılmaqdadır. Tikinti qrafiki üçün sürət mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən müəyyən hallarda belə sürət bir qədər anlaşılmazlığa səbəb olmuşdur. Müəyyən QHT-lər qeyd etmişlər ki, əsas sənədlərin ya

torpaq sahibləri, ya da onlara məsləhət vermək üçün cəlb olunmuş QHT-lər tərəfindən müvafiq qaydada yoxlanılmasına imkan yaratmaq məqsədilə ayrı-ayrı şəxslərin həmin sənədləri əvvəlcədən hazırlayıb təqdim etməyə kifayət qədər vaxtı olmamışdır. Bu məsələnin Gürcüstana nisbətən Azərbaycanda daha çox problemə çevrilməsi nəzərə çarpır. *Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti bu şikayətləri araşdırsın, QHT-lərin sənədləri yoxlamaq və torpağın əldə olunması prosesinin son mərhələlərində torpaq sahiblərinə məsləhət vermək üçün kifayət qədər vaxta və resurslara malik olmasını təmin etmək məqsədilə HİTM və TSHMA ilə birlikdə işləsin. Eyni zamanda, BP şirkəti və onun tərəfdaşları hazırda tərtib olunduğu üçün müqavilələri oxuya bilməyən şəxslərə məlumat vermək və kompensasiya prosesini izah etmək üçün xüsusi görüşlər keçirsin. Belə bir iş yalnız Kiril əlifbası ilə oxuya bilən azərbaycanlılar üçün daha önəmlidir.*

BP şirkəti və onun tərəfdaşları yerli banklarla əməkdaşlıq etmiş və kompensasiya alan şəxsləri öz vəsaitlərini bank hesabında saxlamaq üçün ruhlandırmışdır. Azərbaycanda torpaq kompensasiyası ilə bağlı bütün ödənişlər birbaşa bank hesabına köçürülür; kompensasiya alan hər bir şəxs hesabı açıq saxlamaq və ya bağlamaq və nağd ödəniş almaq hüququnu özündə saxlayır. Gürcüstanda da torpaq kompensasiyası bankda həyata keçirilir və fərdlər hesab açmaq istədikdə bankda hesab açmağa bilirlər.

BP şirkəti bu variantın təmin edilməsinə və ayrı-ayrı şəxslər bankda hesab açmaq istədiyi halda onların belə hesabları asanlıqla açmasına imkan yaradılmasına hörmətlə yanaşır. BP şirkəti və onun tərəfdaşları torpaq kompensasiya ödənişlərinin həyata keçirilməsi üçün neytral, təhlükəsiz bir mühit də yaratmışlar.

Bununla belə, Şura başa düşür ki, bütün fərdlərin dördə bir hissəsindən azı öz pullarını bankda saxlamaq variantını seçir. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti Azərbaycan və Gürcüstanda bank sisteminə inamı gücləndirəcək planlaşdırılmış islahatlara kömək etmək üçün beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlıq şəraitində işləsin.***

Şura bir neçə QHT və digər mənbələrin verdiyi məlumatlar zamanı eşitmişdir ki, torpaq kompensasiya ödənişləri alan bəzi şəxslər xüsusən də Gürcüstanda oğurluq və ya fırıldaqla pul qoparma hədəfinə çevrilə bilirlər. Belə fırıldaqla pul qoparma halı adətən BP şirkəti torpağın əldə olunması üçün rəsmi prosesi başa çatdırdıqdan sonra baş verir. Torpağa görə kompensasiya prosesinin şəffaflığı xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla yanaşı kompensasiya alan şəxslər barədə məlumatı olan şəxslərin də potensial baxımdan sayını artırır. *Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti müvafiq QHT-lər və mümkün hallarda yerli rəsmi şəxslərlə birlikdə işləsin və kompensasiya alan şəxslərin müvafiq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün yollar işləyib hazırlasın.*

2. Həll olunmamış hüquqi məsələlər

Gürcüstanda boru kəməri dəhlizi boyunca məskunlaşmış bəzi kənd icmalarının dövlətə məxsus icma torpaqlarından otlaq kimi istifadə etmək hüquqları var. Bu icma torpaqları *sakrebulos* kimi məlum olan kənd şuraları tərəfindən idarə olunur. Adətən, icma nümayəndələri bu torpaqlarda mal-qaranın otarılmasına görə kənd şurasına haqq ödəyir. BP şirkəti belə fərdi istifadəçilərin adından birbaşa kənd şuralarına öyrüş haqqı ödəməklə bu icma torpaqlarının fərdi istifadəçilərinə kompensasiya vermək qərarına gəlmişdir. Bu qərar bir qədər anlaşılmaqlıq yaratmışdır, çünki bir çox digər hallarda fərdlər öz torpaq sahələrindən istifadə edə bilmədiyinə görə onlara birbaşa kompensasiyalar verilir. Bu anlaşılmaqlığa torpağın əldə olunması prosesinin ilk

mərhələsində icma torpaqlarının istifadəçiləri və hökumət rəsmiləri ilə daha səmərəli məsləhətləşmələr aparmaqla yol verilməyə bilərdi.

BP şirkəti və onun tərəfdaşları bu yaxınlarda Gürcüstanda KTP Fondu yaratmışlar və bu Fond icma otlaq torpaqları üçün yerli kənd şuralarına BP şirkətinin kompensasiya ödənişi planını həyata keçirəcəkdir.⁵⁸ Bu kompensasiya vəsaitlərinin necə istifadə olunmasını kənd şurası müəyyənləşdirəcəkdir.⁵⁹ Bəzi QHT-lərə təklif etmişlər ki, BP şirkəti bu ödənişləri yerli rəsmilərə yox, bu vəsaitləri idarə etmək üçün yaradılan icma təşkilatına versin. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti icma torpaqlarından istifadəyə görə kompensasiya ödənişlərini elə bir yolla həyata keçirsin ki, mal-qaralarını otarmaq hüquqlarını itirən təsirə məruz qalmış kəndlilərin həmin kompensasiya vəsaitlərindən birbaşa faydalanması təmin olunsun.***

BP şirkətinin təsirə məruz qalan ictimaiyyət arasında geniş şəkildə paylanmış Təlimatına uyğun olaraq BP şirkəti tikinti işləri tamamlandıqdan sonra torpaqdan istifadəyə müəyyən məhdudiyyətlər qoyulmaq şərti ilə alınmış torpaq sahələrini geri qaytarmağı planlaşdırır. Bu məsələ Azərbaycanda icarələr vasitəsilə yerinə yetirilir. BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının torpağı icarəyə götürə və torpaqdan istifadəyə xüsusi məhdudiyyətlər qoymaqla torpağı fərdi torpaq sahiblərinə qaytara bilməsi üçün Gürcüstanda heç bir belə hüquqi çərçivə mövcud deyil.⁶⁰ Buna görə də, BP şirkəti Gürcüstanda boru kəməri dəhlizi boyunca bütün əmlakın tamamilə alınmasını həyata keçirmişdir.

⁵⁸ Gürcüstanda KTP Fondunun yaradılması üçün BTC Layihəsinin Köçürülmə Tədbirləri Planının (KTP) həyata keçirilmə strategiyası (İyun 2003).

⁵⁹ Yenə orada.

⁶⁰ KTP-Gürcüstan § 3.4.

BP şirkəti aydın və birmənalı şəkildə bəyan etmişdir ki, o, Gürcüstanda uzun müddətə torpaq sahibi olmaq istəmir. Buna baxmayaraq, torpaqdan istifadəyə məhdudiyyətlər qoymaqla torpağın əvvəlki sahiblərinə qaytarılması üçün hüquqi vasitələr olmadan BP şirkətinin tikinti başa çatdıqdan sonra əmlakı qaytarmağı necə planlaşdırdığı aydın deyil. Şuranın fikrincə, əgər BP şirkəti və Gürcüstan hökuməti bu hüquqi məsələləri torpağın əldə olunması əməliyyatları yekunlaşdırılmamışdan öncə həll etmiş olsaydılar daha yaxşı olardı. Gürcüstanda torpağın əldə olunması prosesi başladığına görə aydındır ki, torpaq sahibləri öz torpaqlarının tikinti başa çatdıqdan sonra onlara qaytarılacağına təminat verilməsinə çalışacaqlar. **Prosesin bu mərhələsində Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti tikintidən sonra torpağın bərpa edilməsi prosedurlarının mümkün qədər tez müəyyənləşdirilməsi üçün Gürcüstanın səlahiyyətli orqanları ilə işləsin. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti tikinti başa çatdıqdan sonra torpağı qaytaracağı barədə öz öhdəliyini çap etsin və həmin öhdəlikdə torpağa mülkiyyət hüququnu əvvəlki sahibinə qaytaran zaman torpaqdan istifadə hüququnu özündə saxlaya biləcəyini nəzərdə tutsun. BP şirkəti yerli dillərdə çap olunan bu yazılı bəyanatını alqı-satqı müqavilələri və digər sənədlərlə birlikdə bütün torpaq sahiblərinə təqdim etməlidir.**

3. Monitoring və şikayət prosedurları

KTP-lərə uyğun olaraq, BP şirkəti və onun tərəfdaşları boru kəməri tikintisinin mənfi təsirlərini azaltmaq üçün nəzərdə tutulmuş mühüm öhdəliklər götürmüşlər. BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının bu öhdəliklərə riayət etməsini təmin etmək üçün monitoring mexanizmləri KTP-nin həyata keçirilməsinin hər bir mərhələsində mövcud olmalıdır, xüsusən də ona görə ki, öhdəliklərin çoxu BP şirkəti tərəfindən yox, tikinti podratçısı tərəfindən yerinə yetiriləcək. Təsirə məruz qalan

icmalar arasında yaşayan ayrı-ayrı şəxslər və yerli icma rəhbərləri bir çox hallarda KTP-nin həyata keçirilməsi haqqında məlumat verməyə yaxşı imkanları olan şəxslərdir, çünki boru kəmərinin tikintisi onların gündəlik həyatlarına birbaşa təsir göstərir. Bununla belə, KTP-lərdə təsvir olunan monitoring prosedurlarında son vaxtlara qədər boru kəməri dəhlizi boyunca məskunlaşmış fərdlərin, yerli rəhbərlərin və ya vətəndaş cəmiyyətinin BP şirkətinə KTP-nin həyata keçirilməsi ilə bağlı daha geniş məlumatlar verməsi üçün mexanizmlər nəzərdə tutulmamışdı. ***Şura tövsiyə edir ki, BP vətəndaş cəmiyyətinin, fərdlərin və yerli icma nümayəndələrinin monitoring prosesinə birbaşa cəlb olunmasını təmin edən rəsmi mexanizmlər müəyyənləşdirsin.*** Bu monitoring qrupu BP şirkətinin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə cari işlərini komplektləşdirməli və yerli monitoring işləri üçün daha çox mərhələləşdirilmiş bir forum təmin etməlidir.

KTP-yə monitoringin həyata keçirilməsi planında qeyd olunduğu kimi, kənar monitoring qrupunun yaradılması səmərəli və hərtərəfli monitoring prosesinin əhəmiyyətli bir hissəsidir. KTP-yə monitoringin həyata keçirilməsi planında KTP-də tələb olunan üç kənar nəzarətçidən ikisinin adı çəkilir və kənar monitoring üçün xüsusi prosedurlar müəyyənləşdirilir. Şuraya məlumat vermişlər ki, bu kənar monitoring qrupu öz işini torpağın əldə olunması prosesi başa çatdıqdan sonra yayın sonuna və ya payızın əvvəlinə qədər başlamayacaq. Şuranın fikrincə, BP şirkəti torpağın əldə olunması prosesi başa çatana qədər kənar monitoring proqramını müəyyənləşdirməlidir. ***Şura BP şirkətinə tövsiyə edir ki, KTP prosedurlarına uyğun olaraq mümkün qədər tez bir zaman içərisində kənar monitoring qrupunu yaratsın.***

Şübhə yoxdur ki, böyük miqyaslı tikinti layihələri həyata keçirilən zaman binalara, infrastruktura və heyvanlara təsadüfi ziyan da daxil olmaqla müxtəlif

məsələlərlə bağlı mübahisələr meydana çıxır. Şura hesab edir ki, mübahisələrin tez və anlaşmayla həll olunması üçün yerli əhalinin tikinti podratçısı və BP şirkəti ilə əlaqə saxlamasından ötrü açıq xətlər olmalıdır. Səmərəli şikayət prosedurları BP şirkətinin və podratçıların yerli əhali üçün narahatlıq doğuran məsələlərə həssas yanaşmasının təmin edilməsinə kömək edər və tikinti dəhlizi boyunca icmalarla əlaqələri yaxşılaşdırar. Torpağın əldə olunması prosesinin ictimaiyyətə açıqlanma mərhələsi ərzində BP şirkəti tərəfindən şikayət prosesinin izah olunmasına baxmayaraq, ayrı-ayrı şəxslərə həm şikayət prosedurları, həm də tikinti podratçısı tərəfindən ictimaiyyətlə əlaqə saxlamaq üçün işə götürülmüş şəxslərin mövcudluğu barədə məlumatların çatdırılması məqsədilə təzə və daha əhatəli iş aparmaq lazımdır. Belə bir əhatəli iş BP şirkətinin Gürcüstanda torpağın əldə olunması ilə bağlı Təlimatına uyğundur və həmin təlimatda qeyd olunur ki, “layihənin təsirinə məruz qalan adamlar üçün şikayət proseduru müfəssəl şəkildə təsvir olunacaq və təklif sənədləri təqdim olunan zaman onun haqqında hər bir kənddə ətraflı məlumat veriləcək.”⁶¹ *İctimaiyyətlə əlaqələrin saxlanması işinə görə əsasən tikinti podratçısının məsuliyyət daşıyacağına baxmayaraq, Şura tövsiyə edir ki, bu proseslə məşğul olmaqda davam etsin və bütün mübahisələrin vaxtında, ədalətlə və qanəddici tərzdə həll olunmasını təmin etmək üçün ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsul şəxslərlə ardıcıl əlaqə saxlasın. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları ictimaiyyətlə əlaqə qruplarının mövcudluğu barədə geniş məlumat versinlər və sözügedən qrupların*

⁶¹ BTC və CQBK üçün Gürcüstanda torpağın əldə olunması və kompensasiya haqqında təlimat, səhifə 13 (<http://www.caspiandevlopmentandexport.com/Downloads/BTC/Eng/glac2/glac2.pdf> saytında mövcuddur).

əlaqə saxlanılmalı qruplar olmasını təmin etmək məqsədilə özlərinin əlaqə saxlanılmalı şəxsləri barədə məlumatları geniş şəkildə yaysınlar.

B Mədəni irsin idarə olunması

1 Mədəni irsin idarə olunmasının planlaşdırılması

Layihənin ƏMSSTQ sənədlərinə həm Azərbaycanda, həm də Gürcüstanda Mədəni İrsin İdarə Olunması Planları (Mİİ planları) daxildir. Bu planlarda potensial arxeoloji və mədəni irs sahələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün boru kəməri dəhlizi boyunca ilkin tədqiqatların aparılması nəzərdə tutulur. Sahə müəyyənləşdirildikdən sonra təsirlərin azaldılması üçün tədbirlərin görülməsinin zəruri olub-olmadığını müəyyənləşdirmək məqsədilə qiymətləndirmə həyata keçirilir. Təsirlərin azaldılması üçün tədbirlərə sahənin ətrafında marşrutun dəyişdirilməsi və ya tikintidən öncə sahədə qazıntı işlərinin aparılması daxil ola bilər.

Gürcüstanda Mİİ Planı Gürcüstanın maddi mədəniyyət nümunələri üzrə dövlət orqanı olan Arxeoloji tədqiqatlar mərkəzi (ATM) ilə əməkdaşlıq şəraitində hazırlanmış və həyata keçirilmişdir. Azərbaycanda isə həmin iş Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu ilə məsləhətləşmə şəraitində görülmüşdür. Azərbaycan və Gürcüstanda boru kəməri dəhlizi ilk dəfə qiymətləndirilən zaman bir sıra arxeoloji sahələr müəyyənləşdirilmişdir. Boru kəməri marşrutunun dəyişdirilməsi nəticəsində bu sahələrin çoxundan yan keçilsə də, Azərbaycan və Gürcüstanda bir sıra məlum sahələrdə tikintidən öncə arxeoloji tədqiqatların aparılmasına ehtiyac olacaq.⁶²

⁶² ƏMSSTQ xülasəsi, səhifə 87, 89 (sahədə son vaxtlar aşkar edilmiş tapıntılara uyğun olaraq düzəliş edilmişdir).

Gürcüstan üçün Mİİ Planında boru kəməri marşrutu boyunca aşkar edilmiş arxeoloji tapıntıların Dünya Bankı Qrupunun əsas prinsiplərinə uyğun olaraq qiymətləndirilməsi və idarə olunması üçün aydın bir proses müəyyənləşdirilmişdir. Müqayisə naminə qeyd edək ki, Azərbaycan üçün Mİİ Planında belə səciyyəvi xüsusiyyət yoxdur və buna görə də tikinti müddəti ərzində gözlənilməz tapıntılar üçün qiymətləndirmə kriteriyaları və təsirləri azaltma tədbirləri ilə bağlı olaraq yarana biləcək risklər var. Azərbaycanın 2003-cü ilin aprel ayında işlənib hazırlanmış Son Tapıntılar haqqında Protokolunda ilk Mİİ Planının müəyyən əhəmiyyətli aspektlərinə aydınlıq gətirilir. ***Buna baxmayaraq, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti gözlənilməz tapıntılarla bağlı təsirləri azaltma tədbirlərini planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün müvafiq vaxtın olmasını təmin etmək məqsədilə özünün Azərbaycan üçün Mİİ prosedurlarını nəzərdən keçirsin. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti gündəlik tikintiyə nəzarət edilməsinə görə məsuliyyət daşıyan arxeoloqların ya hökumətin müvafiq nəzarət orqanı, ya da təyin edilmiş məsləhət orqanı ilə müntəzəm əlaqə saxlamasını təmin etsin.***

2 Qobustan qoruğu

Bir sıra QHT-lər və digər maraqlı müşahidəçilər BTC və CQ boru kəmərlərinin Azərbaycanda Qobustan Mədəniyyət Qoruğu və nəzərdə tutulan Qobustan Dövlət Milli Parkına potensial təsiri ilə bağlı narahatlıqlarını bildirmişlər. Şura və onun məsləhətçiləri Qobustan rayonuna səfər etmiş, rayonun mühəndis və tədqiqat xəritələrini nəzərdən keçirmiş və məsələni BP şirkətinin mühəndisləri ilə müzakirə etmişdir. Eyni zamanda, Şura bu məsələni qoruğun idarə olunmasına görə məsuliyyət daşıyan Mədəniyyət Nazirliyi və sahədəki digər yerli rəsmi şəxslər qarşısında da qaldırmışdır. Şura məmnundur ki, BP şirkəti Qoruğa hər hansı mümkün təsiri azaltmaq

üçün tədbirlər görmüşdür. Tikinti işləri ərzində arxeoloji maraq doğuran əşyalar aşkar ediləcəyi təqdirdə məsləhət vermək üçün BP şirkətinin sahəyə arxeoloqlar cəlb etmək öhdəliyini Şura dəstəkləyir.

Fiziki baxımdan, boru kəmərinin Qobustan qoruğunun maddi mədəniyyət abidələrinə mənfi təsir göstərmək ehtimalı yoxdur. Boru kəmərinin tikintisi ərzində tapılma ehtimalı az olan arxeoloji qalıqlar aşkar ediləcəyi halda tapıntıların əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi və ya maddi mədəniyyət qalıqlarının qazılıb çıxarılması və mühafizə olunması və ya vəziyyətdən asılı olaraq boru kəmərinin sözügedən tapıntıdan yan keçməsi üçün marşrutun dəyişdirilməsi üçün müvafiq tədbirlərin hazırlandığı da görünür.

Petroqliflər üçün daha böyük potensial təhlükə boru kəmərinin mövcudluğu ilə yox, boru kəməri sahəsi ilə Cingir Dağ sahəsinə giriş yolundan istifadə nəticəsində yaranmışdır. Çətin dərə-təpəli ərazidən bu sahəyə giriş yolunu müəyyənləşdirmək asan olmadığından boru kəmərinin tikintisindən öncə bu sahəyə girişə nəzarət olunmamışdır. Boru kəmərinin giriş-çıxış və yoxlama yolu ilə ictimaiyyətin bu sahəyə gəlişi xeyli asan olacaq. Əgər bu sahə müvafiq nəzarət altında olsa və idarə edilsə onda bu yol daha çox insanın Azərbaycanın mədəni irsini qiymətləndirmək imkanına malik olmasına müsbət təsir göstərə bilər. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti sahədə nəqliyyat vasitələrinin əlavə hərəkətindən yaranan ziyanı yol verməmək və təbii yaşayış mühitinin bərpası və xilas planları ilə bağlı işlərin gedişini qiymətləndirmək üçün tikintidən sonra sahəyə yaxından nəzarət etsin. Eyni zamanda, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti boru kəmərinin tikintisi üçün çəkilmiş giriş-çıxış yollarının lap yaxınlığında olan Qobustan qayaüstü təsvirlərinin qorunması***

məqsədlə səmərəli planın hazırlanması üçün Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycanın səlahiyyətli təşkilatları ilə birlikdə işləsin.

Bölmə VII
Davamlı sərmayələr

Bu bölmədə tranzit ölkələrdə davamlı müsbət irs qoyacaq hasilat sənayesi ilə bağlı sərmayələr üçün bir model yaratmaqdan ötrü Xəzər Layihələrinin bir imkan olması barədə Şuranın fikri müəyyənləşdirilir. Bu qeyri-adi problem BP şirkəti və onun tərəfdaşlarından regionun neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsinin potensial mənfi təsirlərini azaltmaq üçün tədbirlərdən kənara çıxmağı və tranzit ölkələrə nəzərəçarpan, geniş miqyaslı mənfəətlər gətirmək məqsədinə çatmağı tələb edir. Xəzər Layihələri bu məqsədə nail olmaq və hasilat sənayesi ilə bağlı çoxlu digər layihələrə əngəl törədən problemlərə yol verməmək üçün nadir imkan yaradır. Bu bölmədə Şura bu tarixi imkandan yararlanmaq üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının istifadə edə biləcəyi bir sıra yollar təklif edir.

Şura etiraf edir ki, BP şirkəti və onun tərəfdaşları Azərbaycan və Gürcüstanda davamlı iqtisadi inkişafı ləngidən maneələri təkbəşinə aradan qaldıra bilməzlər. Uğurlu davamlı inkişaf üçün ən azı BP şirkəti kimi özəl sektor sərmayədarların, Dünya Bankı və AYİB kimi beynəlxalq maliyyə qurumlarının, dövlət və özəl donorların, regionda strateji və/və ya tarixi marağı olan dövlətlərin, yerli və beynəlxalq QHT-lərin və ən əsası da bu işlərə cəlb olunmuş xalqlar və dövlətlərin birgə səyi tələb olunur. Hətta belə əməkdaşlıq və birgə işlə də davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq çətin məsələdir. Eyni zamanda, birgə səylər olmadan uğursuzluğa məhkum olmaq ehtimalı çox böyükdür.

Davamlı inkişaf sadalanan bütün bu tərəflərin maraq dairəsindədir. Məsələn, üçün, ABŞ hökuməti bu boru kəmərlərinin gerçəkləşdirilməsinə imkan yaratmaq üçün on illərlə vaxt sərf etmiş və böyük diplomatik səy göstərmişdir; indi həmin boru kəmərləri inşa edildiyinə görə bütün digər maraqlı tərəflər bu regionun tam və geniş

miqyaslı inkişaf imkanından bəhrələnməsinə kömək etmək üçün öz rollarını oynamaladırlar.

A BP şirkətinin mövcud sərmayə proqramları

BP şirkəti və onun tərəfdaşları Xəzər regionunda əsas gəlir yaradan layihələrindən kənar da öz sərmayələrini genişləndirmək üçün samballı işlər görmüşlər. BP şirkəti və onun tərəfdaşları əlavə sərmayələrin üç növü ilə bağlı öhdəliyə malikdirlər: İctimai Sərmayə Proqramı (İSP), Ekoloji Sərmayə Proqramı (ESP) və Sosial Sərmayə Proqramı (SSP). Bu sərmayə proqramları Şuranın davamlı inkişafı ilə bağlı tövsiyələri üçün əsas götürülmüşdür.

1 İctimai Sərmayə Proqramı

İSP BP şirkəti və onun tərəfdaşları tərəfindən boru kəmərlərinin tikintisinin boru kəmərləri boyunca məskunlaşmış bir çox icmalarda qısamüddətli mənfi və/və ya pozucu nəticələrə səbəb olacağına, o cümlədən yerli infrastrukturun işinin pozulacağına, nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinin artacağına, səs-küylə çirklənmə və müvəqqəti işçilərin axınının olacağına təsdiq edilməsi əsasında müəyyən edilmişdir. İcmalar üçün nəzərdə tutulan layihələr bu mənfi təsirlərin azaldılmasına kömək edə bilər və eyni zamanda, bu layihələrin davamlı inkişafa yardım etmək potensialı da var. İctimai sərmayə proqramı KTP-lərin mühüm komponentlərindən biridir.

BP şirkətinin ictimai sərmayə fəaliyyətinə qoşulduğu ilk işlərdə əsas kimi ABƏŞ-in Səngəçal terminalının yaxınlığındakı ərazilərdə həyata keçirdiyi proqramlar götürülmüşdür. Bu proqramlara yerli məktəblərin təmir edilməsi, kiçik miqyaslı kənd infrastrukturlarının təmin edilməsi və müəyyən təhsil və mədəniyyət proqramlarına dəstək verilməsi daxil idi. BTC və CQ boru kəmərləri dəhlizi boyunca həyata keçirilən ictimai sərmayə proqramında təsirə məruz qalan 150-dən çox icma əhatə olunduğundan

həmin proqramla bağlı təzə və daha böyük problemlər olmuşdur. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün BP şirkəti və onun tərəfdaşları İSP-ni, yəni yerli və beynəlxalq QHT-ləri, yerli hakimiyyət orqanları və icmalar tərəfindən ayrı-ayrı layihələrin həyata keçirilməsi üçün grant proqramı işləyib hazırlamışlar.

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə İSP-nin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Bu günə qədər BTC və CQBK konsorsiumu üç il ərzində İSP ilə bağlı olaraq Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında bərabər şəkildə bölünən təxminən 20 milyon ABŞ dolları sərf etmişdir. Azərbaycan və Gürcüstan üçün birinci grant prosesi 2002-ci ildə elan olunmuşdur: Azərbaycanda dörd grant (ictimaiyyətin səfərbər olunması proqramları üçün Uşaqları Xilas təşkilatı və Beynəlxalq Xilas Komitəsinin hər birinə 1,5 milyon ABŞ dolları, sağlamlıq məsələləri ilə bağlı iş üçün İnternəşnl Medikal Kops təşkilatına 1,5 milyon ABŞ dolları və mikromaliyyə layihələri üçün FINCA təşkilatına 1 milyon ABŞ dolları) verilmişdir və Gürcüstanda isə iki grant (ictimaiyyətin səfərbər olunması üçün CARE və Mercy Cops təşkilatlarının hər birinə 2,5 milyon ABŞ dolları) verilmişdir. Grantlar birbaşa yerli QHT-lərə verilməmişdir, çünki İSP-də xeyli miqdarda pul vəsaitlərini idarə etmək üçün təsdiq edilmiş qabiliyyətlə bağlı təcrübənin olması şərti irəli sürülmüşdür. Azərbaycanda yalnız bir QHT bu tələbə cavab vermiş, Gürcüstanın isə heç bir QHT-si bu tələbə cavab verməmişdir. Buna baxmayaraq, İSP çərçivəsində grant alanların Azərbaycan və Gürcüstanda yerli tərəfdaşları var. BP şirkəti və onun tərəfdaşları üç illik tikinti müddəti ərzində yerli QHT-lərə veriləcək kiçik grantlar da daxil olmaqla İSP vəsaitlərinin gələcək ödənilməsini planlaşdırırlar.

2 Ekoloji Sərmayə Proqramı

BP şirkəti və onun tərəfdaşları Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üçün BTC və CQ boru kəmərləri ilə bağlı ESP elan etmişlər və bu proqramla əlaqədar

Təkliflərin Təqdim Olunması üçün Dəvət sənədini təqdim etmişlər. Bu günə qədər çap olunmuş materiallara əsasən ESP-nin başlıca məqsədi biomüxtəlifliyi stimullaşdırmaq və qoruyub saxlamaqdır.⁶³ Amma hələ ki, ESP-yə uyğun olaraq heç bir xüsusi vəsait istiqamətləndirilməmiş və ya verilməmişdir.

3. Sosial Sərmayə Proqramı

BP şirkəti layihə həyata keçirilən üç ölkədə sosial sərmayə proqramı ilə məşğul olmaq niyyətində olduğunu bildirmişdir. İSP-də olduğu kimi, BP şirkəti davam edən sosial sərmayə işlərinə əsaslanır. BP şirkəti və onun tərəfdaşları yerli və milli səviyyədə institusional inkişafa və güclərin yaradılmasına üstünlük vermiş, o cümlədən yerli biznesin inkişafı və KOM-lərin tərəqqisi kimi sahələri, yerli enerji ilə bağlı və iqtisadi inkişaf planlarına maddi və texniki yardım edilməsini, səmərəli vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının stimullaşdırılmasını və təhsil müəssisələrinin gücünün artırılmasını prioritet məsələlər hesab etmişdir. Misal üçün, Bölmə IV-də geniş müzakirə olunan Biznes Mərkəzi Azərbaycanın yerli KOM-lərinə biznes imkanları yaratmaq və texniki yardım göstərmək üçün nəzərdə tutulmuş sosial sərmayənin ən gözəl bir nümunəsidir. Eyni zamanda, BP şirkəti jurnalistlər üçün treyning proqramlarını maliyyələşdirmiş və Vətəndaşların Demokratiya Korpusu (Citizens Democracy Corps) tərəfindən həyata keçirilən proqrama dəstək vermişdir və Biznesin İnkişafı Alyansının təsisatçı üzvüdür. BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının sosial sərmayə işləri üçün sərf etmək istədikləri ümumi resursların bu günə qədər ümumi smetası tutulmamışdır.

⁶³ Bax: İcmal, Ekoloji sərmayə proqramının təmin edilməsi məqsədilə təkliflərin təqdim edilməsi üçün xahiş (Türkiyə); Təkliflərin təqdim edilməsi üçün xahiş (TTX) – Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) layihələri üçün Ekoloji Sərmayə proqramı – Azərbaycan (21 fevral 2003).

B Davamlı inkişafa sərmayə yatırılması üçün tövsiyələr

Şura BP şirkətinin İSP, ESP və sosial sərmayələrə verdiyi dəstəyi alqışlayır. Ancaq bu günə qədər İSP ilə bağlı təcrübəyə, mütəxəssislərin və Şuranın özünün müşahidələrinə əsasən bildirilir ki, əgər bu sərmayə proqramları daha vahid strukturlu olsaydı və daha vahid yanaşma metodunu əldə rəhbər tutsaydı, onda onlar davamlı inkişafa kömək etmək sahəsində daha böyük nailiyyətlər qazana bilərdi. Məsələn, hər şeydən öncə Şura müşahidə etmişdir ki, beynəlxalq QHT-lər tərəfindən təbliğ olunan proqramlara uyğun olaraq meşə massivlərinin yenidən bərpa olunması və biomüxtəlifliyin qorunması üçün ayrılmış ərazilərdə yerli kəndlilər özlərinin əsas yanacaq ehtiyaclarını ödəmək üçün ağacları kəsib doğrayırlar. Belə ekoloji təşəbbüslərdə ilkin sosial vəziyyətin nəzərə alınması zəruridir, çünki insanın əsas ehtiyacları ödənen vaxta qədər meşəçilik və biomüxtəlifliyə qoyulan sərmayələrin riskə məruz qalmaq ehtimalı vardır. Vahid yanaşma müxtəlif sərmayə prioritetləri arasında mümkün birgə fəaliyyətin gerçəkləşdirilməsinə də şərait yarada bilər: məsələn, turizm sənayesinə qoyulan sərmayələr bölgədə ekoloji təşəbbüslərdən faydalana bilər və ekoloji sərmayələr və kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı qarşılıqlı şəkildə güclənməlidir. *Şura Xəzər İnkişaf Fondu kimi elə bir mexanizmin yaradılmasını tövsiyə edir ki, onun vasitəsilə sərmayə proqramının bütün pulları toplanıb ya boru kəməri boyunca məskunlaşmış icmalara istiqamətləndirilməklə biomüxtəliflik və digər ekoloji prioritetlər gücləndirilsin və ya daha geniş sosial inkişaf məqsədlərinə yönəldilsin.*

Xəzər İnkişaf Fondu üç ölkədə davamlı inkişafa yönəldilən bütün sərmayələrə nəzarət edəcək gəlirsiz işləyən bir fond formasını ala, digər yardımların bazası və ictimai-özəl tərəfdaşlıqların köməkçisi qismində xidmət göstərə bilər. Belə bir

fond həm də BP şirkətini bölgədə güclərin yaradılması və davamlı inkişafın təmin edilməsi ilə məşğul olan inkişaf təşkilatları və digər müəssisələrlə tərəfdaşlıq yolu ilə bölgədə öz sərmayələrini idarə etmək imkanları ilə təmin edə bilər.

Şura boru kəmərinin tikintisi müddətində BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının ictimai sərmayə ilə bağlı götürdüyü öhdəlikləri alqışlayır. Eyni zamanda, BP şirkəti Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin iqtisadiyyatında əhəmiyyətli və uzunmüddətli bir iştirakçı olacaq və bu səbəbdən də BP şirkətinin regionda davamlı inkişaf məqsədilə yatıracağı sərmayələrin özünün regiondakı kommertiya fəaliyyətinin miqyası, həcmi və müddətinə uyğun olması məntiqlə uyğun görünür. Şura bu sərmayələr üçün hər hansı bir rəqəm və ya xüsusi bir maliyyələşdirmə düsturu təklif etməsə də o, hesab edir ki, Xəzər İnkişaf Fondu üçün ayrılan məbləğ artıq İSP üçün élan edilmiş 20 milyon ABŞ dollarından dəfələrlə çox olmalıdır.

BP şirkəti özünün davamlı inkişafa yönəltdiyi sərmayələrin təsirini maksimuma çatdırmaq üçün regional maraqlı tərəflərin prioritetlər və müvafiq vasitələrlə bağlı geniş çeşidli qeyd və təkliflərindən faydalana bilər. Bütövlükdə region vətəndaş cəmiyyətinin artan məşğulluğundan bəhrələyə bilər; belə məşğulluq hökumətlərin daha böyük məsuliyyət daşmasına, ictimai məsələlərlə bağlı daha geniş və ətraflı müzakirələrin aparılmasına və hökumətin daha yaxşı qərarlar qəbul etməsinə səbəb ola bilər. Misal üçün, Azərbaycan və Gürcüstanda hökumət xərclərinin prioritet istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsində ictimaiyyət və vətəndaş cəmiyyətinin daha geniş şəkildə iştirak etməsi layihələr üzrə gəlirlərlə bağlı xərclərin daha böyük mümkün mənfəətlər gətirməsinin və layihələrin geniş ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənməsinin təmin edilməsinə kömək edə bilər. ***Şura tövsiyə edir ki, Xəzər İnkişaf Fondundan***

mühüm sərmayələr regionda vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına və gücləndirilməsinə yönəldilsin. Bu sərmayələr vətəndaş cəmiyyətində sektorlararası gücləri yaratmalı və vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyət göstərə biləcəyi sahəni təmin etməlidir.

Xüsusən də, Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti öz sərmayələrini texniki səriştə səviyyəsini yaxşılaşdıran təşəbbüslər vasitəsilə ölkədə vətəndaş cəmiyyətində sektorlararası güclərin yaradılmasına yönəltsin. Texniki qabiliyyətin gücləndirilməsi üçün mümkün metodlara aşağıdakılar daxildir:

- Bütçə nəzarətçiləri, jurnalistlər, həmkarlar ittifaqları, yerli QHT-lər, elmi dairələr və vətəndaş cəmiyyətinin digər elementləri üçün hökumətin bütçə prosesləri ilə bağlı tutarlı şərtlərin verilməsindən ötrü tələb olunan texniki qabiliyyət sahəsində təlim kursları təklif etməklə QHT-lər, beynəlxalq təşkilatlar və/və ya yerli universitetlərlə əməkdaşlıq edilməsi;
- ESP-nin eyni mövzularına riayət edən hökumət təşkilatları, universitetlər, özəl sektor və QHT-lərdən maraqlı tərəfləri bir araya gətirmək üçün təlim kurslarının təşkil edilməsi: təbii yaşayış mühitinin idarə olunması (məşələr, bataqlıqlar, dağlar, çaylar, dəniz), analitik üsullar (üzvi və qeyri-üzvi kimya, bioloji təhlillər, mikrobiologiya) və ekoloji idarəetmə sistemləri (monitorinq, audit);
- Yerli QHT-lərin idarəetmə, təşkilatçılıq, layihənin monitorinqi və qorunması təcrübə və qabiliyyətlərin gücləndirilməsi üçün təlim kurslarının maliyyələşdirilməsi.

Eyni zamanda, Şura Açıq Cəmiyyət İnstitutunun belə bir tövsiyəsini də bəyənir ki, BP şirkəti tranzit ölkələrdə maraqlı tərəflər – vətəndaş cəmiyyəti, sənaye layihə sərmayədarları və güman ki, hökumət üçün uzunmüddətli mexanizmin maliyyələşdirilməsi və ya onun yaradılmasına dəstək verilməsi məsələsinə baxmalıdır ki, onlar işlənmə və nəqliyyat layihələrinin təsirləri və əldə olunan sərvətlərin istifadə olunması və bölüşdürülməsi üçün mövcud variantlarla məşğul ola bilsinlər. Belə bir

mexanizm Xəzər layihələri ilə bağlı təsirlər, problemlər və imkanlar barədə dialoqla məşğul ola bilən yerli, milli və ya regional məsləhət orqanları formasını ala bilər.

Azərbaycan və Gürcüstanın uzunmüddətli davamlı inkişafının digər bir əhəmiyyətli komponenti təhsilin və qabiliyyətlərin inkişaf etdirilməsi və gücləndirilməsidir. Azərbaycan və Gürcüstan nisbətən yüksək təhsilli işçi qüvvələrindən faydalanırlar. BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının öz sosial sərmayə vəsaitlərinin təhsil və qabiliyyətlərin inkişafına yönəldiləcəyini elan etməsini də Şura alqışlayır. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkətinin davamlı inkişaf üçün nəzərdə tutulan sərmayələri təhsilin və qabiliyyətlərin inkişafına yönəldilsin.***

Azərbaycan və Gürcüstana birbaşa xarici sərmayələrin cəlb olunmasını və yerli iqtisadi artım və inkişafı əngəlləyən maneələrin sırasına etibarsız enerji təchizatı və inkişaf etməmiş bank sistemi də daxildir. ***Şura tövsiyə edir ki, BP şirkəti tranzit hökumətlər, digər donörlər və inkişaf təşkilatları ilə əməkdaşlıq şəraitində Azərbaycan və Gürcüstanda etibarlı və yaxşı fəaliyyət göstərən enerji və bank sektorlarının yaradılmasını nəzərə alaraq özünün davamlı inkişaf planlaşdırılan sərmayələrini mərhələləşdirməlidir, çünki bu sektorlar yerli iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması və əlavə birbaşa xarici sərmayələrin cəlb edilməsi üçün çox önəmli ilkin şərtlərdir.***

İSP, ESP və SSP-nin yaradılması prosesində BP şirkəti sərmayələrin yatırılması arzu olunan bir sıra digər xüsusi sahələri müəyyənləşdirmişdir. Azərbaycan və Gürcüstan hökumətləri tərəfindən hazırlanmış Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası Sənədləri (YASS) də bu ölkələrdə sərmayə strategiyasının formalaşdırılması üçün

önəmli istiqamətverici sənədlərdir. YASS-ın böyük məqsədlərini nəzərə almaqla yanaşı, Şura davamlı inkişaf üçün sərmayələrlə bağlı bir sıra əlavə prioritetlər də təklif edir:

- Azərbaycan və Gürcüstanda rəngarəng iqtisadiyyatın mühüm komponenti kimi inkişaf etmək üçün qeyri-enerji sektoru kimi davamlı kənd təsərrüfatı;
- Turizm, ələlxüsus da Gürcüstanın Bakuriani rayonunda, ancaq həm də mədəni əhmiyyətə və təbii gözəlliyə malik digər sahələrlə əlaqədar;
- KOM-lərə dəstək, xüsusən də mümkün kapitaldan istifadə dərəcəsini artırmaq üçün səylər;
- BP şirkətinin daxil olmasına və boru kəməri boyunca uzanan fiber optik kabledə, əgər varsa, artıq tutumdan istifadə etməsinə imkan yarada biləcək Telerabitələr; və
- Dəniz mühitinin və mümkün dərəcədə Xəzər dənizində Sövet dövründə enerjinin işlənməsi nəticəsində artıq əhəmiyyətli dərəcədə ziyan vurulmuş balıqçılıq resurslarının bərpasına və qidalandırıcı çaylarda çirkab suların utilizə edilməsi kimi digər səbəblərin aradan qaldırılmasına yönəldilən sərmayələr.

Bu tövsiyələri verən zaman Şura Xəzər regionunda davamlı inkişaf üçün maneələri və BP şirkətinin davamlı inkişafa ayırdığı sərmayələrin miqyasından asılı olmayaraq onun Xəzər Layihələrini təbii resursların gələcək davamlı inkişafı üçün bir nümunəyə çevirmək məqsədilə ən yaxşı arzularına təkbaşına nail ola bilməyəcəyi faktını da yaddan çıxarmır. Buna baxmayaraq, Şura hesab edir ki, BP şirkəti tərəfindən mühüm resursların diqqətlə idarə edilməsi, Xəzər regionu xalqlarının Xəzər layihələrindən faydalanmasına imkan yaradacaq infrastruktur və güclərin yaradılması yönündə əlaqəli şəkildə istiqamətləndirilməsi üçün davamlı və təminatlı öhdəlik götürülməsə, bu arzuları yerinə yetirmək mümkün olmaz.

Bölmə IX

Nəticələr

Xəzər Layihələri BP şirkətini Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin iqtisadiyyatına və sosial inkişafına müsbət və davamlı kömək göstərmək imkanı ilə təmin edir. Hasilat sənayelərində fəaliyyət göstərən çoxmillətli korporasiyalar tərəfindən keçid dövrünü yaşayan və inkişaf edən iqtisadiyyatlara məsul kommersiya sərmayələri üçün forma yaratmaqdan ötrü BP şirkətinin imkana malik olması da eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir. Resursların çıxarılmasını daha geniş inkişaf işləri ilə əlaqələndirmək imkanından müvafiq qaydada istifadə edə bilməməkdə tez-tez günahlandırılan bir sektorda BP aydın şəkildə daha yüksək bir standart müəyyənləşdirməyə çalışır. Şura BP şirkətinin bu çətin məsələni əhatə etmək arzusunu bəyənir.

Bu Aralıq Hesabatda Şura tövsiyə etmişdir ki, BP şirkəti özünün ətraf mühitin mühafizəsi, yerli iqtisadi inkişaf, boru kəməri marşrutu boyunca və regionda sosial sərmayələrin qoyulması ilə bağlı öhdəliyini gücləndirsin. Şura etiraf edir ki, bu məqsədlərin yerinə yetirilməsi üçün mühüm maneələr var. Şura ümid edir ki, BP şirkəti bu maneələri aradan qaldıracaq və Xəzər Layihələrinin mənfi ekoloji və sosial təsirlərinin minimuma endirilməsinin və bütün region xalqları üçün Layihələrin potensial müsbət təsirlərinin maksimuma çatdırılmasının təmin edilməsinə kömək etmək üçün yerli maraqlı tərəflərlə birlikdə işləyəcək.

Diqqətini böyük miqyaslı sosial sərmayələrə, şəffaflıq təşəbbüslərinə və KOM-in inkişafına yönəltməklə və eyni zamanda, yerli icmaların və vətəndaş cəmiyyətinin rəyləri nəzərə alınan Xəzər layihələri üçün səmərəli monitoring mexanizmləri yaratmaqla BP şirkəti regionda müsbət təsirə malik olmaq imkanı qazanır. BP şirkəti özünün həm Layihələrdəki, həm də regionun geniş miqyaslı davamlı

inkışafındakı sərmayələrinin yerli ehtiyaclar və yerli problemlərə cavab verməsini təmin etməyə çalışmalıdır.

Ümumiyyətlə, Şura bu günə qədər Xəzər layihələrini nəzərdən keçirərək hasilat sənayesi ilə bağlı gələcək sərmayələrə səbəb ola biləcək bir sıra potensial məsələlər müəyyənləşdirmişdir. Birincisi, Şuranın fikrincə, yerli hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti ilə belə kommersiya layihələrinin ekoloji və sosial təsirləri ilə bağlı erkən və tez-tez keçirilən məsləhətləşmələr layihə işləri irəli getdikcə əməkdaşlıq və dəstək üçün güclü təməl yaratmaq istiqamətində mühüm bir addımdır. Yerli və beynəlxalq QHT-ləri narahat edən məsələlərin başa düşülməsini və aradan qaldırılmasını təmin etmək üçün onlarla mümkün dərəcədə tez bir zamanda məsləhətləşmə aparmaq lazımdır.

İkincisi, BP şirkəti kimi sərmayədarlar ayrı-ayrı xüsusi təsirlərin nəzərdən keçirilməsindənə, layihələrin kumulyativ təsirlərinin qiymətləndirilməsini təmin etmək üçün bu kommersiya layihələrinin ətraf mühitə, iqtisadi-sosial sahəyə və insan hüquqlarına təsirlərini birlikdə nəzərdən keçirməlidir. Üçüncüsü, həm tikinti ərzində, həm də tikintidən sonra yerli nümayəndələrin iştirakı ilə monitorinq işləri sərmayədarların öhdəliklərinin gerçəkləşdirilməsinin təmin edilməsi, sərmayədarlarla təsirə məruz qalan tərəflər arasında əlaqə saxlamaq üçün açıq xətlərin olması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Nəhayət, hasilat sənayesindəki sərmayədarlar özlərinin sosial məsuliyyətinə tikinti ərzində qısamüddətli ictimai sərmayə proqramları ilə birlikdə başa çatan bir məsuliyyət kimi baxmamalıdırlar. Qısamüddətli ictimai sərmayə təşəbbüsləri kommersiya layihələrinin qüvvədə olduğu müddət ərzində davamlı inkışafla bağlı

uzunmüddətli öhdəliklə müşayiət olunmalıdır. Belə uzunmüddətli öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün bir vasitə layihə ilə əlaqədar gəlir (və ya ilkin hesablama) əsasında xüsusi maliyyə axını yaratmaq və bu maliyyə axınını geniş miqyaslı davamlı inkişaf təşəbbüslərinə yönəltməkdir.

Bu Aralıq Hesabatın başlanğıcında qeyd olunduğu kimi, Şura özünün Aralıq Hesabatı və gələcək iş planı ilə bağlı qeyd və təklifləri alqışlayır, belə qeyd və təkliflərin təqdim olunmasını xahiş edir və Xəzər regionunda məsələlərlə məşğul olmaqda davam etdiyindən bütün maraqlı tərəflərlə birlikdə işləyəcəyinə ümid bəsləyir.

Ølavølør

Əlavə A
Görüşlər və məsləhətləşmələrin natamam siyahısı

Hökumət rəsmiləri – Azərbaycan

Vaqif Axundov, Dövlət Mühafizə Xidmətinin rəisi
Fərhad Əliyev, İqtisadi İnkişaf naziri
Yaqub Əliyev, Qaradağ rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı
Hüseyn Bağirov, Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri
Rasim Dadaşov, Nazirlər Kabinetinin Neft və Kimya şöbəsinin müdiri
Nazim İmanov, Azərbaycan Parlamentinin üzvü
Qərib Məmmədov, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin sədri
Asya Manafova, Azərbaycan Parlamentinin Təbii ehtiyatlar, energetika və ekologiya komissiyasının sədri
Aydın Mirzəzadə, Azərbaycan Parlamentinin Sosial siyasət komissiyası sədrinin birinci müavini
Niyazi Hacıyev, Dövlət mühafizə xidməti
Arif Rəhimzadə, Azərbaycan Parlamenti sədrinin birinci müavini
Artur Rəsizadə, Baş nazir
Səttar Səfərov, Azərbaycan Parlamentinin İqtisadi siyasət komissiyasının sədri
Elmira Süleymanova, İnsan haqları üzrə ombudusman

Hökumət rəsmiləri - Gürcüstan

Levan Ambarsumov, Yerli nümayəndə, Tsixisdjvari Sakrebulo
Omaz Çxeidze, Borjomi rayonunun Turizm idarəsinin rəhbəri
Nino Çxobadze, Ekologiya və Təbii Sərvətlər naziri
Roman Qotsiridze, Gürcüstan Parlamentinin Bütçə idarəsinin rəisi
Nodar Qriqalaşvili, Parlamentin üzvü, Borjomi rayonu
Zaza Coxadze, Borjomi rayonunun qubernatoru
Laşa Kopaliani, Borjomi qubernatorluğunun İqtisadi xidmət idarəsinin rəhbəri
Tedo Melikidze, Borjomi rayonunun Təşkilatçılıq idarəsinin başçısı
Teymuraz Mosiaşvili, Samtsxe-Cavaxeti rayonunun qubernatoru
Eduard Şevardnadze, Gürcüstan prezidenti

Hökumət rəsmiləri – Böyük Britaniya

Tamsin Aylif, Humanitar məsələlər üzrə mütəxəssis, Beynəlxalq inkişaf idarəsi
Linda Daffild, Direktor, Daha geniş Avropa xarici işlər idarəsi
Cessika İrvin, Başçı, Avropa və Mərkəzi Asiya şöbəsi, Beynəlxalq inkişaf departamenti
Rurik Marsden, AYİB şöbəsi, Beynəlxalq İnkişaf Departamenti
Əndru Taker, Birləşmiş Krallığın Azərbaycandakı səfiri

Hökumət rəsmiləri – Amerika Birləşmiş Ştatları

Sanceev Aqarval, Ekoloji təsirlər üzrə baş analitik, Qərb Özəl Sərmayələr Korporasiyası
Peter S. Argo, Direktor, Energetika və ekologiya idarəsi, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Cefri Beyker, Xəzinədarlıq Departamenti
Anna M. Borq, Dövlət katibi köməkçisinin müavini, İqtisadi və biznes işləri bürosu, Dövlət Departamenti
Məthyu C. Brayza, Egey, Qafqaz və Mərkəzi Asiya üzrə direktor, Milli Təhlükəsizlik Şurası
Bad Kutı, Kəşfiyyat İdarəsinin Direktorluğu, Mərkəzi Kəşfiyyat Agentliyi
Brayn B. Koks, Direktor, Rusiya, Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya idarəsi, Xəzinədarlıq Departamenti
Abiqeyl M. Demopulos, Beynəlxalq iqtisadçı, Çoxtərəfli İnkişaf bankları idarəsi, Xəzinədarlıq Departamenti
Vircinia Dondi Qrin, Sərmayə siyasəti üzrə vitse-prezident, Qərb Özəl Sərmayələr korporasiyası
Maykl Farbman, Qafqaz missiyasının direktoru, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Erik F. Qrin, Xüsusi köməkçi, Xəzər hövzəsinin enerji diplomatiyası, Dövlət Departamenti
Mark Qrosman, Siyasi işlər üzrə nazir müavini, Dövlət Departamenti
Cef Hokinz, Qazaxıstan üzrə məsul işçi, Dövlət Departamenti
Harvey A. Himberq, vitse-prezident müavini, Sərmayə siyasəti, Direktor, Ekoloji işlər, Qərb Özəl Sərmayələr Korporasiyası
Robert F. Aykord, Jr., Müdir, Enerji və infrastruktur, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Bəzil Kivan, Sərmayə sığortası üzrə məsul işçi, Qərb Özəl Sərmayələr Korporasiyası
Kit Kozloff, Ekoloji məsələlər üzrə baş məsləhətçi, Beynəlxalq İnkişaf Siyasəti idarəsi, Xəzinədarlıq Departamenti
Brayən H. Kurtz, Xüsusi layihələr koordinatoru, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Alan Larson, İqtisadiyyat, biznes və kənd təsərrüfatı işləri üzrə nazir müavini, Dövlət Departamenti
Nənsi Li, Dövlət Katibi köməkçisinin müavini, Avrasiya və Latın Amerikasası, Xəzinədarlıq Departamenti
Yules Lixter, Beynəlxalq iqtisadçı, Orta Şərq və Cənubi Asiya Xalqları İdarəsi, Xəzinədarlıq Departamenti
Stiven R. Mann, Baş məsləhətçi, Xəzər hövzəsinin enerji diplomatiyası, Xəzər üzrə koordinator, Dövlət departamenti
Antoni Markus, Direktor müavini, Rusiya, Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiya İdarəsi, Xəzinədarlıq Departamenti
Riçard Maylz, ABŞ-ın Gürcüstandakı səfiri
Cefri Maynot, İqtisadçı, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Əndru S. Natsios, İnzibatçı, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Troy E. Pederson, Beynəlxalq iqtisadçı, Beynəlxalq enerji və istehlak malları siyasəti idarəsi, Dövlət Departamenti
Mark Şlaqenhaufl, Qlobal neft və qaz üzrə məsləhətçi, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Vilyam Skuerç, Dövlət Katibi köməkçisinin müavini, Çoxtərəfli inkişaf bankları və xüsusi inkişaf təsisatları, Xəzinədarlıq Departamenti

Uendi Silverman, Demokratiya bürosu, İnsan hüquqları və əmək, Dövlət Departamenti
Deyvid Smit, Torpaq islahatı üzrə mütəxəssis, Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi
Ceyms S. Vilyamz, Direktor, Sığorta, Qərb Özəl Sərmayələr Korporasiyası
Ross Uilson, ABŞ-ın Azərbaycanadakı səfiri

Dövlət müəssisələri

Natiq A. Əliyev, Prezident, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti
Giorgi Çanturia, Prezident, Səfir/Gürcüstan prezidentinin xüsusi məsləhətçisi, Gürcüstan
Beynəlxalq neft Korporasiyası
Samir Şərifov, İcraçı direktor, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu
David Tvalabeişvili, Menecer, Strateji planlaşdırma, Gürcüstan Beynəlxalq Neft
Korporasiyası

Beynəlxalq maliyyə qurumları

Anna Axalkatsi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Ronald Anderson, Ətraf mühit məsələləri üzrə baş məsləhətçi, Beynəlxalq Maliyyə
Korporasiyası
Klayv Armstronq, İqtisadçı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Con Balafoutis, Prezident köməkçisi, Dünya Bankı
Vilyam Balmer, Menecer, Ətraf mühit və sosial məsələlər şöbəsi, Beynəlxalq Maliyyə
Korporasiyası
Hyun-Çan Ço, Sərmayələr üzrə məsul işçi, Neft, qaz, dağ-mədən və kimyəvi maddələr
şöbəsi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Əlistə Klark, Direktor, Qiymətləndirmə, İstismar və Ekoloji Dəstək – Ekologiya şöbəsi,
Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Donna Douset-Koirolo, Direktor, Cənubu Qafqaz ölkə vahidi, Avropa və Mərkəzi Asiya
Regionu, Dünya Bankı
Nikolay Hadjiyski, Rezident nümayəndə (Gürcüstan), Avropa Yenidənqurma və İnkişaf
Bankı
Assaad Cabr, Vitse-prezident, Əməliyyatlar, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Rəşad Kaldani, Direktor, Neft, qaz, dağ-mədən və kimyəvi maddələr şöbəsi, Beynəlxalq
Maliyyə Korporasiyası
Jan Lemier, Prezident, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Jan-Patrik Markey, Baş bankir, Təbii ehtiyatlar, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı,
Kit Martin, İcraçı vitse-prezidentin məsləhətçisi, Çoxtərəfli Sərmayələrə Təminat
Agentliyi, Dünya Bankı
Şahbaz Mavaddat, Həmdirektor, Kiçik və orta müəssisələr şöbəsi, Beynəlxalq Maliyyə
Korporasiyası
Mariam Megvinetuhutsesi, Bankir müavini, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Patrisia Miller, Ətraf mühit məsələləri üzrə baş mütəxəssis, Ətraf mühit və sosial inkişaf
şöbəsi – Sərmayələrə dəstək qrupu, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Şon Miller, Sosial inkişaf mütəxəssisi (Azərbaycan və Gürcüstan), Ətraf mühit və sosial
inkişaf şöbəsi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Farzin Mirmotahari, SME Programının məsul işçisi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Daniel Montqomeri, Sərmayələr üzrə baş məsul işçi, Neft, qaz və kimya şöbəsi,
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası

Tomas Mozer, İdarə rəhbəri (Bakı), Regional nümayəndə, Təbii ehtiyatlar, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf bankı
Con Odlinq-Smi, Direktor, Avropa II Departamenti, Beynəlxalq Valyuta Fondu
Şarlotta Filips, Baş bankir, Təbii ehtiyatlar, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Ted Pollet, Sosial inkişaf mütəxəssisi (Türkiyə), Ətraf mühit və sosial inkişaf şöbəsi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Peter Reyniger, Biznes qrupunun direktoru, energetika, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Bert van Selm, İqtisadçı, Beynəlxalq Valyuta Fondu
Mark Sullivan, ABŞ-dan İcraçı direktor, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
Felisia Svanson, Sərmayələr üzrə məsul işçi, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Yasmin Tayyab, Vətəndaş cəmiyyəti üzrə koordinator, Korporativ əlaqələr, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Con Ueykmən-Linn, Bölmə rəhbərinin müavini, Beynəlxalq Valyuta Fondu
Peter Voyke, İdarəedici direktor, Dünya Bankı və İcraçı vitse-prezident, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası
Ceyms Vulfenson, Prezident, Dünya bankı

Fərdlər, media mənsubları və digər maraqlı tərəflər

525-ci qəzet (Rəşad Məcid)
Ələt bələdiyyəsi (Şərafəddin Qədirov)
Azadlıq qəzeti (Rövşən Hacıyev, Gündüz Tahirli)
Borjomi-Xaraqauli Milli Parkı (Levan Çumburidze)
Borjomi Media (Ketevan Qazaevi, Valerian Lomadze, Aleksı Nozadze)
Borjomi Region (Prondos Abeladze, Amiran Qoqaladze, Marina Cabaxidze, Ketevan Xaçidze, Zurab Koburidze, Z. Kurdadze, Liana Lomidze, Otar Maqradze, Çaduneli Nuqzar, Tanquli Ortoidze)
Exo qəzeti (Şahin Abbasov, Dilbər, Rauf Talışinski)
Yaşıllar partiyası (Georgi Qaççıladze)
Hidrologiya mütəxəssisi (Telman Zeynalov)
Müsavət partiyası (İsa Qəmbər)
Səngəçal terminalının genişləndirilməsi layihəsi (Reyhan Abdullayeva, Bayram Əliyev, Hüseyin Babayev, Şahyar Babayev, Şakir Baxış Şahbazov, Həqiqət Bəylərova, İbiş Qəhrəmanov, Sərdar Hacıyev, Mınarə Həsənova, İbrahim İbrahimov, Fəqan Məmmədov, Əzizxanım Məmmədova, Əhməd Mehdiyev, Bəxtiyar Nəcəfov, Nuqay Nəcəfov, Mübariz Novruzov, Bəybala Soltanov)
Səngəçal terminalının genişləndirilməsi layihəsi (Məmməd Quliyev)
Tbilisi Dövlət Universiteti, Gürcüstan (Zaal Kikodze)
Turan İnformasiya Agentliyi (Həsən Quliyev, İlham Şaban)
Turan Xəbərlər Agentliyi (Mehman Əliyev)
Şərq Xəbərlər Agentliyi (Kəmalə Mustafayeva)
Yeni Müsavat Qəzeti (Vüsal Qasımlı)
Zerkalo qəzeti (Elçin. Şıxlinski)

Coxmillətli təsisatlar

Urxan K. Ələkbərov, Milli koordinator, İnsan inkişafı haqqında hesabatlar, Azərbaycan, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı

QHT-lər/Elmi dairələr

Torpaq sahiblərinin hüquqlarını müdafiə cəmiyyəti (Caba Ebanoidze, David Giorqadze)
Azərbaycan Elmlər Akademiyası (Arif Abbasov)
Azərbaycan Yaşıllar Hərəkatı (Fəridə Hüseynova)
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (Akif Əlizadə, Elçin Sultanov)
Azərbaycan Heyvanları Mühafizə Cəmiyyəti (A. Qarayev, G. Rəhimov)
Bank İnformasiya Mərkəzi (Karen Deker, Deyvid Hanter, Qraham Saul)
Care International (Maria Kadrin)
Xəzər Ekologiya Laboratoriyası (B. Roddi)
Katolik Yardım Xidmətləri (Qloria Peterson-Ayiqah)
Qafqaz Ekologiya QHT şəbəkəsi (Nana Canaşia)
CEE Bank nəzarəti şəbəkəsi (Manana Koçladze)
Arxeoloji tədqiqatlar mərkəzi (İrina Qambaşidze, Vaxtanq Liçeli)
Beynəlxalq Ekoloji Qanun Mərkəzi (Ayşe Kadayıfçı, Daniel B. Maqro, Jr., Heidi Neuhoff, Markos Orellana, Anna Perrault)
Müstəqi Sosial Araşdırma Mərkəzi (C. Eyvazov)
Citizens International (Tomas Stefens, Con Brus Uels)
Xam neftə görə məsuliyyət (Meqan Li, Keyt Uoters)
“Rüzgar” Ekologiya Cəmiyyəti (İslam Mustafaev)
Sahibkarlığın İnkişaf Fondu (Sabit Bağirov)
Ekoloji informasiyalar, təhsil və ictimaiyyətin məlumatlandırılması, NIBS (Samir İsayev)
Azərbaycan Respublikasının Balıqçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu (Fikrət Cəfərov)
Yerin Dostları (Stiv Herz, Nik Rau, Karol Uelç)
Gürcüstan Elmlər Akademiyası (G. Buaçidze, İrakli Qamkrelidze)
Global Fairness Initiative (Stiven Benit)
Helsinki Vətəndaş Assambleyası (Arzu Abdullayeva)
Human Rights Watch (Elizabet Andersen, Arvind Qeynsan, Conatan Suqden)
International Medical Corps (Adam Sirois)
Beynəlxalq Xilas Komitəsi (Pamela F. Husain)
İnsan hüquqları üzrə kürd layihəsi (Anders Lastqarten)
Mercy Corps (Stiv Pauə)
İnkişaf və ekoloji tədqiqatlar üzrə QHT cəmiyyəti (L. Quluzadə)
Kökü kəsilməkdə olan növlərin bərpası üçün Noah's Ark mərkəzi (İrakli Maçaraşvili)
Açıq Cəmiyyət İnstitutu (Fərda Əsədov, Svetlana Tsalik)
İnsan Haqları və Məhbus hüquqlarını müdafiə təşkilatı (Zaal Zerekidze)
Platform (Qreq Muttit)
Uşaqları xilas (Triqqve Nelke)
Dünya Bankında ikinci ECA QHT İşçi Qrupu (Keti Dqebudze)
Social Assessment, LLC (Ayşe Kudat)
Demokratik İslahatlar cəmiyyəti (Razi Nurullayev)
Qafqaz Sülh, Demokratiya və İnkişaf institutu (Gia Nodia)

The Corner House (Nikolas Hildyard)
Avrasiya Fondu (Marqo Skvayə)
Azərbaycan Milli QNT Forumu (Azay Quliyev)
Transparency International (Rəna Səfərəliyeva, Miquel Şloss)
ABŞ- Qafqaz İnstitutu (Zurab Qarumidze)
Dünyaya Baxış (Maykl Makİntayer, Ülfət Mehdiyev)
Dünya Canlı Təbiət Fondu (Fransis A. Qrant-Sutti, Kaxa Tolordava, Klayv Montqomeri
Viks, Nuqzar Zazanaşvili)
Gənc Hüquqşunaslar cəmiyyəti (Besarion Abaşidze)

Özəl sektor

AES (İqnasio İribarra, Qalin Alnuyazov)
Asimmetrik Asouşiits (Robert Korzin)
Atkins Dizayn İnvayəronment ənd Enciniring (Deyvid Şilston)
Azərkörpü (Ələmdar Qələndərov)
Bakond (Elxan Sadıxov)
BMG2 (Aftandil Heydərov)
Keymbric Enerci Risöç Asouşiits (Teyn Qustafson, Katerin Hardin, Mətyu J. Saqers,
Daniel Yerqin)
Cənubsənayetikinti (Xalis Zöhrabov)
Dzelkva, Ltd. (D. Kikodze, M. Tavartkiladze)
Enkotek (Faik Rzayev)
Gürcüstan Şüşə və Mineral Su Ko. N.V. (Badri Caparidze, Mamuka Xazaradze, Zaza
Kikvidze)
Qlobal Payplayn Konsalting (R. Maykl Koqil)
XəzərDənizNeftGazTikinti (Nadir Əmiraslanov)
Konteks (Yuriy Qasımov)
MCG (Emin Əliyev)
MiniMax (İbrahim Baharov)
PA Konsalting Qrup (Din Uayt)
Payper Rudnikk LLP (Qəri J. Kleyn, Senator Corc Miçel, Sara A. Robinson)
Rem Servisiz (Əfrail Şirinov)
Rövşən Oğuz (Vidadi Abdullayev)
Salford (Peter Neyql)

Suranın ölkə məsləhətçiləri

Marko Borzotti, BMT-nin İnkişaf Proqramı (Azərbaycan)
Aleksandr Rondeli, Gürcüstan Strateji və Beynəlxalq Tədqiqatlar fondu
İlter Türkmen, Türkiyə-Yunanistan Forumu və Türkiyə-Ermənistan Barış Komissiyası

Şuranın məsləhətçiləri

Daniel Beyts, Nyu York şəhər universitetinin Hanter kolleci
Riçard Faql, Keyp Taun Universiteti

Əlavə B **Səlahiyyətlər dairəsi**

Şuranın yaradılması

BP şirkəti Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəmərinin dünya səviyyəli model layihə olmasını təmin etmək məqsədilə öz planının bir hissəsi olaraq müstəqil bir kənar şura, yəni Xəzərin İnkişafı üzrə Məsləhət Şurasını (XİMŞ) yaratmışdır. Üç il müddətinə yaradılmış Şura öz işinə 2003-cü ilin əvvəlində başlayacaq və boru kəməri layihəsinin ümumilikdə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə və xüsusən də 1760 km uzunluqda boru kəmərinin yaxınlığındakı ərazilərdə iqtisadi, sosial və ekoloji təsirləri barədə şirkətə obyektiv məsləhət verəcəkdir.

Əsas diqqət BTC boru kəməri üzərində cəmləşəcəyindən Şura BP şirkətinin regiondakı digər əlaqədar işləri və planlarını da nəzərdən keçirmək imkanına malik olacaqdır. Buraya Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) neft yatağının və Şahdəniz qaz yatağının işlənməsi, o cümlədən Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərində BTC boru kəmərinə paralel olaraq keçib gedəcək Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz ixrac kəməri daxil olacaq. (BTC, AÇG və Şahdəniz layihələrinin hamısının əməliyyatçısı BP şirkətidir.)

Əsas işlərə aşağıda qeyd olunan, lakin onlarla məhdudlaşmayan işlər daxil olacaq:

- Layihələrin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə həm marşrut səviyyəsində, həm də regional səviyyədə ekoloji, sosial və iqtisadi təsirlərinin idarə olunması üçün BP şirkətinin planlarının qiymətləndirilməsi. İşlərin yaxşılaşdırılması üçün tövsiyələrin verilməsi.
- BP şirkətinin layihələrlə bağlı strategiyalarının tətbiq edilməsinin yoxlanılması və layihələrin təsirinin ciddi surətdə qiymətləndirilməsi.
- BP şirkəti və onun tərəfdaşlarının Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə iqtisadiyyatları və cəmiyyətlərində müsbət dəyişikliklər edə bilməsi üçün sosial və ictimai işlərlə bağlı müvafiq diqqət tələb edən məsələlər barəsində məsləhət verilməsi.

Şuranın rolu məsləhət verməkdən ibarət olacaq və onun Layihə ilə bağlı heç bir icra səlahiyyəti və ya məsuliyyəti olmayacaq.

Şura BP Qrupu tərəfindən maliyyələşdiriləcək. Şuraya hər bir ölkədə yerli nümayəndələr kömək edəcək və Şuranın Vaşinqtonda Konington və Burlinq hüquq firmasının ofisində Katibliyi olacaq. Şura veb sayt (www.caspsea.com) və e-poçt ünvanı yaratmışdır (CDAP@caspsea.com). Şura xahiş edir ki, hər hansı maraqlı tərəf Şura tərəfindən baxılmaq üçün Katibliyə məlumatlar təqdim etsin.

Şura BP Qrupunun Prezidentinə tabe olacaq. BP şirkəti ilə Şura arasında əlaqə bir qayda olaraq BP şirkətinin BP Qrupunun Prezidenti tərəfindən təyin olunan yüksək vəzifəli nümayəndəsi vasitəsilə saxlanılacaq.

Üzvlük

Şuranın BP Qrupunun Prezidenti tərəfindən təyin olunan, lakin BP şirkəti ilə bu və ya digər şəkildə davam edən birbaşa əlaqəsi olmayan 4 üzvü (sədr daxil olmaqla) olacaq. Şuraya Yan Leşli (Care Capital təşkilatının sədri və baş icraçı şəxsi, SmitKlayn Bikam təşkilatının sabiq baş icraçı şəxsi) sədrlik edəcək. Şuranın digər üzvləri ABŞ-ın Avropa İttifaqındakı keçmiş səfiri, Kommersiya nazirinin müavini, Dövlət katibinin müavini, Xəzinədarlıq nazirinin müavini, hazırda Kovington və Burlinq firmasının tərəfdaşı Styuart Eyzənstat, Kanada diplomatı və ekologiya, energetika və davamlı inkişaf üzrə siyasi məsləhətçi, Dünya Ekologiya və İnkişaf Komissiyasının (Brundtland Komissiyası) keçmiş baş katibi və Dünya Bankının Müstəqil Təftiş Şurasının keçmiş sədri Cim MakNeyl və keçmiş səfir və Əlcəzair prezidentinin müşaviri, BMT baş katibinin xüsusi nümayəndəsi və Brundtland Komissiyasının üzvü Mohamed Saxnundur.

Qrafik

Şura üzvləri qrup şəklində rəsmi qaydada ildə ən azı iki dəfə görüşürlər və bundan başqa hər il Layihə sahəsinə ən azı bir həftəlik səfər edirlər.

Şura BP şirkətinin razılığı əsasında Layihənin qiymətləndirilməsi və nəzərdən keçirilməsi ilə bağlı məsələlərlə əlaqədar olaraq Şura üzvlərinə məsləhət verilməsi üçün yerli və beynəlxalq mütəxəssisləri və məsləhətçiləri cəlb edə bilər.

Hesabatlar

Şura özünün birinci ətraflı hesabatını 2003-cü ilin sonuna qədər təqdim etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Bundan sonra əlavə hesabatlar ən azı illik əsasda təqdim olunacaq. Şuranın ətraflı hesabatı və çıxardığı nəticələr BP Qrupunun Prezidentinə təqdim olunduqdan və BP şirkəti öz cavablarını hazırladıqdan sonra həmin hesabat və nəticələr ictimaiyyətə açıqlanacaq.

Maliyyələşdirmə

Şura BP şirkəti tərəfindən Layihədən asılı olmadan maliyyələşdiriləcək.

Əlavə C
Sura üzvlərinin tərcümeyi - halları

YAN LEŞLİ (XİMŞ-NİN SƏDRİ)

Care Capital təşkilatını təsis etməzdən öncə, cənab Yan Leşli 1994-cü ildən 2000-ci ilə qədər SmitKlayn Bikam PLC (“SB”) təşkilatının baş icraçı şəxsi olmuşdur. O, SB təşkilatında Dünya Əczaçılıq Biznesinin sədri kimi fəaliyyətə 1990-cı ildə başlamış və elə 1990-cı ildə də Direktorlar Şurasına seçilmişdir.

SB təşkilatına qoşulmazdan öncə, cənab Leşli Skvib Korporasiyasının prezidenti və baş icraçı şəxsi vəzifəsində çalışmışdır. O, Skvib Korporasiyasında işə 1979-cu ildə kommersiyanın inkişafı üzrə Vitse-prezident kimi başlamış və 1984-cü ildə Qrupun vitse-prezidenti və Direktorlar Şurasının üzvü seçilərək Dünya Əczaçılıq Məhsulları Qrupuna səlahiyyətli şəxs sayılmışdır. Bundan əvvəl cənab Leşli Novo Nordisklə yeddi il işləmiş və onun İcraçı vitse-prezidenti və Əczaçılıq bölməsinin prezidenti kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Cənab Leşli Amerikan Ekspres Şirkətinin, Viakom İnl və Maersk Qrupunun Direktorlar Şurasının üzvüdür və DaimlerKraysler AG təşkilatının beynəlxalq məsləhət şurasında xidmət göstərir. O, Biznes Şurasının və Emori Universitetinin Qoizueta Biznes Məktəbinin dekanının məsləhət şurasının üzvüdür.

Danimarkada anadan olmuş cənab Leşli Kopenhagen əczaçılıq kollecini bitirib əczaçılıq elmləri magistri dərəcəsini almış və Kopenhagen iqtisadiyyat və biznesin idarə olunması məktəbini bitirib biznesin idarə olunması sahəsində bakalavr dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

STYUART EYZENŞTAT

Cənab Styuart Eizenştat 1993-cü ildən 1996-cı ilə qədər ABŞ-ın Avropa İttifaqında səfiri kimi xidmət göstərmişdir. Eyni zamanda, o, ABŞ-ın xəzinədarlıq nazirinin müavini, Dövlət katibinin iqtisadiyyat, biznes və kənd təsərrüfatı işləri üzrə müavini və kommersiya nazirinin beynəlxalq ticarət məsələləri üzrə müavini vəzifələrində çalışmışdır. Göstərdiyi xidmətə görə ən yüksək hökumət mükafatlarını ona Dövlət katibi Varren Kristofer, Dövlət katibi Madelin Olbrayt və Xəzinədarlıq naziri Lorens Sammers təqdim etmişlər. Cənab Eizenştat 1977-ci ildən 1981-ci ilə qədər Prezident Cimmi Karterin daxili siyasət üzrə baş müşaviri və Ağ evin daxili siyasət idarəsinin icraçı direktoru olmuşdur. O, Atlanta və Vaşinqtonda iyirmi il ərzində hüquqşünas işləmiş və 2001-ci ildə Kovington və Burlinq hüquq firmasına onun tərəfdaşı qismində qoşulmuşdur.

Klinton administrasiyası dövründə cənab Eizenştat mühüm beynəlxalq təşəbbüslərin hazırlanmasında, o cümlədən Avropa İttifaqı ilə Transatlantika gündəliyinin razılaşdırılmasında, Avropa ilə ABŞ arasında Transatlantika biznes dialoqunun inkişaf etdirilməsində, Avropa İttifaqı ilə Helms-Burton Aktı və İran-Liviya Sanksiyalar Aktı ilə bağlı razılaşmaların əldə olunmasında, Yaponiya Limanı haqqında Saziş və qlobal

istiləşmə haqqında Kyoto Protokolu ilə bağlı danışıqlarda görkəmli rol oynamışdır. Cənab Eyzənştat Prezident və Dövlət katibinin xüsusi nümayəndəsi kimi Administrasiyanın yəhudi soyqırımı məsələləri ilə bağlı rəhbəri olmuş və İsveçrə, Almaniya, Avstriya və Fransa ilə əsas sazişlərin razılaşdırılmasına uğurla kömək etmişdir. Həyata keçirdiyi işlərə görə o, Dövlət və xəzinədarlıq departamentlərinin ən yüksək mükafatlarını almışdır. Cənab Eyzənştat Almaniya Federal Respublikasının cəngavər komandir xacı ilə təltif olunmuş, Fransa hökumətinin Şərəf Legionu medalına layiq görülmüşdür. O, “Yarımcıq ədalət: Talan edilmiş əmlak, Qul əməyi və 2-ci Dünya Müharibəsinin başa çatmamış işi” kitabının (İctimai işlər, 2003) müəllifidir.

O özünün hüquq elmləri doktoru dərəcəsinə Harvard universitetindən almışdır. Hüquq məktəbinə daxil olmazdan öncə o, hümanitar elmlər üzrə bakalavr dərəcəsinə layiq görülmüş və Çapel Hildə Şimali Karolina Universitetində siyasi elmlər magistri dərəcəsinə almışdır.

CIM MAKNEYL

Cənab Cim MakNeyl siyasi məsləhətçi kimi təxminən qırx illik təcrübəyə malikdir və o, bu müddət ərzində hökumət, sənaye və beynəlxalq təşkilat başçılarına energetika, təbii ehtiyatlar, idarəetmə, ətraf mühit və davamlı inkişaf sahəsində məsləhətlər verməkdə davam edir. Son vaxtlara qədər Dünya Bankının Vaşintondakı Müstəqil Təftiş Şurasının sədri olmuş cənab MakNeyl bir sıra şuraların, o cümlədən Massaçusetsdəki Vudz Houll Tədqiqat Mərkəzinin, Almaniyanın Vuppertal iqlim və energetika siyasəti institutunun direktorlar şurasının üzvüdür və Kanada beynəlxalq davamlı inkişaf institutunun direktorlar şurasının fəxri sədridir. Eyni zamanda, o, İsveçin Volvo Ekoloji Mükafatlar Fondunun münsiflər heyətində də fəaliyyət göstərir.

1983-cü ildən 1987-ci ilə qədər cənab MakNeyl Dünya Ekologiya və İnkişaf Komissiyasının (Brundtland Komissiyası) baş katibi və Komissiyanın dünya tərəfindən alqışlanan “Bizim ümumi gələcəyimiz” adlı hesabatının aparıcı müəllifi olmuşdur. O, yeddi il ərzində İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatının direktoru, Kanadanın BMT-nin 1976-cı ildə Vankuverdə insan məskənlərinə həsr olunmuş konfransına görə məsuliyyət daşıyan səfiri və ali komissarı kimi xidmət etmişdir. O, Yaponiya qlobal ekoloji strategiyalar institutunun və Çin şurasının təsisçi üzvü olmuşdur. Cənab MakNeyl Kanada hökumətində nazir müavini (daimi katib) olmuşdur.

Cənab MakNeyl Stokholm Universitetinin iqtisadiyyat və siyasi elmlər sahəsində elmi dərəcəni təsdiqləyən diplomunu almışdır və Saskaçevan Universitetində elmlər (riyaziyyat və fizika) və maşınqayırma sahəsində bakalavr dərəcəsinə layiq görülmüşdür. O, çoxlu kitablar və məqalələrin müəllifidir, öz ölkəsinin ən yüksək mükafatı olan Kanada Ordeni də daxil olmaqla bir sıra yerli və beynəlxalq fəxri dərəcələr və mükafatlar almışdır.

MOHAMED SAXNUN

2003-cü il yanvar ayının 20-də Baş katib Kofi Annan Əlcəzair vətəndaşı cənab Mohamed Saxnunun vəzifə səlahiyyətlərini genişləndirərək onu Şimal-Qərbi Afrika regionunda hadisələrin gedişini izləmək üçün özünün xüsusi müşaviri təyin etmişdir. Cənab Saxnun əvvəllər BMT-nin elm və mədəniyyət təşkilatının (UNESCO) baş katibinin sülh proqramı üzrə xüsusi məsləhətçisi, BMT-nin baş katibinin Efiopiya/Eritrea münaqişəsi (1998-1999) üzrə xüsusi nümayəndəsi və BMT və Afrika Birliyi Təşkilatının Böyük Göllər regionunda birgə nümayəndəsi (1997) kimi xidmət göstərmişdir. Eyni zamanda, o, Sülh Universitetinin direktorlar şurasının, Varton Cəmiyyətləri layihəsinin xüsusi məşvərət qrupunun, Beynəlxalq Böhran Qrupunun direktorlar şurasının üzvü və Təcavüz və Dövlət Süverenliyi üzrə Beynəlxalq Komissiyanın həmsədridir.

Cənab Saxnun 1992-ci ildə BMT baş katibinin Somalidə xüsusi nümayəndəsi olmuşdur. 1993-cü ildə o, Afrika Birliyi Təşkilatının Konqoda xüsusi nümayəndəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, 1994-cü ildə ABŞ-ın Vaşinqtonda yerləşən Sülh İnstitutunun ilk fəxri üzvü və sonra isə Kanadanın Ottava şəhərindəki Beynəlxalq İnkişaf və Tədqiqat Mərkəzinin fəxri əməkdaşı seçilmişdir. Cənab Saxnun 1980-ci illərdə Dünya Ekologiya və İnkişaf Komissiyasının (Brundtland Komissiyası) üzvü olmuş və BMT-nin Ekologiya və İnkişaf məsələlərinə həsr olunmuş konfransında BMT baş katibinin xüsusi məsləhətçisi qismində fəaliyyət göstərmişdir.

Fəaliyyət göstərdiyi illər ərzində cənab Saxnun Əlcəzair prezidentinin diplomatik işlər üzrə müşaviri olmuşdur. 1964-cü ildən 1973-cü ilə qədər o, Afrika Birliyi Təşkilatının baş katibinin müavini vəzifəsində çalışmış və 1973-cü ildə Ərəb Dövlətləri Liqasının baş katibinin müavini təyin olunaraq Ərəb-Afrika dialoquna görə məsuliyyət daşımışdır. O, Əlcəzairin Mərakeşdə səfiri və Məğrib İttifaqının katibi (1989-1990), Amerika Birləşmiş Ştatlarında səfir (1984-1989), Əlcəzairin BMT-dəki missiyasının rəhbəri (1982-1984), Fransada səfir (1979-1982) və Almaniya Federal Respublikasında səfir (1975-1979) vəzifələrində fəaliyyət göstərmişdir.

Cənab Saxnun əvvəlcə Parisdə Sorbonna Universitetində və sonra isə Nyu York Universitetində oxumuş və siyasi elmlər sahəsində bakalavr və magistr dərəcələri almışdır.